

A SZERELEM ÉLETTANA

STUDIUMOK

**IRTA
BRÓDY SÁNDOR**

TARTALOM

Előszó

A szerelem természetrajza

Általánosságok és különösségek
Egy kifejlődött asszony vallomása

A nő álhatatosságáról

A Kamasutram

A polgári- és uri szerelem technikája, avagy az alaptalan szerelem

A szerelmes férfiak ostobasága

A szerelem új, azaz nagyon is régi formái

Fejezetek egy szerelmes férfi élettörténetéből

Bevezető.

Az „egy” asszonyom

Megölöm magamat

A férfiak „Bon fortune”-ja

Szeretni - szivarozni

Addio amore!

Egy beteg szerelem fiziológiája

Előszó

I.

II.

III.

IV.

V.

VI.

VII.

VIII.

IX.

X.

XI.

XII.

XIII.

XIV.

XV.

Végszó, azaz a szerelem elmulásáról

A mánor anyaga

A női szépség

A Venusok

A történelmi nők

Rembrandt és Rubens női

A női szépség szabályai

A magyar női típus

Szabad fantázia a szubjektív szépről

Előszó

Most már itt az ideje, sőt talán sietős is a dolog, hogy a szerelemről való érzéseimet és gondolataimat lejegyezzem. Nem rendszerbe foglalva, inkább csak ötletszerűen és csak annyi elmélyedéssel, amelyre ebben a korszakban férfi képes lehet. Nagyon szeretnék egyszerű lenni ebben a hallatlanul bonyolult kérdésben. Szeretnék bátorsággal belenézni a titkok titkába, amelyet mindenki tud. Ha egészen becsületes ember és igazi író volnék, azon kezdeném, hogy én magam nem tudok semmit különöset és utalnék a világirodalomra és annak az alján, a végén a magam írásaira, amelyek hét éves korom óta, egész máig, negyven kötetet át csak a szerelemről szólnak és semmi másról. Hogy mernék e hatalmas és egyetlen egy valakihez, mert aligha, ha van más, hozzá is nyulni, és hogyan bátorodnék mint egy még mindig részeg tanár, hogy megmagyarázzam az egész ügyet - halottakon. Igazában a szerves vegytanra kellene biznom a dolgot, annak a bontakozó igazságai között van - valami jel. Vagy a filozófusokhoz forduljak? Egy-egy szót tudnak azok is. Szépen dadognak. Gondoltam: a fiziológusokhoz fordulok, - szegényekhez, akik maguk is színezett baktériumok.

Mit tagadjam, nagy gyönyörűség nekem, hogy tárgyammal foglalkozzam, amelyen kívül más igazán nem igen érdekelt. Legfeljebb az ellentéte: a halál. És mentől jobban közeledem az utóbbihoz, annál erősebben izgat maga az élet, azaz a szerelem. **G o n d o l o m**, a **k e t t ő** e g y. A nap, a tűz, a meleg mindenféle formájában, a mámor forrósága, lelkiekben és testiekben ugyanegy; a nap, a rádium, az ismeretlen csillagok kisütése. Nevezzük két billió ismeretlen jelenségnek, ami van és ami alkalmasint csak kettő: egy pár-ember. A férfi meg a nő. Még az se lehetetlen, hogy csak a nemiség. És úgy látszik, ennek a törvényei ugyanazok, legalább is hasonlóak, a nagyszerű élővilágban mint a kövekben, a fűvekben és még meg- és fel nem ismert valamikben és valakikben. A vegytan azt hiszi, hogy a karbonnak, a metanfiánnak négy ölelő karja van. Minden diák tudja, hogy a férfi virág elküldi szerelmét a női virágnak, pedig nincs is szerencsájuk egymáshoz. Vigyázzunk, hogy ebbe a sokféleségbe és egyetlen egybe bele ne bolonduljunk, mint a levés, azaz a lét kérdésébe és úgy látszik, hogy az emberiség korlátolt-ságában nagyszerű ösztönnel cselekedett, amidőn a teremtő Isten cselekedeténél megállapodott. Nagyon helyesen tette, amidőn minden okának egy emberszerű lényt kreált és elfogadott, hitt benne és megszerette azt és a többi isteneket mind. Végre is nem lehetetlen, hogy így van. A magam részéről nem szégyellem, hogy van hajlandóságom a hitre és ha kételkedem, anyámra gondolok, mint a legfőbb bizonyítékra, pedig ő maga hitetlen volt. De volt, anyám volt. Nekem pedig gyermekeim voltak és vannak. Ezek mind összefüggések az étellel, annak a különös lánczolatával. (Ez a láncz! A szerves vegytanban is a vérnek ez a sémája; a láncz, titka van, de megoldása nincs. Annyit tudunk, hogy egy pár-kapocs van. Az egyik him, a másik, a női kapocs!)

De védekezem, hogy tudományos jelenségekbe és elméletekbe kapaszkodjam bele, és azok csigahátán vágatassak előre, hogy elérjem célomat: tárgyam leegyszerűsítéséhez és összezavarásához, fölnagyításához és kiczifrázásához.

Egészen bizonyos némely dolog az egészből, az egész szerelemből.

Egy: nagyon jó. (Még emlékszem.)

Második: a legfőbb cél és a legfőbb céltalanság.

Harmadik: istene, királya és a legnyomorultabb rabszolgája a mai és a soha el nem muló holnap fönmaradásának, mindennek ami van. Abba bele kell nyugodnunk, hogy nem csak a számunkra találtak föl. A legmagosabb csudák, a csillagok is rendszeresen cselekszik. Egymás körül tánczolnak, körbe-körbe, egymásba furakodnak, elválnak, fiadzanak. Ugyanezt teszik maguk az istenek is, mint ahogy a derék görögök hitték. Elég jó izlésre vall, hogy az istenek embereket is

szerettek, sőt állatokat is, ha szépek voltak. Még ugyanegy neműeket is. Ami ellen az én izlésem hevesen tiltakozik, de maga a művelt, sőt tudományos ujkor még sokkal elnézőbb. És ami a női nemet illeti, ebben a képben még több mint megértő. Ujabban favorizálja a jelenséget. Régen: csak megértette. Ma? Belterjessé tette. Megy valamerre?

Negyedik, a jó szerelmi kérdés. A nemi ösztön. Kiben, kiben vad és telhetetlen, kiben csak pislálkol, mint a rossz olajmécses vizes, elhamvadt szövétneke. Dicséretünkre, a férfiak dicséretére legyen mondva, ez inkább a nőkre vonatkozik. Nem is hiszik, hogy az ember-nők között mennyi a frigid, sokszor csak mimeli a nemi szerelmet, hogy a férfi örvendjen és - táplálja szép gyengébb testét, mely nem nehéz munkára született. Hogy ruhával elfödje, cifra tollal fölékesitse. Elbolondítsa. Megcsalja anélkül, hogy csalná.

Ötödik amit a tárgyról tudok: ezt az egész szerelem ügyet az ugynevezett költők összevissza gabalyították, össze-visszadobták, cifrázták. Nyilvánvalóan a maguk kivételesen erotikus mivoltuknak kiélése kedvéért. Vagy csalás okán, avagy játékból. Az utánzás mániájából. Ostoba érvényesülés egy rossz és veszedelmes ipar kedvéért. Mindig haragudtam a költőkre: megmérgezték magát a szerelmet és magát az emberi társaságot. Még a legbecsületesebb Homeros, az ősi-költő is azt cselekedte. A fantasztikus nemi vágy nem duzzadt volna fel ilyen nagyra, változatosra nélkülök. Rossz munkát végeztek a költők vagy helyesen cselekedtek? Igazán nem tudom, a poézis az őszinteség és igazság rovására dolgozott, az kétségtelen és az is bizonyos, hogy szerencsétlen fajtánkat még szerencsétlenebbé tették.

A hatodik bizonyosság: hogy hiábavaló minden bizonyosság, lehetetlen minden igazság és képtelen minden általánosítás, ami tárgyam közelébe vihetne. Merészen körül szárnyalni talán lehetne, de körültipegni: szegényes és hivságos.

A tárgyról való régebbi írásaim, amelyek e könyvben foglaltak, még okosabbak mert még bolondabbak. Ma, hogy lehiggadtam, nem tudom meghatározni a higgadtság mértékét. Csak azt tudom, hogy érdemes volt a bolondságért, a mámorért, érette élni és érdemes volna, de csak azért élni tovább. Ha végérvényesen vége volna, nem élnék, mindenesetre nem kívánnék. De férfinál elmulhat-e igazán teljesen? Nőt már láttam, hogy szegyenkezve, bután nézett vissza rá. Letagadta hogy volt egyszer? Nem is tudta mi? Restelte, sőt utálta hogy volt egykor. Szegyenkezve körülgette a szája szélét. De akadt olyan is, aki nem helyeselte.

Viszont találkoztam egy nyolczvan éven túl - élete utolsó heteit élő férfiúval, - aki a szanatórium reggeliző termében az ablakmélyedésbe, a függöny mögé húzott és elpirulva halkán szólott:

- Jól aludtam. És egész éjszakán át egy tizenhat éves lányról álmodtam, akibe húsz éves koromban szerelmes voltam. Ezen a tegnap éjszakáján boldog voltam és most is az vagyok. - Az aggastyán feje reszketett. Szenilis volt, de az esze józan és ép.

Ha meggondolom, ha tehát újra meggondolom, nem szabad haragudnom a költőkre, akik a szerelmet fölnagyítják és összevissza szövik a képzelődés óriási és bonyolult szövőségén. Hol van a legvakmerőbb és legromlottabb író, aki csak közelébe is férközhessek az élőlények szerelmi természetrajzának sok jelenségéhez. Egy magyar orvos beszélt nekem a közönséges hangyánál nem nagyobb bogarokról, melyek a tengerparti moszat mélyében élnek, örök sötétségben és ezért a természet takarékosága szemet se adott nekik: vakok e bogarak. Aligha látja egyik a másik ideálját és mégis szeretnek, szaporodnak. Nem sűrűn, az igaz, - és a rovargyűjtők vagyont adnak egy példányért. Már sokkal olcsóbb a religioza nevű pók, amelynek a nője a legszadistább sadista a földi teremtmények összes női között. Francia természettudósok állítják, hogy a becstelen póknő - nagyon haragszom rá, - szerelem közben a férfinak megeszti - a fejét.

Elhallgatok itt, mert félek a szokatlan perverzítástól. A rendes szerelem is vad dolog. Az állatoké sokszor csunya is.

Hajlamom mégis erős, hogy tárgyamat az emberen keresztül a lét minden élő jelenségével egybe foglaljam, egy csillagrendszerbe közösítem. E sorok írása közben olvasom, hogy egy angol vagy egy német - nemzeti felfogásom fenntartása mellett ez talán szabad? - kitalálta, hogy végső eredményében a hidrogén is szeret, sőt viszonya van egy atommal, ha ez megőrül illetve megőrijtetik. Sajnálom, hogy ugyyszólván csak ember-atom testvéreimről tudok egyet-mást, talán többet is, mint illenék. Itt is inkább csak a nemi vonatkozásokban. Ugy látszik erre van, de erős velem született tehetségem. A lelki és metafizikus tudásom, fájdalom, tökéletlen. A fiaim - öt van - minden mód jobban tudják e témát mint én. A legkisebb fiamtól, aki most már huszonegy esztendő, a tárgyamat illetőleg szeretnék sok mindent kölcsön kérni, de nem igen adja. Nagy néha el-elmond egy-egy részletet szerelmi, természetesen lelki életéből.

Multkor éjszaka, az ilyesmit csak éjszaka lehet, elbeszélte:

- Atyám, tudja-e, hogy a gyönyörűség, amit nékem eddig az élet adott, - és talán nem is ad többet, - négy-öt lépés este, fák alatt a sötétben. Sétáltunk Szerafinnal, a mamájával és a családjával. Holdas éjjel a kastély kapuja előtt sűrű hárs, tökéletes sötétség alatta. Ott kettőnket előre eresztettek, nem láttak. Az a négy-öt lépés volt minden. Néha csak egy csók, egy félölelés. Egész nap ezért az egy árnyékos pillanatért éltünk. Vajjon vissza jön-e még? Vajjon lesz-e még életemnek ilyen tökéletes és erős tartalma, vagy ez volt minden, az egész életem igaz tartalma. - A fiu spiritualista, de nem félttem.

Tudom, hogy a lelki rész erősen el van hanyagolva a tanulmányokban és ez igazságtalan és helytelen. De az író természetrajzában legfontosabb a testes hajlandóság. Az a meggyőződés, hogy a végzet arra rendelt, hogy a nemi szerelem fiziológiáját irjam meg, pozitív formában. A szelid és egy-nőjű Forel, a pszichológus Stendhal, a tulságosan mindentudó Balzac, az inkább csak furcsaságokat kedvelő Mantegazza, vagy a legtökéletesebb szanatóriumtulajdonos Krafft-Ebing - a kóros esetek az övéik. A jó erős, tisztán emberi kell nekem.

Ime eldicsekszem és mielőtt munkámba fognék, látom, hogy amit itt összeszedtem, inkább csak tanulmányok a szerelem élettanához. Az igazi vágyam az volna, ha most frissen, bár kiábrándult, de teljes munkához kezdhetnék. Az első vaskos kötet: A nép és annak szerelme. Ám az egészen más! De az idő és a korszak siettet, valami furcsa készülődések vannak. Az állatok maradtak a réginél. Az emberek mintha végzetesen megváltoztak volna - igen sok dologban. Vagy csak nekem tetszik és látszik így? Vigyáznom kell, hogy el ne áruljam magamat. Sietős az utam, hogy legalább e tökéletlen írásművemet adjam közre most. Fogadják ezt is elnézéssel. Csak azt az egyet követelem, hogy frivol kíváncsisággal ne közeledjenek a könyvemhez, mint ahogy én magam minden frivolitás nélkül, majdnem komor komolysággal mélyedtem el a kérdések kérdésébe.

1921. karácsonyhava.

(Tél van.)

Bródy Sándor.

A szerelem természetrajza

Általánosságok és különösségek

Le akarom írni a szerelem természetrajzát. Talán legokosabban és legegyszerűbben akkor cselekednék, ha kiválasztanám a mámor kertjének két szép és egészséges virágát és azokon bizonyítanám a magam igazait, elmondván létük minden mozdulatát attól kezdve, hogy bezárkózva, ismeretlenül, titokzatosan élnek a magban, egészen addig, amig elhervadva, újra alkotó részei lesznek a földnek és az új növényeknek. Ugye, a szerelemnek ez az élettörténete lenne a legművészebb, csak hogy nem a művészet az, amire én e munkában törekszem.

Keresem a lényegét, kutatom és előállítom példáit az élet e legnagyobb titkának, amely előttem igen gyakorta céljának is látszik, összegyűjtöm a rája vonatkozó híres vagy érdekes, nyilvánvaló, vagy eddig eldugott okmányokat, feltárom a nevezetes vizsgálódásokat, amelyek eddig folytak, akár tudományos, akár költői alapokon. A roppant anyagnak egy ujszerű, helyes és gazdaságos összehordása, mondjuk így: elbeszélése a főcélom és az én felfogásom szelvényzetek, a magam csekély tapasztalatai, inkább mellékesek, de hiszem, semmiképpen nem lesznek feleslegesek.

Ilyen módon akarom megcsinálni a szerelem lélek- és élettanát. A legelső, amely magyar nyelven és magyar szellemben, idehaza íródott. Kitűnő kartársam könyve, a Szász Zoltáné tíz évvel később jelent meg. Mert úgy tartom, hogy igenis fontos, sőt legelső is az, hogy a magunk szellemével lássunk ki a világba és be a szivünkbe. Így talán sikerül a legáltalánosabb természetrajz különös középpontjává tenni a magyar szívet és az elmét.

A szerelemről való nagy rendszeres vagy tudományos gondolatok azonban - sajna - nem a mieink. Mi az édes szenvedélyt inkább cselekedjük és megtörténetjük, érezzük és kultiváljuk, nézzük vagy elbeszéljük. A nagyszerű bölcseségek, a kutató elmélyedések diadala idegen fajtáké: a régi zsidóké, az igen szerelmes természetű hinduké és az új nemzetek közül: az angolé, a francziáé és a németé.

A szerelem helyét, szerepét és filozófiai lényegét a világegyetemben - akár tetszik ez nekünk, akár nem - egy német elme határozta meg eddig a legérthetőbb és ezért a legnépszerűbb - hazugsággal. Arthur Schopenhauert értem, aki világos formulái, érthető és élvezetes stílusánál fogva, elfoglalva tartja a szerelem-professzorság világtanszékét. Pedig tézise kellemetlen, sőt a szerelmesre nézve egyenesen sértő, de első pillanatra szerencsés formulának látszik, ennek az óriási ügynek összekuszált és temérdek aktái között a legegyszerűbb az írása.

A német, - tudják önök, hiszen éppen azért beszélek róla - az ötletes gondolkodó fogott egy feltűnően csinos ideát, amelynek látszólag fiziológiai alapja van. És ezen építette fel híres metafizikáját a nemi szerelemről. Szerinte: a szerelem csalás, helyesebben a szeretők megcsalattatása. Ő így gondolja a dolgot: van valami, az első, a legfőbb, az emberi fajta. Ez van és lenni akar okvetlenül. Folytatni akarja létezését be a végtelenségbe, még pedig egy ősi ösztönnél fogva, a lehető legkellemesebben. Ennek a fajtának szolgálatában áll az ember, amikor szeret. Ennek engedelmességek, ennek dolgozunk, ettől hagyjuk magunkat bolonddá tenni. Tehát az első, még félénk és részben tiszteletteljes csókban, amelyet a szerető a kedves ajkára nyom: a csókolódzókra nincs semmi jó és semmi szükséges, voltaképpen hivatalos kötelességet teljesítenek, a láthatatlan főnök, a fajta parancsára. És ezt, majd az utána fokozatosan következő társasjátékot sem a mi minta párunk, sem általában akármely szerelmes pár nem teljesítené, ha a Fajtának ez nem volna ösztönbéli érdeke. Viszont ennek a mindenhatóságnak a kegyelméből a szerelmesek elbolondítottak és megadatik nekik az az illúzió, hogy magukért cselekszenek, hogy amit végbevisznek, az gyönyörűség, amelyhez hasonlót a világegyetemben rajtuk kívül nem érzett senki. Pedig az egész dolog semmi, vagy amint a szász asszony mondja: „...aztán mi van magának belőle!”

Akármily frivol és hideg legyen is a híres bölcselelmélete, annyit meg kell engedni, hogy okfejtésének két nagyszerű részlete van. Az egyik, amint keresi az összefüggést a jelenségek között, ahogy a múltó földi tüneményeket összeköti az elmulthatatlan örökkévalósággal. Annak igaznak kell lenni, hogy a szerelem csak sugara valamely láthatatlan napnak, nem ok, hanem következés. Schopenhauer azt hiszi, hogy az emberi fajtában megtalálja ezt a napot, itt megáll és csomót köt. A kiindulási pontja tehát eszményi, de tudományos rendszere: a szász asszonyé, ő a kiábrándulás és kiábrándítás filozófusa, voltaképpen nincs tehát tehetsége a szerelemre, még kevésbé pedig arra, hogy törvényeit megállapítsa. Hiányzik belőle a rajongás is, a tudás, ugy a gyakorlati, mint az elméleti. Mégis, genieje megfogott néhány tapasztalati és természettudományi tény és kifejtette az ellentéteknek a szerelemben való szerepét. Tétele hogy a jövőben megszületendő gyermek mint keresi ki szüleit úgy, hogy ő - ha egykor meglesz - életrevaló és fejlődésképes legyen, ez a hipotézis, ha nem is áll erősen, szellemesen van fölállítva, kifejtve és rendszerbe foglalva. Darwin ivari kiválásának e népszerűsítése átment a köztudatba, és hallottam róla beszélni gimnazistalányokat.

De minden elmélet zöld, az élet teli pirosságához képest. És abban a korban, amelyben a Schopenhauer általános filozófiáját a műveltség jó része hajlandó természetrajzi igazságnak elfogadni, ma a szerelem egyénibb, mint valaha volt. Azt merném mondani, hogy az emberek ma édeskeveset törődnek többé a fajta nagy érdekeivel, sőt akad nem egy jelentékeny áramlat, amely egyenesen ellene cselekszik.

Vigyázok, nehogy gondolataim frivol térére szabaduljanak, mert semmit sem utálok jobban, mint az ugynevezett pikantériát és tudom, hogy tárgyam azonnal alávaló lesz, mihelyt egy árnyalatát elvesztem a kellő komolyságnak. Tehát jó lesz nem is beszélni arról, mint és miképpen szabadítja föl magát az egyén a fajta zsarnoksága alól. Sőt azt szeretném mondani, hogy a fajtának a jelentkezése a szerelemben, céljának, gyümölcsének, a gyermeknek a képében: egyszerűen megzavarja, a maga természetéből kiforgatja magát a szó szoros értelmében vett ideális szerelmet. Fájdalom, nem lehet oly világosan nyilatkoznom, hogy kizárjam a konfuziót, amely az olvasó és köztem e pontban igen könnyen fölmerülhet.

Röviden tehát annyit: bizonyos, hogy a szerelem önmagáért való, önmagában a legjobb, amit halandó érezhet és hogy mely czélnak szolgál, mily láthatatlan napnak a kisugárzása, semmiféle bölcs, és talán soha, meg nem tudja mondani. Hogy segítségével is tartja fenn magát az emberiség: nekem úgy tetszik, hogy ez csak egyik munkája, lényeges, de nem fő momentuma.

A Schopenhauer-magyarázat tehát amily érdekes, olyan erőszakos, mert éppen a nagy, a patológikus, a feltűnő szerelmeket és ezt a mai szaporodni nem, de szeretni annyira vágyó kort nem tudja elhelyezni elmélete keretébe. A csudás ész, ha látta volna, hogy az egyéni boldogság ösztöne és akarata mint válik ki és lép előtérbe, ha megfigyelheti a szerelem százféle áramlatát: bizonyára letesz a hivságos tervről, hogy megfogja, kikutassa és számokkal jelölje meg azt a pontot, amelyből a szerelem maga ered. Nekem az a sejtésem, hogy ez ugyanaz, ami a lét és ez elérhetetlen és megközelíthetetlen minden földi hajós számára. Inkább fogadjuk el a régi jó alkalmatosságot, a hitet és azon evezünk lábai elé - az istenségnek. És mondjuk: A szerelem az istenség szive, dőbe. Ez aztán a nászút, ez az igazi krisztallizáció, amiből és amiért lett minden. Ez a formula legalább egy határtalan kép, amelybe mindenkinek a fantáziája belefér és benne kedvére játszhatik.

Alig kezdtem, mindjárt szakítok az általánosságokkal. Egyáltalán: a tünemény magyarázatánál maradok a tüneményeknél. És itt mindjárt, az első lépésnél, belekapaszkodom valakibe, akinek a szerelemről, mint jelenségről egy éppen olyan népszerű hipotézise van, mint amilyen a Schopenhaueré. Stendhált (Henry Beyle-t) értem, aki a múlt század elején könyvet irt a szerelem fiziológiájáról. Ennek a könyvnek van egy példázata, amely csaknem átment a műveltség vérébe, a kódexnek ugszólván első szakasza lett.

Stendhal mondja:

Salzburg sóbányáinak valamely elhagyatott tárnájába beledobunk egy levéltelen fa-ágot. Néhány hónap múlva kivesszük és akkor látjuk, hogy telerakódott kristályokkal. Legkisebb ágai, melyek nem nagyobbak, mint egy egér bajusza, teméntelen ragyogó és fénylő gyémántokkal vannak telerakva. Az eredeti ágot megismerni sem lehet többé.

Ez a krisztallizáció. És amit én ennek nevezek, az a léleknek egy képessége és cselekvése, amely mindenből - ami csak kínálkozik az érzékeknek - új meg új fölfedezésekre jut, arról, hogy a szeretett kedvesnek új meg új, több és több tökéletessége van.

Ez a krisztallizáció híres föltevése, amelynél szebb és kényelmesebb kiindulási pontot nem találok a szerelem életét kutató kalandos utamra.

Egy kifejlődött asszony vallomása

- Délamerika Virginia államában élt egy magas termetű, fiatal és erős rabszolga, fajtájára nézve néger, de már keresztény. Hogy, hogy nem, elég az hozzá, hogy a fekete ember beleszeretett a gazdája - egy gazdag ültetvényes - szép fiatal feleségébe. Valószínű, hogy nem kérdezte meg mi az a krisztallizáció és egészen bizonyos, hogy sem a Stendhal, sem más szerelmi elméletről nem volt tudomása, sőt magának a szerelemnek is csupán a nagyszerű vak ösztönét ismerte ekkoráig. Az angol ujság, amely az esetet előadta, nem szolgált semmiféle analizissal, adta a tényeket, amint következtek. Meglehetősen rapid következtek: a néger szerelemre gyullad és egy hó tavaszi éjszakán - mikor a gazdája nem volt otthon - betört az urnője hálószobájába, előbb azonban lefegyverezte a farm minden cselédségét, vagy tiz rabszolgát, akik nem voltak szerelmesek az urnőjükbe. Kettőt vagy hármát meg is ölt, mert kénytelen volt vele, a többit szerteszórta, az asszonyt az ágyából kiölelte és elfutott vele a langyos éjszakába, egy árnyékos őserdőbe. Ez aztán a nászút, ez az igazi krisztallizáció műve!

- És mi történt a bölcs örülltel, a gyönyörű gazemberrel?

- Szegényt meglinchelték, de az mellékes. A földolog az, hogy maguk a fehér férfiak ritkán képesek többé ilyen nagyszerű gaztetre és ha az őseréjü szerelmet akarjuk magyarázni, kénytelenek vagyunk Virginiába és a multba kalandozni.

*

Ezt a kis amerikai történetet egy uriaszony beszélte el nekem, aki állásánál és koránál - ő a harminczéves asszony - de különösen képességeinél fogva a legelső tekintély előttem mindennemű szerelmi dolgokban. Megtiltotta, hogy a nevét és a karakterét kiírjam, sőt én mindent el fogok követni, hogy rá ne ismerhessenek, és ezentúl röviden a kékhaju hölgynek fogom nevezni. Még csak az hiányzik, hogy a hajának és a szemének a színéről megmondjam az igazat! Annyit azonban kénytelen vagyok elismerni, hogy az én nagyrabecsült forrásomnak voltak tapasztalatai ez ügyben, kétszer volt férjnél és saját bevallása szerint - kilenc éves kora óta - összesen tizenegyszer volt szerelmes. Egy-kettőt gondolom célzatosan ki is hagyott vagy el is felejtett. Egyről bizonyosan tudok, egy ostoba férfiuról, akinek a lelke nagyot hallott, nem tudta megérteni, hogy mily szerencse érte és mert nem kiabálták a fülébe, nem hitte el, hogy szeretik.

Szakértőm még néhány példával, ügyes kis mesékkal szolgált és mindezekkel azt példázta, hogy az ugynevezett elementáris szerelem létezik és pedig leginkább a végképpen durva, vagy a végtelenül finom lelkeknl.

- De ezeket nem lehet analizálni és felbontani, vannak, mint az elemek, csak azt lehet tudni, hogy mit akarnak. Mindig csak azt, hogy érvényesülhessenek, a nekik szükséges helyet betöltsék. Gondolja maga tovább, maga férfi, nekem egy kissé genáns... Különbön ha már benne vagyunk a tudományban, nem szabad szégyelősnek lennünk. Mit is akar maga azzal az ugynevezett krisztallizációval, elmaradt tétel, metafizika, mint ahogy önök mondják. Mantegazza ur ugyan erősen hámozza a szelet, de én nekem mégis tetszetősebb az ő fetis elmélete. Az, hogy a férfi - avagy a nő - belebolondul egymás valami részébe, lehetőleg több részébe is. Egy vak ösztönből, valami betegségnél fogva, amelynek a kórtana még nincs megállapítva: ugy rajong ezért a részért, mint a pogány a maga fétiséért. Néha az egész - egy illat. Némelykor nem is - illat. Megkülönbözteti, csudatevőnek érzi és tudja, ragaszkodik hozzá mindhalálíg, vagy a házasságig. Akinél a fétis van, annál van aztán minden és azt birnunk kell. Miután pedig birtuk, vagy elveszti a fétis az ő bűverejét, vagy csak helyyel-közzel veszíti el, lehet hogy még növekedik is. Az asszonyok hajlandók sokáig hinni benne, sőt vannak nőies természetű férfiak is, akiket a birás nem hűsít, hanem hevít és akiknek a megszokás csak erősíti a szerelmét.

Jó lesz erről különben nem beszélni valami nagy világossággal, a gyermekek kedvéért. Mi, akik tudunk a dologról, úgy is megértjük. Minél is maradtunk? Annál, hogy én az ugynevezett lelki szerelmet nem sokra tartom, egy kicsinyt irodalom, némiképpen majmolás, sokban rossz szokás, igen gyakran az unalom csinálja, a legtöbbször - a mi napjainkban - a kaczérság szüli.

Neki tetszeni akarok - ő tetszik nekem! Legfőképpen ebből áll az egész. Ha egy fiatal leány figyelmes, érdeklődő és szeretetteljes tekintettel néz egy fiatal férfira, akire még így nem tekintettek -: egészen bizonyos, hogy a szerelem folyamata megkezdődött. Viszont is így áll ez a történet. Ha pedig egy pár ember kerüli, bagatelizálja egymást, talán tüntetőleg meg is veti, vagy éppen gyűlölködik ellenében -: akkor is kezdődhetik ugyanaz a fajta szerelem, mert a kaczérság itt is meg van, csak hogy más a formája. Természetesen, valakinek kezdeni kell és a kezdet csak kaczérkodás lehet, mert úgy-e maguk kis naiv tudományosok is tisztába vannak azzal, hogy a mindenható érzés nem támad manapság már egy pillanat alatt, mintahogy egy gyufa meggyul és elsül.

- Gondolja asszonyom, hogy inkább úgy, mint régen, ahogy azelőtt tüzet csiholtak két darab fából, amelyet összedörzsöltek, amíg tüzet nem fogott?

- A hasonlat csunya és primitív, méltó egy férfihoz. Valami keveset találó mégis. Oh milyen keserves nehezen szeretnek ma egymásba a párok! Mennyiszer kiábrándulnak, mielőtt végképp egymásba bolondulnának! Láttam már férfiakat, akik a szerelem végső kifejlődése elől elszöktek, tisztán csak azért, mert az nem látszott előttük hasznosnak és ismertem nőket, akik végképp beleszerettek valakibe, mert az jó és szükséges volt - életfentartásuk szempontjából. Különböndök magának egy titkot, de ne írja meg, mert bennünket gyöngitene vele, különben írja ki, úgy is tudják, hogy kétféle okból szeret az asszony. Az első, azért, ha találkozik egy férfival, aki önfeláldozásra kész érte, a másik ok - szerencsére ritka - hogy feláldozhassa magát a férfiert. Ha jól tudom, az emberi betegségek természetrajzában megvan erre a két kimagasló kóralak, de ördög vigye a patológiát.

- És térjünk vissza a kaczérsághoz.

- Igen, tartsunk rendet. Kezdődik a szerelem az egymással való törődéssel és kulminál abban, hogy egy pár ember nem törődik csak egymással.

- És azzal, hogy egy harmadikban új világot teremtsenek.

- Ne mohóskodjék, így sohasem állapítjuk meg a kaczérság ősfarmáját. Nem a színésznőkét, mert annak a végső célja a művészet vagy az üzlet. Hanem a fiatal leányét, aki például én voltam. Elmondom magának, hogy ki és mért volt az első szerelmem. Egy beteges, fiatal, soványképű, csirkemellű irnokocska, aki egy kissé rajzolni tudott. Közelünkben lakott és egyszer lerajzolt emlékezetből. Az apám a képet elhozta és az én szívem megdobbant: egyszerre okosnak, tehetségesnek és ügyesnek tartottam a fiut. Elpirulva, mosolyogva köszöntem meg, amikor találok vele. Attól fogva értettük egymást. Én még szebbnek és kiválóbbnak akartam látszani előtte, ő még figyelmesebbnek, ügyesebbnek és az egyedülinek, - aki rajzolni tud. Nem igen ügyeltek rám, hamar csókolódtunk. Engem egy kis utálat fogott el kezdetben. A férfi, az más... Aztán a szívemig hatott az a bók, amelyet az ő látható gyönyörűsége mondott nekem. Egy nagy kaczérság, egy kis érzékiség, némi vásottság - és megvolt a szerelem. Lesni kezdtek ránk, beszéltek rólunk, tiltottak egymástól - a beszéd még jobban összefűzött, az akadály még jobban összeszorított bennünket. Mert mi ugynevezett önzetlen, nemeslelkű szerelmesek voltunk. Sok regényt elolvastam már én is akkor. Szerettem volna dicsteljes hősnője és gyermekeinek hű anyja lenni. Azonfelül olyan gondos voltam hozzá, mint egy hű anya.

Mindezt pedig azért, mert lerajzolt. Jó szerencse, hogy fiatal, gyáva és tisztességes fiu volt. Mily csunya és beteg gyermekeink lettek volna!

Második szerelmem - de mondja el inkább a maga elsőjét, talán jobb példa.

- Az enyém hat éves korombeli emlék és nem kacérságon alapult, hanem elementáris érzésen. Csak azt nem tudtam, hogyan kezdjek hozzá. Színházat játszottunk fészker alatt, régi rozzant hintó volt a szinpad. Valamelyik kis fiu a külvárosból hozott egy előttem addig ismeretlen kis lányt primadonnának. Egy kissé elhanyagolt volt az öltözete, szőke és borzas a haja, a szeme olyan nagy és hamvas fekete, mint a berzenczei szilva. Tizedik évében lehetett már. Szépen próbáltunk és játszottunk egy darabig, amíg a kis Katuska, önző és akadékoskodó leány, a kis fiukkal összeveszett, jól megverték és elkergették a primadonnát. Utána szaladtam, kis szívem majd kiszakadt a mellemből, úgy rohantam utána. Igértem neki, hogy csak jöjjön vissza, megverem a gyerekeket mind, őt pedig elveszem feleségül, hogy megbékítsem.

A lányka azonban elszaladt, eltűnt és ott maradtam a parton, az utcza végén, mondhatatlan gyötrődésben, éreztem, hogy fiu vagyok, hogy az lány, le kell törülni könnyeit, elégtételt kell neki szolgáltatni és boldoggá kell tenni. Én pedig akkor még nem tudtam sem irodalomról, sem szolgálók szeretkezéseiről. Nem láttam a szerelem példáját, magától lobbant az föl éretlen kis elmében, ártatlan gyermek szívemben. És vagy nyolcz évig el is tartott, ragaszkodva ugyanahhoz a kicsiny borzas leányhoz.

Én így kezdtem és azt hiszem, hogy a szerelem az emberben magában van, aki az utjába akad, a tárgy szinte mellékes. Voltaképpen magunkba vagyunk szerelmesek...

- No, ezt az egyet elhiszem. De ez a férfiak lélek- és élettana, nem pedig a szerelem. Szégyen, hogy én, az asszony mondom önnek, maradjunk tudományos alapon. Maga talán nem ismeri, de én ismerem Darwin könyvét a fajok kiválásáról, abban tényekkel van bebizonyítva, hogy a szerelem alapja a kacérság. A célját - azt tudják. Az örületesen eszeveszett, összevissza és kiválasztott szaporaság.

Üsse csak fel a nagyszerű könyvet! A csók, a megismerés az más, ami szerelem azután következik, az becsületesebb és - furcsa, hogy én mondom - biztosabb. Azonban erről nekem nincs mondani valóm, legfeljebb annyi, hogy egy nőnek huszonnyolcz-harmincz esztendő koráig nem szabadna férjet választani. Az is igaz, hogy mit csináljon addig és hogy voltaképpen a tanulás éveire szükség van. Eh, mindezekről maga is tud valamit, hiába teszi olyan ártatlannak magát. Remélem fog is beszélni róla, végre becsületesen. De előbb a lelkiekkel kell bibelődnie... Evégből se nyuljon a regényekhez, keresse fel Darwint és álljon szóba valamelyik orvos-professzorral.

Voltaképpen természettudományi kérdés az egész. Szerettünk mint ahogy eszünk. Az egyik kis étű, a másik nagy belű. A táplálkozás ösztöne fájdalom, tovább tart.

A belső secretiók kérdése még nem volt meg, amikor e sorokat irtam. És a szegény harmincz éves asszony se tudta még, hogy a nőnél az „egész” ötven éves korában, a legjobb esetben véget ér. Amíg a férfiuról, aki racebeli, csak kezdődik az igazi - ha ötven esztendő lesz.

A nő álhatatosságáról

Elhatároztam hogy elmegyek egy-két híres orvos-professzorhoz és azokkal tartok konferenciát a szerelem elementáris erejéről és a kaczérság élettani titkait együtt hüvelyezzük ki, természetesen csak úgy, ha lehet.

Föl is mentem egyhez, estefelé, amikor szünőfélben a betegek népvándorlása. A várószoba üres volt már, de az inas még nem nyitotta ki az ablakokat. Meg kellett ott fulni, oly forróság volt. Az életnek ugyanez a nehéz atmoszférája a tanár belső szobájában, aki kétségbeesetten eresztette ki utolsó betegét. Tudniillik a professzor maga volt kétségbeesve, hogy soha már nem lehet a magáé egy félórára. Ah, a tisztelt ur nagyon is össze volt törve ahhoz, hogy a szerelem életéről beszélgethessek vele. Ha most rátámadok és megkérdem, aligha felel mást, mint hogy:

- A szerelem örület.

Rp. Hideg fürdő és lovaglás a férfiaknak, meleg fürdő és sok járkálás az asszonyoknak. Általános massage, Zander, az egyedüllet tilos, színházba nem szabad járni. A legjobb kúra ellene különben a házasság. Egyébként tudja-e, honnan ered a legtöbb szerelem? A magányból, a tétlenségből és az unalomból. A paraszt aratáskor sohasem szerelmes, az elsőéves jogász és a huszártiszt, mivel semmi dolga, mindég. Elismerem, vannak különös esetek -: ezek mind patológikusak. Romeót és Juliát szanatóriumba kellett volna vinni, Othello tragikumuma elmarad, ha akkor már existál a félfürdő és a langyos tuss!

Különben hagyjunk egymásnak békét. Mert szürke minden elmélet és zöld az élet aranyfája.

Megegyeztünk a professzorral, hogy most békén hagyjuk egymást, mert meg kell ezt az ügyet alaposan hányni-vetni és az idő most erre nem alkalmas. Majd ha nagyon meleg lesz, vagy újra hideg lesz. Most ki a napba, élni, élni!

Be örültem, hogy menekülhettem. (Azt hiszem, ő is.) Voltaképpen szégyenletes az a dolog, amire vállalkozni akartam, hogy a szerelemről elméleti vitába fogjak - most. Amikor a földből felbukkanó, mereven és vidáman kiütköző fütől kezdve a ragyogó báránfelhőig, amely hevesen csókolja a hegyek csúcsát, minden azt hirdeti: itt van május, cselekedj, szeress! És mintha magában a nagy városban megszűnt volna minden művészet, kereskedelem, politika és irodalom, az emberek zöld salátát esznek és szeretnek. Legalább én mind ezt látom: régi sebek kinyílását, ujak heves vérzését, amelyről aki okozta, azt hiszi, soha meg nem áll és holnap már beheged.

Lelkében remegve nézi mindezt a bús szemlélődő és idegenül tekint a fehér papírra, amelyet fekete betűkkel kell telerajzolni. Soha a munka oly bolondságnak nem tűnt még föl, mint most és mereven nézve a sima papírra, Fausttal szavaltam: és rád átkok átka, türelem. Azaz légy átkozott kötelesség. Hogy nekem gondolataim, ötleteim legyenek, megtöltsenek egy egész könyvet és én okosabb legyek mint más!/? Amikor ez az időszak senkit úgy meg nem bolondít mint engem. Tökéletesen elvesztem polgári öntudatomat és nagyon nehezemre esik, hogy ne vétsek a társadalom elemi törvényei ellen. Szeretnék például megszólítani minden idegen leányt:

- Nos kisasszony, mi? Ugy-e jó élni, ugy-e forr a szívében valami? Mondja meg, mi, hadd üdvözülök vallomásainak illatában.

Persze, hogy végre is csak az ismerősöktől kérdezősködöm. Soha ennyi titkot meg nem tudtam. De nekem ez még mind semmi. Szeretnék belebujni az orgonavirág bugájába és megérezni, hogy mily okon oly bódítóan szerelmes ez a virág? Arra vágyom, hogy egész lényem egy része legyen a vibráló levegőnek, amely most diadalmasan árad be a legsötétebb és leghidegebb alkoveokba.

Hajh, de maradnia kell a szegény embernek a maga földhöz lánczolt matériájánál és elmélkedni kell a szerelemről. De ki hallgatja most? Oh én szegény bohóczom, csapd a földhöz sapkád, amely oly szomoruan és zavarosan csörög!

Azonban elmélkedéseimből mégis kiválik egy gondolat, amelynek van valami kis, bár koppasztott szárnya.

Azon évődöm, - és egy kissé mulatok is rajta, - hogy miben rejtőzik a nőnek az a képessége, hogy ellen tud állani még május erejének is? Az ősi szemérem, - tudom, tudom. A fiziológiai különbség, mely köztük és közöttünk oly jelentékeny, hogy a szerelem gyönyörűsége reájuk nézve végzetes, komoly, a kifejlődésében tele szenvedéssel, meglepetéssel, anyagi elváltozással? Aztán az is, hogy a természet is védi őket: a férfiak akaratának gyengeségével, azzal, hogy bennünket olyanoknak alkotott, mint amilyenek vagyunk. Más teremtsének látjuk a nőt és csak akkor ismerjük meg őket, ha bensejüket azok önként kitérték. Rossz pszichológusok vagyunk, amint mondani szokták „otthonról”, azonfelül ügyetlenek. És amióta a világ világ, csak két csábító volt, aki e nevet igazán megérdemli; az egyik Goethe, a másik az ördög. De jól van ez így, mert a mi lelketlen mohóságunk, aljas és önző kíváncsiságunk szerterobbantáná az egész asszonyi nemet, ha az erény nem volna.

Mert van. És én hiszek az ugynevezett női erényben, úgy különösen, mint általában. Nagyszerű példáit láttam magam is és egy igen szépet beszélt el nekem barátom, a festő, hadd nevezzem őt Arpadino di Martesinónak. Illetőségi helyénél fogva nem volt olasz, de a vérénél, az arcánál fogva, Istenemre az.

Di Martesinó beszélt:

„Mikor még fiatal voltam és arcom, de alakom is olyan volt, ami a legcsinosabbnak mondható, abban az időben, amikor a nők igen megkülönböztettek - mert nem igaz, hogy a férfinak csak egy cseppel kell szebbnek lennie Belzebubnál - mondom, virágzó ifjúságom java idejében: Tótországban bolyongtam és ott, az országot mentén egy kötőrő leányra találtam.

Ez volt a legszebb leány életemben. Soha ennél szebbet, sem azelőtt, sem azóta, pedig láttunk azóta egyet-kettőt, ugy-e pajtikám?

Tizenkilencz éves lehetett, kifejlődött, az álla egy kissé asszonyos már. Ez a májusi álomtól van barátom, mert a lányok is álmodnak, ha eljön az ideje. A lelkükben benne van az ígéret eljövetele, de az öntudatuk, a testük nem tud róla. Elég az hozzá, hogy szemkápráztató szépség volt, görög szobor is, németalföldi festmény is, az arcza hófehér, de ez alól transzparens módjára áttetszett az élet piros hamva, gyengén, mint a lehelet. A lába meztelen, a felső testéről a pruszlikját levette és amíg a követ törte, úgy látszik, szerteszakadt az inge.

Leszálltam a kocsiról, azaz, hogy levett a szemével. Melléje állottam, az alakja süttött. Tudjátok, az a szokásom, hogy megragadjam a pillanatot, semmi tétovázás, a zsebem tele volt pénzzel, akkor adtam el a nagy képemet; az árán megvehettem volna az egész falut, amely arrább, a kék hegy aljába volt szórva, mint néhány összevissza, rozsdás szeplő.

Azonnal udvarolni kezdtem a kötőrő leánynak. Az apja, egy pupos kis tót, hol a grófi kocsit nézte, - azon jöttem - hol engem mérlegelt és azt hiszem, az előnyömrre. Mindjárt kért pálinkára valót, egy tizest nyujtottam át neki. Mint egy örült, úgy szaladt el vele és otthagytott engem a leánnyal, a legszebbel, akit valaha láttam.

Akkor mindjárt hozzákezdtem a leghevesebb udvarláshoz, mert tótul tudok:

„Lány”, mondtam neki, „te nagyon tetszel nekem. Nézz meg, hogy szenvedhetsz-e engem?”

„Igen”, felelte a lány, „az ur, szép ur?”

Nagyon nekidámodva folytattam:

„Akkor aztán minden jól van, ásó, kapa választ el bennünket egymástól. Nekem van sok pénzem és egy szeretőm sincsen. Sok évig, lehet, hogy amíg élek, nem fogok szeretni mást, mint téged. Mert úgy érzem, Hogy te veled nem lehet betelni. Most nem nyúlok hozzád, mint ahogy az urak vagy parasztleányok szokták, mert nekem a lelked is kell. Tudod-e te, hogy mi az a lélek?”

„Azt nem tudom”, viszonzá a kötőrő leány. Majd elpirulva monda: „talán a lehelet?”

„A galamb, akit Krisztus küldött. Te vagy az nekem! Tedd le a kalapácsot, ne kopácsolj!”

„Azt nem lehet, ennek meg kell lenni!”

„Ne bolondozz, kifizetem az egész országutat! Nesze!” Odanyujtottam neki a nagy tárczámat, majd felezünk, ha összekerülünk.

A lány a tárczát átvette, a tartalmát megnézte, ugylátszik a pénzt ismerte már. Nevetett rá, majd elszomorodva visszaadta:

„Tessék már menni, a lovakat mind megeszi a légy!”

„Gyere velem, nem lát most senki, az apád örül, ha velem jössz. Kitől félsz, mitől tartasz, szeretőd van?”

„Nincs.”

„Akkor mért nem szeretsz?”

„Mert nem akarok.”

„De mért nem akarsz?”

A lány haragosan vállat vont és rávágott a kavicsra, csak úgy szikrázott az.

Megfogtam a kezét erővel és arra gondoltam, hogy elviszem erőszakkal, az ő érdekében történik.

Itt pusztuljon, itt nyomorogjon, tündéri arcját a buta kavics összevágja, isteni testét valami rusnya tót favágó összerombolja, vad martalócz módjára, mint egy őrzöngő képromboló!

Átöleltem, a fülébe súgtam:

- Papot akarsz, neked a törvény kell? Jól van kis bolondom! Én festő vagyok, csak egy genie, én elveszlek téged feleségül a földes, fatornyu templomban, csak azt mondd meg, akarsz-e szeretni. Gazdag vagyok és látod szép is vagyok. Szeretsz-e?

Nemet intett a fejével, a kezével egyet taszított, rúgott egyet a térdével, elszaladt a szomszéd erdőbe és még most is szalad, ha azóta meg nem állott. - - -”

Igy barátom, a daliás és derék Arpadino, aki a leányt hiába kereste, soha meg nem találta. Talán azért maradt neki a legszebb, mert meg nem foghatta soha?

Milyen más volt, mint egy másik, talán még jobb barátom, aki meggyülölte azokat a lányokat, akik elfutottak.

De azóta én is mind kutatom, hogy igazság volt ez, vagy allegória? És mely csudás erő lehetett az, amely e kötőrő lányban lebirta május erejét?

A Kamasutram

Szakszerü - elismerem hogy kissé - szabad vizsgálódásaimban megállít egy ritka könyv, mely véletlenül került a kezembe. Ez a munka a hindu szerelem művészete, a kamasutram, mely a derék Vatsyanától ered és Yacodhara magyarázataival, azaz Jayamangulá-jával van ellátva. A könyv eredetije sanskrit és az olvasó elképzelheti, hogy én nem eredetiben olvastam, a Smidt professzor fordítása került hozzám.

A kamasutram első lapján egy sanskrit idézet van, a fordító nem csatol hozzá kommentárt, én nem értem, hanem azért ideírom, mert a két sor a maga miszticizmusában rendkívül gondolatkeltő, ime:

Kanyaratnaga namas tubhyam, nabhud apuzvakamena
Yasyah nustaka midam acritasya mama ciladoso hi!

Remélem, hogy ez a „hi” nem egy rövid, de erőteljes nevetést akar jelenteni, kikaczagását mindazoknak, akik a szerelmet könyvből akarják megismerni, annak művészetét nyomtatott betűből megtanulni, vagy - ami tényleg egy kissé komikus is lehet - törvénytelen törvényeit, vibráló mivoltát kemény, fekete betűkbe lefogni és megrögzíteni.

Éppen ellenkezőleg. Vatsyana a mi pártunkon van. A szerelem művészetének nevezetes hindu kódexe szörnyüseséges komolyan fogja föl a maga dolgát és hamarosan, mindjárt az első lapjain, így határozza meg maga magát:

„Miután a szerelem nem egyéb, mint a férfinak és a nőnek teljes és lényeges egyesülése: okvetetlen szabályai vannak. Ezeket a szabályokat tanítja a kamasutram.”

De, nehogy - különösen ezért a meghatározásért - azt higgyék, hogy az egész munka ilyenformán nem egyéb, mint egy sanskrit Mantegazza, egy hindu Amor és Hymen, vagy egyéb hasonló újkori, fontoskodó pornográfia. Mondtam már hogy Vatsyana kollegám szerfölött komolyan veszi a dolgát és rengeteg tárgyát óriási - vagy amint ma mondják: örült - tudással és mélyeséges bölcsellel gyurja és formálja. Voltaképpen nagy érdemei még sincsenek, mert a kitünő Vatsyana nem cselekszik egyebet, mint a magyar tudósok nagy része: rövidít és kivonatol. Könyvének magyarázója, a komoly Yacodhara legalább azt állítja, hogy a kamasutram forrásmunkája egy teméntelen nagy régi könyv, mely ezer fejezetben tárgyalta a szerelem művészetét.

És hogy annak a célirányos, de bő kivonata az, ami ime előttem fekszik. De még így is igen tekintélyes az, úgy, hogy egy kissé meg is rémülök tőle. Főképp keresetlen és túlságosan modern hangjától. Kérdem is magamtól, vajjon illik-e, szabad-e a hindosztáni ős szavait önök előtt mérlegelnem? Megnyugtató az a feltevésem, hogy önök épúgy tudják, mint én, hogy valamennyien egyformán, minden valószínűség szerint ugyanegy helyről - Hindosztánból származunk.

*

Annyi bizonyos, hogy könyvünknek nem az a főtárgya, hogy nő és férfi között lehető-e a tiszta barátság, van-e platonikus szerelem avagy nincs? Vatsyana az egész szent ügyet fölöttébb testesen fogja föl, de azért nem hanyagolja el a lelkieket sem. Magát, a szerelem eredetét nem sokat firtatja, megállapítja, hogy az a három istenek közül egyből ered, az akarja és az csinálja. Alapjában véve mi sem tudunk mást és többet. Azaz, hogy az ind bölcs többet tud: a csóknak vagy ezerféle módját adja elő és főcsókot is legalább vagy ötszázfélével tud. A legtökéletesebb párisi hetéra, a legmaibb, legraffináltabb francia író naiv és ügyetlen baba, a mi néhány ezeréves emberünk találékonyságához, képzelőerejéhez, tudásához és perverzítéséhez mérve. Igaz, hogy mindjárt a kiindulási pontja erősen századunkbeli, sőt cinikus.

Vatsyana azt mondja: „A szerelem kék.” Ennélfogva a legtöbbet a hetérákkal foglalkozik, mint akik e tudománynak a letéteményesei. Szörnyen tiszteli őket, példának okáért így beszél róluk: A hetéra, ha jellemes, szép és egyéb előnyökkel rendelkezik és ezekben ki is tünteti magát, a czime Ganika lesz és igen nagy tisztességben tartatik.

És a férfi hetérák? Arról is van szava: „Egy férfi, aki a szerelem művészetében járatos, beszédes és hízkelkedő: gyorsan megtalálja az asszonyok szivét, még ha nem is valami híres, nevezetes is!” Azonban ama férfi, aki ebben az ügyeskedésben kitűnik, semmiféle különösebb nevet nem kap. Pedig a hindu szerelmi viszonyban mindenkinek megvan a maga hivatalos neve. Például: aki vagyonát elverte, meg is házasodott, de azért a hetéra körökben szép neve van: azt Vitának hívják. Vidusakának neveztetik viszont az a vidám egyén, aki a maga személyére nézve nem nagyon szerelmes, de mulattatja a mások érzelme. Ezek a szerelem miniszterei, ezek a tréfás urak!

Szóval: semmi új a nap alatt. Azaz, régen még több ujság volt, úgy látszik. Az emberek jobban ráértek, hogy bányásszanak az érzelem világában, komolyabban is vették a dolgot. A mi bölcsünk meghatározza azt is, hogy miféle hölgyekhez nem jó közeledni.

Őrültekhez, elzüllöttekhez, pletykásokhoz, szemérmetlenekhez, akiknek ifjúságuk jórészt elmúlt. De nem szabad megvizitni a túlságos világos vagy túlon-túl sötét színűeket sem. És nem tanácsos a barátkozás: az apáczákkal, barátaink, rokonaink, a tanítók és a királyok feleségeivel.

Mi marad akkor? Egyáltalán, itt nem értem az én világos eszű kollégámat. Mit ért azalatt, hogy a nagyon világos színű hölgyeket el kell hanyagolnunk? Amikor azok oly különösen szépek. Szintig a sötétek is. Mit vétettek Vatsyanának, mi dolog ez, ezt magyarázza meg Yacodhara vagy Smidt professzor, de most hallgatnak. Én is, - jobbnak vélem - ha nem igen firtatom tovább a tárgy e részét, mert Vatsyana olyan mélységekbe vezetne, ahol a tartózkodás végzetes, de társaságban nem is szokásos.

Vigyázva, tapogatódzva, ha lehetséges, gyengéden törtessünk előre a Titkok Titkának birodalmában.

*

Mondanom se kell, hogy az ókori szerző -: verista. Mindég csak visszatér a maga kiindulása pontjához: „A földön ismert, a látható szerelem: érzéki. Ennek vannak a legszebb gyümölcsei. Tehát a többi fajta mind ennek van alája rendelve.” Csakhogy végre elismeri, hogy vannak másfélék is, nem bánom, ha le is becsüli őket! Az is megnyugtató, hogy a kamasutram a közönséges szerelmet is nagy bensőséggel és égő fantáziával tárgyalja és igen kiemeli lelki vonatkozásait. Az sem olyan közönséges ám! Nagyszerű és nem egy-, hanem hatvannégyféle. Legyenek nyugodtak, nem fogom azokat ismertetni! Azonban még sem állhatok ellent egészen és kilopok a nagy titkos könyvből egy képet:

„Mint ahogy a Cala-fát körülövezi a liána, úgy ölelje át az asszony a férfit. És fejét lehajtva, csókolja meg... Ez az ugynevezett liána-ölelkezés!”

Természetesen, ez csak úgy lehetséges, ha mindketten ismerik már egymást jól, tudják az egymás gondolatait is.

*

Vatsyana elég rendszeres elme, de absolute nem németes, méltóztatnak is látni. Azért van ő benne is elég szentimentalizmus. Például a különféle csókok ismertetésénél, megállapodik - az átvitt csóknál. Hogy mi az, azt könnyű megérteni, csak egy kis magyarázat kell. Ime: Ha szerelmesünknek a tükörben, a falon vagy a vízben tükröződő képét, ajkunkkal érintjük. Ha egy gyermeket, képet, valami szobrot csókolunk meg helyette! Ez az átvívó csók, amelyben lelkünknek kell megnyilatkoznia.

Az átvitt szerelemmel egyébként is sokat bajlódik a kamasutram. Ismeri például azt a módot is, amikor valaki a szívével mást szeret, a karjába azonban nem azt öleli. Baj, baj, de az ember néha kénytelen vele. Az a szerencse, hogy a képzelő tehetség az igaz, a szívbeli szerelmet szolgálja és csudákat tesz.

Erről sok mindent tud a magyarázó Yacodhara, de latinul.

*

Hagyjuk a latin részeket. Sajnálom, de belátom, hogy azokkal foglalkoznom nem lehet, bár azokban rejtőzik a szerelemnek ősi, sanskrit felfogása. Hogy ezt valahogyan mégis megismerjük, a lényegtelen részekből kell csipegetnünk. Halljuk például mit mond Vatsyana a kurizálásról.

„Közeledj a leány felé az éjnek csendjében, az édes magányosságban.”

„Ha a leány három egymást követő éjjelen mind csak szótalannak és mozdulatlannak lát - valamint egy szobrot - türelmét veszti.”

„Virágember a lány, gyöngéden kell bánni vele. Ha bizalmadat még nem nyerte meg és úgy közeledsz hozzá vadul és vakmerőn, meggyülvöli a szerelmet magát.”

„Először gyöngéden csókoljad meg és tégy úgy, mintha semmi sem történt volna.”

„Ha valaki egy leánynak megnyerte a bizalmát, félig már a szerelme is az övé.”

„A szegény, pénztelen fiatal ember - még ha tehetségeben gazdag is - jobb, ha nem forgolódik leányok körül, kevés a reménysége.”

„Okos dolog vele együtt virágot szedni, társas játékot játszani - enni.”

„Meg kell fogni a kezét.”

„Meg kell ragadni a pillanatot, különben ha elmúlt - mindig visszatér.”

*

Nehogy azt higgyék, hogy ez a klasszikus könyv frivol! Csak a felfogása erősen délszaki. Ott, ahol irták, erősebben süt a nap, feketébb az árnyék. Ami erkölcs, erkölcs és nem alakoskodás. Ott nevének nevezték a dolgokat és az emberek nem vergődtek céltalanul. Mindenkit három Génius vezetett: a Dharma, az Artha és a Kama. Ugy tetszik nekem, hogy mindezek között azt vették a legkomolyabban, amely a szerelmet jelentette.

A szerelmet melynek egy neve - nincs. De több mint a héber nyelvben az istennek. Pedig abban hetven neve van. Az egyet, az igazit ki se lehet, ki se szabad mondani.

A polgári- és uri szerelem technikája, avagy az alaptalan szerelem

Hiába határozta el, hogy tudományos módszerrel vizsgálom meg a szerelem életének történetét: a közönséges rendes napi élet tünetei folyton letéritenek az utamról, vagy legalább is megakasztanak, hol mint kedves és mulatságos, hol mint kellemetlen, boszantó és elháríthatatlan akadályok. A minapában - példának okáért - egy asszonyosság, - aki asszony létére józanabb, mint Herbert Spencer, meglehetősen védett helyen, egyszerűen meghúzta a hajamat és szólt:

- Maga annyi mindent összefirkál a szerelemtől és fogadni merek, hogy sejtelve sincs arról, hogy újabban sűrűbben, de régebben is elég gyakran, mi akadályozza meg a fiatal leányokat abban, hogy ebben a nemes érzésben buzgólkodjanak. Megakadályozza őket a vágy és a küzdés - hogy tessenek. A fiatal nőcske először tetszeni akar. És magának halvány képzelete sincs arról, hogy mint küzködnek a legkedvesebb molett dámácskák a kövérség ellen. A soványságért való epedéshez képest semmi a szerelmes férfiú iránt való érzemény. Különböztet mit beszélek a vaknak a színekről! Maguknak írónak fogalmuk sincsen egy fiatal leány fejlődéséről.

Az asszonynak jókedve volt, elmondta a maga fejlődését is és én leírom elbeszélését szórul-szóra, azzal a megjegyzéssel, hogy tiszteletteljes hitelt követelek a számára, az én írásaimban tessék kételkedni, de ez - kódex.

*

Nos - így kezdé - halljon valamit intimus fejlődéséről annak, akinek veleszületett képessége volt a szerelemre.

Tizenkét éves voltam, amikor megismerkedtem egy kis leánnyal, akinek - mint már három-négy kis leánynak előbb - örök hűséget és barátságot esküdtem, ő is megfogadta, hogy mindég szeretni fog engem; és mielőtt az élet próbára tenné fogadalmainkat: sok-sok órát töltöttünk el együtt, elmerülve édes találgatásokba, ábrándozásokba a jövőről, az életről, amelyről még alig tudunk valamit.

- Mikor fogsz midert kapni? - kérdezte tőlem kis barátném egy napon.

- Nem tudom, mikor vesz anyám - feleltem én. De ez a kérdés szeget ütött a fejembe, és ettől a naptól fogva nagyon sokat beszélünk a miderről, amely úgy lebegett a szemünk előtt, mint egyik részese annak a sok édes asszonyi titoknak, amelyeknek a megismerése ránk vár a jövőben, előre felénk vetve ingerlő bűbajos mosolyát az idők aranykődös fátyolán keresztül. Midert kapni, nagy lánnyá lenni, az első bálba menni, először hallani bókot, először táncolni férfivel, megösmerni a szerelmet és az anyaságot: mindez ugyanegy jelentett nekünk. És a mider volt az első szimbólum - a legelérhetőbb és a legközelebb fekvő - amely jelző volt, hogy az életbe való utazáson elérkeztünk az első állomáshoz.

Én kaptam midert azon a nyáron még. Tizenkét éves voltam csak, de hirtelen fejlődésnek indultam. Kimenőre kaptam egy kék buillantint ruhát fehér csipkediszítéssel. A ruha egybe volt szabva - mi akkor princessze-nek hívtuk ezt a szabást - és hátul kapcsolódott. A varrónő - jóindulattal felém kacsintva - kijelentette anyámnak, hogy ehhez a ruhához már okvetlen mider kell. És én addig könyörögtem, míg a midert megvették.

Hogy milyen volt ez a mider, arra nem emlékszem. De hogy ritkán álltam ki nagyobb testi szenvedést, mint azon a napon, amelyen először felvettem: arra tisztán emlékszem.

Vasárnap volt. Felvettem a kék buillantint ruhát, de elébb a midert. A nevelőnőm kibontotta szép nagy hajamat - amely hétköznapokon két ágba volt fonva - és a homlokom fölött megkötötte egy kék szalaggal, hogy ne hulljon az arczomba. Nagyon tetszettem magamnak, amint a tükörbe

néztem. Nem tudtam megállapítani, hogy mihez hasonlítok jobban: egy szépen felöltöztetett hajas babához? Vagy egy kékruhás angyalhoz, aki az égbe repülendő? De mivel a mozgásom nemcsak szelid volt, de egyuttal olyan is, mintha kéjes álmodozásokkal volnék tele és mivel már a mitológiát tanultam: nem voltam biztos afelől, hogy nem hasonlítok-e egy kissé a szőke Psychéhez is, akinek az álmát Ámor meglesi a görög mesés könyvem illusztrációján.

Délig elég jól éreztem magam és vidám lelkesedéssel bájos pózokat vágtam magam előtt, ha lopva a tükörbe tekinthettem. De testileg kényelmetlenül éreztem magam egy kicsit, úgy, mintha szűk cipő volna - de nem a lábamon, hanem a derekamon. Hanem délután! Mert ebédre vendégek jöttek, kedves vendégek, akik messze laktak és valamikor anyámmal fürdön megösmarkedtek. Pompás ebéd volt a tiszteletökre: az ebéd végén vanília-fagylalt és az első cseresznye! Nagyon keveset ettem, úgy éreztem, hogy új méltóságom - a miderviselés, a nagy leánnyá avatás - első napján nem illik sokat ennem. Dehogy profanáltam volna én valaha is életemben valamit, amit pietással vesz körül a tiszta lélek fantáziája! De bármily keveset ettem is, mégis megártott az étel, ha nem is a gyomromnak - de a midernek. Olyan gyomorgörcsöt kaptam, hogy ha nem szégyeltem volna, menten sirva fakadok. Uralkodtam magamon, de egész délután szomorúan, elgyötörtten üldögéltem és élénken emlékeztem egy napra, amikor hasonló testi kényelmetlenséget álltam ki. Hat év előtt volt, amikor az első fogamat vesztettem el és egész nap a helyén tartottam a nyelvem.

De még rosszabb volt, mikor elérkezett a dinnyeidején. Hanem akkorra már megokosodtam és ebéd után mindég kicsit kitágítottam a midert.

A német kisasszonyom azonban, a tudományos és mindent előre látó vén leányok szokása szerint: rettenetes horoszkópot állított ilyenkor a szemem elé, amelytől megrémültem:

- Aha, maga máris kényelmes és étkes. Meglássa, fiatalon el fog hizni, mint a mamája...

Én ijedten összefűztem magamon a midert és megfogadtam magamnak, hogy leszokom - a jó étvágyról.

Mindamellettt egész tizennégy éves koromig nem vontam magamtól meg az evés gyönyörűségét.

De tizennégy éves koromban szerelmes lettem és nem tudtam magamnak megbocsájtani, hogy szívem epedése daczára: gömbölyű vagyok, mint egy étkes kis fehér macska. Egyik regényemben sem fordul elő - a naturalista irodalom még a bölcsőjében szunnyadott akkor és kiváltképpen hozzáférhetetlen volt a fiatal leányoknak - hogy a szerelmes hősnő kövér volna. Deli, impozáns alakoknak még csak meg volt engedve a regényekben, hogy hősnők legyenek és hogy szeressenek. De a szerelmes fiatal leányok a regényekben: karcsúk, könnyedek, lengék voltak, mint a himes szárnyú lipék.

Emlékszem, hogy engem tizennégy éves koromban kövérségem nem tett kevésbé melankolikussá és világfájdalmassá, mint boldogtalan szerelmem. Mert régi dolog, hogy mit érne az ifjúkori szerelem, ha nem volna reménytelen és boldogtalan! De tán úgy éreztem, hogy boldogtalan szerelmem még hijján van az igazi érdekességnek, amíg ilyen jó testi erőben és viruló egészségben szeretek boldogtalanul. Ugy éreztem, hogy sem magam nem vehetem, sem mások nem vehetik komolyan szívem fájdalmait, amíg piros az orcám, mint a rózsa. És végre elhatároztam, hogy lesoványítom magam, hogy éhezni fogok.

Egy szép napon hozzáfogtam az éhezéshez. Este még jóllaktam csokoládébonbonokkal, de reggelre kelve már nem ettem semmit. Uzsonna táján végre ittam egy kis üres teát - cukor nélkül, mert azt olvastam valahol, hogy semmitől nem hizik az ember annyira, mint a cukortól. És hetekig koplaltam ilyen módon. A szüleim azt hitték, beteg vagyok és könyörögtek, hogy több étellel éljek. Hiábavaló volt minden! Elhatároztam, hogy le fogok soványodni, vagy meghalok!

És elértem a célomat. Tavasz felé vézna és átlátszó lettem, megnyultam és bátran viselhettem a csipőben széles szoknyákat - panieresnek hívtuk ezeket - amelyek divatba jöttek akkor. Az udvarlóimnak, akik azt állították rólam, hogy a szépség tündérműalkotója vagyok, amíg piros és kövér voltam: megdöbbenve kérdezték tőlem most:

- Mi baja? Hova lett gyönyörű színe? Szerelmes talán?

Végre meglátszott hát rajtam, hogy szerelmes vagyok! Boldog voltam és vidáman folytattam a koplalást.

Azt kérdezi ön tőlem, hol vettem oly fiatal létemre az erélyt ahhoz, hogy ily következetesen ellentálljak az egészséges étvágy csábításainak? Bizony nehezemre esett egy kicsit megtagadni emberi voltam legegyszerűsebb szükségleteit. De igaznak kell lenni annak, amit némelyek állítanak, hogy a fiataloknak erélyeseknek lenni nem virtus, hanem természetök, miként a fiatal fakérgének a zöld szín. Azután meg mi szükség van a testi táplálkozásra abban a korban, amikor az ember illúziókkal táplálkozik, bennök fürdik, uszik, lubiczkol és általuk érintetlen marad a földi sártól, akárcsak a sárga kis kacsák, amelyeknek tolláról lepereg a pocsolya piszkos vize.

Én is evés helyett ábrándoztam, és nem éheztem. És megvolt az a nagy elégtételelem, hogy ezentul, ha barátnőimmal összejöttem: én is bátran fölvettem a karcsúság kérdését, és kinevethettem azokat a pajtásnőinket, akik kövérek és mi szerintünk ostobák voltunk, mert ha tudnának a szerelemről és a lelki epedésekről, hogyan lehetnének pirosak és kövérek?

- Mennyi vagy sluszban? - kérdeztük egymástól minden alkalommal.

- 48! - mondtam én büszkén. - Végre 46-ra soványodtam le. Sőt volt idő, hogy karcsúságban leszálltam 42 centiméterre.

Ekkor végre újra elkezdtem jó étvággal enni. Az idők is multak és sarkain megfordult a világ. Titokban olvasni kezdtük a francia, sőt a magyar írókat is és elképpenedve láttuk, hogy a női test egészsége és a kifejlett asszonyi formák buja virágzása lantosra talált és polgárjogot nyert a romantika világában. Igaz, hogy ez a romantika furcsa és szokatlan volt nekünk, undorodtunk is tőle egy kicsit, de mégis megértette velünk azt, amit a férfiak szavára nem tudtunk elhinni addig, mi ábrándos, fiatal leányok: azt, hogy a kövér leányok nem csúnyák, és hogy jobban tetszenek a férfiaknak, mint a légiés alaku szépségek.

A szerelmes férfiak ostobasága

Egyszer egy fekete vérrrel írott levelet kaptam; ilyen az én szerencsém, nekem jelenti valaki, hogy hétfőn vagy kedden, minden valószínűség szerint megöli magát. Mi vagyok én? Entreprise des Pompes Funebres, czinterem, halottkém vagy lírai költő? Mit akar tőlem, óh ismeretlen uram; hacsak azt akarja, hogy az önkéntes elmulásról lebeszéljem, legyen, azt szívesen!

A teológusok és a született nagy szellemek szerint az öngyilkosságra nincsen soha elegendő súlyos ok, engedje meg, hogy én, mint egyszerű czivil erről másképp gondolkodjam. Szerintem elvi akadály nincs és az a férfi, aki magát halálosan és helyrehozhatatlanul nevetségessé tette, egész bátran mehet Krupphoz, hogy annál egy ágyút vásároljon és akár azzal pusztítsa el magát. A jó Isten és az egyház is, ennek végre megbocsájt és - miként Bálintot Faustban - eltemetik mint egyszerű katonát. Ha megvetéssel kaczagnak az emberek, azt elbirni - belátom - nem lehet, de ön még nincs ott, csak azon az uton. Talán jobb és egyszerűbb volna megállani és visszatérni a mesgyéről, mint leugrani a mélységbe vagy felugrani az örökkévalóságba - higgye és tegye ön hite és cselekedete szerint, de annak idejében. Jelenleg még kegyednek nincs szüksége más egyébre, minthogy a leány, kit halálosan szeret: jól megkinozza, összeszidja és elüzza.

Uram, uracskám, kevés boldogabb embert ismerek önnél. Szeret valakit, az szereti önt, megvan apai és anyai áldás, semmi akadály, semmi gond és ön csinál magának gondot és akadályt. Levelének első oldalán határozatlanul, de teljes erővel sóhajt végig, hogy a másik oldalon végre kimondja a szörnyü titkot: és mi nem lehetünk, úgy érzem, nem lehetünk egymáséi soha, mert a mama, az ő mamája udvaroltatott magának az urán kívül mással is és még ma is. Hogy vehessem el én ennek a hölgynek a leányát, hogyan merjem!

Hogy valaki féltékeny legyen az apja helyett: ilyet már hallottam; hogy valaki féltse a feleségét, aki még nincs és aki semmi okot erre nem ad: ez is érthető, csak azt nem bírom felfogni: miért nem veszi el ön hitvestársul a morált és miért akar szerencsétlenné tenni egy élő és valószínűleg ártatlan és bájos leányt, akinek a dolgok természetes rendje szerint anyja és apja van. Nem azok az - azt hiszem, hogy nem veszedelmes - udvarlók az ön baja, hanem az, hogy a szeretett leány miért nem minden hozzátartozó nélkül él és miért nem minden eredet nélkül eredt a világba, miért nem áll oly egyedül, mint egy szál verbéna egy cserépbén. Ily nagyon szeret ön vagy ily kicsinyt, magam sem tudom, töröm is rajta a fejem és amint gondolkozom, belátom végre is, hogy ön - mégis csak komoly férfiú, van is valami igaza és voltaképpen nem illendő önnel figurázni.

Tehát a mamának kurizálnak. A pusztá tényhez magához gratulálok önnek, mert kellemetes és a jövődre nézve, jó jel az, ha az anyós nem korán megvénült, hanem még mindig jó alak, aki férjhez adandó leánya daczára még tud érdeklődést kelteni. Egyébként szívesen elismerem, hogy kellemetlen, ha imádottnak közvetlen elődje, legelső hozzátartozója, az anyja valamely társadalmi, sőt erkölcsi kifogás alá eshetik. Ez árnyék és ön jövődő házasságát félti tőle, férfiúi és férji önérzete, becsülete és hiúsága lázad fel ellene és ezenfelül - bár ezt ön nyíltan ki nem mondja - félti magát, jövődő boldogságát, ön a Desdemona zsebkendőjét szaggatja szörnyü kinok között máris, amikor még e kendőt oda sem adta Desdemonának. „A példa, a példa!” nyögi fekete levelében és félig kivallja, hogy gyűlöli a közmondásokat, amelyek anyáról és leányról, az almáról és fájáról szólnak s hogy a fülében minduntalan ez a szó zsong: a nemezis, az öröklés...

Ha egy asszony - idős vagy fiatal - udvarlót tart, ez, szalónszavamra mondom, nem az öröklés kérdése és ha az ön imádottnak az édesanyja örökké csak a szent kutat járta volna és ha idegen férfit sohase látott volna: a leánya, férjhezmenvén, mégis udvaroltathat magának, ha a férje ebbe beleviszi, ezt megengedi, erre rákényszeríti. A legtöbbször nem a vérség dolga ez, hanem a szoktatásé, nem az asszonyon mulik, hanem a férfin. E kopott igazság újra való koptatásáért az ön borus fejére hintem a vádat, ön kényszerített, hogy leírjam. Hát nem tudja: asszony sorsa a férfi,

amely név alatt nem minden nadrágban járó, télen kemény gallért viselő, bajuszos és dohányos ur értendő. Igaz, vannak asszonyok, akik megelőzik a férfiakat a sorscsinálásban, de ezekkel hadd bajlódjék a történelem meg a dráma, nekünk kettőnknek pedig viruljon tovább a rendes polgári élet. Ennek a törvényei pedig azt követelik öntől, hogy vegye el a leányt, aki hozzá való, akivel szeretik egymást és akinek egyelőre más hibája nincs, csak az, hogy nem mamája - a mamájának. Ha az lehetne, bizonyára jobban nevelte volna és nem engedi meg azt, amin ön most - különben méltán - megütközik és búsan elszörnyülködik. De meg vajjon tudja-e ön, nem fordul-e szegényke néma panasszal anyja felé, a jövődre nézve nem keserves tanulság-e az neki, hogy akit legjobban kell tisztelnie a világon, azt a világ inkább szereti, mint tiszteli. Az ön néma vádjai, a füleihez eljutó pletykák: gyehenna tüze lehet ez ártatlan léleknek, amelyben megtisztul és megerősödik. Tudok rá példákat, hogy igen vidám anyáknak szinte komor becsületességű leányaik voltak, valamint az ellenkezőre is van példa elég, de nem folytatom, uram, ez nincs tovább.

Sem kedvem, sem feladatomban védelmezni valakit, aki leánya boldogságát teszi kockára, de arra sincs kedvem és küldetésem, hogy az ön szenteskedő erkölcsstanára rányomjam akár az irodalom, akár az én magán bélyegzőmet. Ellenkezőleg: én önt vádolom hipokrizissal és gyávasággal, igen, gyávasággal, mert az, aki fél elvenni azt, akit szeret és akit jónak, ártatlannak, nemesnek és tisztának tud, az más mint gyáva, vagy beteg, nem lehet. E kettő különben ugyanegy és én, aki sokat tartok az érzékeny szívemre, még csak részvétet sem érzek ön iránt: tessék, siessen, vegye meg azt az ágyut és ölje meg magát, ha még egy pillanatig is késlekedik boldoggá lenni a boldogtalanságtól való félelmében. Óh, óh szegény barátom, ön most oly furcsa az én szememben, mintha virágos rét kellős közepén állana, halálos szomjan, előtte a friss és tiszta forrás, de ön nem akar inni belőle, mert az a rémes gyanúja, hogy a forrás egyszer mérges lesz és eljövend az idő, amikor kristálytisztasága elveszett...

Menjen, menjen ön - röviden - a pokolba, mit akar tőlem, ki mondta meg önnek a czimemet?

És én mit foglalkozom a bajával, amikor segíteni rajta nem tudok. Kegyed, egyszerűen szólva, az én véleményem szerint el van veszve abban a pillanatban, amelyben kérdezősködik, hogy mit tegyen, házasodjék-e vagy megölje magát.

Tudja mit, ne tegye egyiket sem, hanem menjen el barátoknak, még pedig Ferenczrendinek, ahol megszigorították most az életet és ne is maradjon a szerelmes és szép Magyarországon, hanem menjen el Ausztriába. Ha sokáig él, ott talán elimádkozhatja mindazt a bűnt, amit a tiszta, közvetlen érzés, a tiszta szerelem legfőbb joga, a menyasszonya, a polgári élet és én ellenem, szegény idegen ember ellen elkövetett.

De előbb mutassa meg ezt a levelet a mamának. Annak számára írom ide alázatos kézcsoókomat és azt a szerény megjegyzést, hogy:

„Nagyságos asszony, az idő elmúlt, a lánya nagy, az akar élni és önnek talán most már mégis elég!”

A szerelem új, azaz nagyon is régi formái

Az igazgató mellém ültette a királynét. Nem volt igazi királyné, csak az alakja miatt annak neveztük, amikor az osztrák szanatóriumban - ahol csaknem mind magyarul nyögtünk - először megjelent. A gyógyintézet orvos-direktora, különben egyike a legsúlyosabb betegeknek, beajánlott a hölgynek:

- Itt a legmulatságosabb beteg.

A királynőt is röviden jellemezte:

- A legbúsabb nő!

Magunkra hagyott bennünket az ebédnél és az asszony a következő másodperczben így szólt:

- Én megcsaltam az uramat, azért vagyok itt. Mért kutassa, találgassa Ön, megmondom mindjárt. Megcsaltam, a szobalány elárult, rajtakapott, elűzött. A kis fiamat elvette, és csak minden két hétben láthatom, de csak mások előtt és csak egy óra hosszat beszélhetek vele. Ennie a gyermeknek nem szabad nálam. Szigoruan meg van tiltva. Ez elviselhetetlen. Nem éthetem, ami a legkedvesebb.

- És ha szabad tudnom, miért...

- Nem tudom, magam sem tudom, miért csaltam meg. Nagyon fiatal vagyok, nem vettem komolyan a dolgot. Nem is emlékszem az arcára, akivel megtettem. Egy fiatal ember volt, egy senki. És az uram - őt - még meg se verte; hagyta futni. Nem akart lármát csapni, csendbe végzett ki engem, elvált tőlem. Bocsánatot kértem tőle, átöleltem a lábát, forró könnyeimmel átáztattam az ölét, megrugdalt és nem bocsátott meg. Soha többé az nem lesz, hogy az ágyban reggel magunk közé vegyük a kis fiamat...

- És mi most nagyságodnak az életprogramja?

- Semmi.

- Mit akar tenni?

- Semmit. Két esztendeje hurczolnak - az apám és anyám - szanatóriumból szanatóriumba. Apám a télen abbahagyta az üzletet, hogy velem tölthesse az időt Nizzában. Tavasszal Egyiptomban voltunk, odahaza Pesten minden ideggyógyászt idegessé tettünk. A testem tele van kis tűszúrásokkal, arzén, morfium, real, peul, minden van bennem. Két esztendeje, hogy a dolog történt, egy pillanatig sincs jó kedvem. Egy darab fa vagyok, semmit se érzek, még a bánatot se igazán. Nincs reményem, nem hiszek a jövőben, nem akarok meghalni és nem tudok élni. Enni csak azért eszem, hogy szüleim és az orvosok ne veszekedjenek...

Annyit evett, mint egy beteg fecske, pedig fenséges test volt, de nem a házasságtörő asszonyok típusából való. Karcsú, szikár, emelt fejű, de fölöttébb nőies. Semmi kacérság rajta, a tiszta homlokából kifésült haja görög kontyban, a szemei hosszú pillái miatt örökké szemérmesek és álmatagok, a hosszú kezei gyűrűtlenek. Méltóságteljes nyugalom az arcán, egész alakján, a hisztériának semmi jele rajta, hangjának éles szomorúsága pedig direkte olyan őszinte volt, hogy egy pillanatra azt kellett hinnem, ez az asszony nem is asszony többé.

Hirtelenében valami elszánt bókot mondtam neki. A medaillonját kivette a bluzából és megmutatta a benne levő erős bajuszú, rövid homlokú férfiarcképet.

- Ez az uram. Szép férfi. A legszebb. Hogy mért csaltam akkor meg? Ez az! Ez az, amit nem tudok. És ez az, amit nem lehet jóvátenni.

- De vajjon csak ez az egy férfi van a világon?

- Nekem csak ez az egy.

- Tudja, hogy ez örütség.

- Tudom.

- És nem akar belőle kigyógyulni?

- Nem tudok. A szüleim - az orvosok tanácsára - mindenáron férjhez akarnak adni. Az apám gazdag. A vagyona felét nekem adja hozományul. Nincsen nap, hogy ne jelentkezzék valami tisztességes férfi, aki elég becsstelen, hogy engem elvegyen feleségül. Némelyiket nehéz lerázni, pedig mindent őszintén elmondok. Könnyitek magamon, nincs bennem semmi szégyenérzet. Magának, remélem, nincs semmi szándéka és segít nekem, ha alkalmatlankodnak!

Az igazgató asztalt bontott és egy pillanatra hozzánk nézett.

- Remélem, mindent elmondott!

- El! - mondá az elüzött királyné lakonikusan és ment a szobájába, ahonnan csak az étkezések és a hidegvizkura idejére lehetett kicsalni. Délután megérkezett a familiája, aki a közeli Grácza költözött, hogy minden nap együtt lehessen a család elszerencsétlenedett és szégyenbe került tagjával. Az apa, az anya, egy férjhez adandó huga és az öccse kevésbé előkelő külsejűek, de fölöttébb szomorúak. Tárgyat, ennivalót, egy-egy könyvet vagy messziről jött fiatal embert hoztak ki. Nem ismerkedtek senkivel, örök gyászba borultak volt amiatt, mert két lenge - és oktalan - női kar egy férfi derekán egy - vagy esetleg több - ölelést végzett. Csakhogy a férfi dereka nem volt a női karhoz törvényesen beosztva.

A királyné nehezen ismerkedett, bárha ezekben a szanatóriumokban a nyomoruságon keresztül a legtartózkodóbb emberek is nyomban összeölelkeznek s titkos tanácsosok merev gerincze összeér - és testvéresül - a gabonaalkusz elgörbült gerinczével. Oh, be szép is, amint a gyáva szenvedés összecsókolózik és a különböző, sőt ellenséges fajták és rangok meleg részvétellel kérdik egymástól:

- Hogy aludt?

Mind csak aludni akar, pedig a halál előszobájában mindenben inkább passziózni kellene, csak nem az álomban, melynek örök dózisa már úgy is fel van írva. Ámde az életöröm nélkül való éjszakák a legborzalmasabbak. Én kimentem a parkba és láttam, amikor az egész éjjelt a nyitott ablaknál virrasztja végig az elüzött királyné. Megálltam - földszintes - ablaka előtt.

- Remélem, nem kompromittálom! - szóltam kissé izgatottan, mert a fiatal nő szépségét a hold teljesen kifejlesztette, ez az égitest volt kirendelve hozzá természet szerint. A hosszú ivü szeméhez, a tojásalaku fehér állához, a leeresztett hamuszínű hajához. Valószínűleg nélkül való; kőből vésett, régen élt.

- Engem kompromittálni nem lehet többé! Maradjon, - mondá.

Igy beszélgettünk éjszakákon át, hiába. Pedig én, rohamosan gyógyulva, mert a buskomor nő kedvéért mellőztem a nagyon is vidámakat - nem voltam rest, hogy minden ékesszólásomat - ami kicsiny van - és temperamentumomat - ami pedig van egy kevés - kipróbáljam az ügy érdekében. Föl kellett világosítani az elüzött királynét, hogy nem csak egy trónus van és egy huszonkét esztendő nő, aki kivételes és tökéletes, ezenfelül gazdag, akkor és ott lesz boldog, ahol akar. Nem lehetett vele beszélni, melankoliája áttörhetetlen és megsebezhetetlen; mint egy tizezer esztendő gúla, úgy feküdt a lányos mellén. Én szégyenkezve megfutamodtam, jött helyettem egy mariner tiszt, gróf és szivbeteg, annyi esztendő, mint a királyné. Belészeretett és ott haldokolt előtte. A férjéről, akit megcsalt, szívesen beszélt vele az asszony, egyébről hallgatott. Az az meghallgatta a szerelmi nyilatkozatokat, elfogadta a virágot, de nem értette.

- Mit gondol, az uram, ha egy nőt megölel, - van neki kettő - gondol-e rám? És az én szájam jut-e eszébe? - ez volt a legmelegebb mondása, egyetlen érzéki fellendülése.

- Egyetlen érzéki fellendülés. Csak ezen keresztül lehet hozzáférni. Ez a cél! - mondá az igazgató főorvos és maga is megpróbálkozott, nem minden önbizalom nélkül, mert e szőke férfit keskenyre és laposra koptatta le a bon fontane, amelyre neki ez intézetben monopoliuma volt. Maga mellé ültette a királynét, zongorázott neki és fuvolázott a bűvös holdas éjjelen, kinn a parkban karonfogvást, a hiszterikák villogó szemének spalierjában sétálva vele. -

- El van veszve, nem lehet segíteni rajta. Ha még én se! - mondá egy heti kísérletezés után. Valósággal haragudott a házasságtörő nőre, rosszakat gondolt, sőt mondott is rá, utolsó rohamai már brutálisak voltak. A segédorvos következett ezután, ez egyszerien ki akarta hipnotizálni az asszony elméjéből a mult férfiát és magát mint a jövő emberét behelyettesíteni. Nem ment semmire, szánakozó, hideg mosollyal kellett megelégednie, mint mindannyiunknak, akik megpróbálkoztunk, hogy részben emberbaráti és orvosi szempontból az általános szerelem annyira közönséges gondolatát újra felköltjük e nőben, aki egyébként mindjobban kiszinesedett és megerősödött itt. A férfiak, különösen az ujonnan jöttek, mint a legbecesebb, de elérhetetlen prédára úgy néztek rá és ő alig vett róluk tudomást, pedig nem egyszer hallhatta is, amint a régi betegek magyarázták az újnak az ő esetét:

- Megcsalta az urát. Megbánta, belebetegedett! Nem fogyott el a férfi, aki ambicionálta, hogy meggyógyítsa. És az asszonyok, főképp pedig a lányok megkülönböztetett érdeklődéssel vették körül. Tiszteletnek, sőt tekintélynek örvendett - ha ugyan örvendeni tudott volna - mint egy elűzött királyné. A lányok, beteg anyjuk vagy apjuk kísérői bámulták és dicsérték előkelő megjelenését, nem egy közöttük ajálkozott is, hogy elmegy az urához és kibékíti vele. Az asszonyok becsmérelték az urát és bebizonyították, hogy neki van igaza, jóltette. Kilátásba helyezték, hogy boldogabb lesz, mint valaha és biztosították: lesz még gyereke, több is a kelleténél. -

- Az nem lesz az, aki van! - mondá a házasságtörő asszony konok egyszerűséggel, egy pillanatra is nem engedett mániákus bánatából. Pedig ami az erkölcsöt illeti, nem volt valami szigorú nevelés és most sem hitte, hogy bünt követett el. Olyanformán ítélte meg hibáját, hogy evett valamit, amit nem volt szabad. Majdnem szemérmetlenül részleteket mondott el az esetről, a férfiről, a tettenkapásról. Az erényben még erős nők érzéki mohósággal hallgatták, ketten, hárman egyszerre, ülven vele a forró napban, amelyről hús vére tudomást se vett. És ebben a hallgató csoportban egy napon - láttam, amikor odament - új alak vegyült. Spéla, egy orosz lány, aki halálos beteg kis hugával és anyjával Marienbadból jött ide, hazamenet pihenni egy kevésbé.

A leány magas volt, mint a királyné, az alakja épp oly nemes, sőt nőies, de a Gretchen frizura alatt az arcza durván mintázott, férfias. A szája igen kicsiny és vékony, ám a hangja férfias, a keze is kemény, gyémántos vasgyűrűt viselt a hosszú erős ujján. Az orosz leány és a királyné rögtön összeismerkedtek és én messziről láttam, hogy a következő félórán mint viszi el a leány a többi asszonytól és a régi ismerősöktől és mint sétálnak elmerülve a patak partján. Ezentul minden szabad idejüket együtt töltötték. Reggel rózsát, délben szegfűt, este violát vitt a leány az asszonynak, aki a virágokat kezében tartotta, megszagolta, majd kedvetlenül elhagyta valahol. Spéla - hallottam - szemrehányásokat tett az elűzöttnek, aki - nagy kegyesen - egy estvén hajába tűzte a fehér violát.

Mi férfiak ettől fogva nem fértünk többé a házasságtörő asszony közelébe. Az orosz leány gyűlölködve nézett ránk és elmart bennünket mellőle. Az álmatlan holdas éjjelen ő állott az asszony ablaka alatt, majd kevés vártatva egymás mellett jelent meg a fejük. A leány befonta az asszony haját, hideg-acél kezével a forró-fehér homlokát hűsítette. Majd derekát - a nagy kendő alatt - átfogván sétáltatta a nyárfák között. És egy éjszaka meghallottam az asszony nevetését is. Megborzongtam bele a gyönyörűségtől és meglepetéstől, mintha valami siremlék szólalt volna meg zengő és vidám hangon. A keze mindig a másik kezében: Spéla fogta, az asszony engedte,

összefonták ujjukat, később az asszony is. Egyszer meglestem őket, amint így ültek az elhagyott társalgóban.

- Maga egy rossz gyerek! - mondá az asszony a leánynak.

- A férfiak gazemberek! - jelentette ki az orosz leány egyszerűen, de a haragtól kipirult arccal.

- Azok! - mondá a királyné és a hangjában benne volt a sírás, melynek enyhülete két esztendeig elkerülte.

Körülnézett, sirvafakadt és a leány lapos, de erős melléhez bujt. Az vigasztalta, simogatta, csókolgatta, a fülébe sugdosott.

Nem tudom, mit sugdosott. Nem hallhattam érveit, vigasztalását, gyengéd bölcsességét, amely bizonyára különb volt, mint mienk, férfiaké. Az egész dolog misztikus volt előttem, mint maga a szent távoli Oroszhon. Maga az igazgató sem értette, csak kijelentette:

- A maga királynéja meg van mentve. Nem tudom, hogy történt, nem értem, a gyógymód, a víz, Krafft-Ebing báró, az arzén, ...én, a tudomány? A melankoliája eloszlott, a fiát nem akarja mindenáron étetni, maga eszik. Kijelentette, hogy férjhez fog menni, de csak később. Most elmegy Spéla kisasszonnyal Livádiába utókurára. Ez a leány nem is leány. Angyal!...

Ezt a történetet nem igen merem magyarázni. Egy ó-görög hölgy, Sappho nevű, tette örökre híressé a szerelemnek e nem szokott formáját, amelynek emblémája két nő ölelkezése. A klasszikus irodalom sőt a mai pszihopatológia is nagyon sokat tud e könnyen nem érthető, de mégis mind gyakoribb formáról. Nem szívesen teszem, de mégis kell mondanom róla néhány szót.

A különös, semmiesetre sem természetes szenvedély ősi és eredeti formája az ugynevezett lélekcsere. A természet szereti az ilyen tréfát, fogja magát, egy nőbe egyszerűen férfi lelket bujtat. Ez a szegény férfi-nő aztán nem minden gyötrődés nélkül megkeresi a nő-nőt. Vad és társadalmi viszonyokat összezavaró és felfordító szövődések támadnak ebből. Mind érthetlenebbek és mind érthetőbbek, egészen szelidek, csaknem kedvesek. Vannak nők, finomak és kedvesek, akik egyszerűen csak platonikusan szerelmesek minden szép, vagy nekik tetsző nőbe. És vannak nők, mint az én orosz hölgyem, aki meghódítja és elragadja a meghódíthatatlant.

A nagy vérontás, a férfiak huzamos távolléte, nagymértékű megritkítása után, most egyszerre mint mánia lép fel az, ami csak különös jelenség volt. Leginkább nagy városokban látod, de ki látja a kis várost, a falut? A metropolisokban azonban már valóságban beleütközöl. Most már nem csak párosával, hanem hármasban is mutatkoznak.

A harmadik nő: - a házibarát...

És ez mégsem Szodoma és Gomorrha. A szerelem örületének és határainak kiterjesztése telhetetlenségből, nyugtalanságból, az újra forró lávává változott földből kinőve és kitermelve. Itélni felette szegényes erkölcsi okokból - azt én nem cselekszem. Cselekedje a moralista, a pap, az államférfi, a katona, a természettudós, az aki maga is bolond és egyoldalú. Nekem már csak egy fix szempontom van - a bölcselő. Minden, ami van érthető, éppen csak a kezdő okait és a végső céljait nem látják és semmi esetre nem tudják összefoglalni. Mégis hideg szemmel - az is van - e nehéz órában nem tagadom, hogy az emberi teremtések katasztrófájában a nagy általánosság mégis a z e g y s z e r ü, n e m e s, t e r m é s z e t e s s z e r e l e m. A legszebb és a legjobb is. Fajtánk fennmaradására nézve a legcélravezetőbb is. Nem kell félnünk, hogy utánunk az özönvíz.

Az ős típus még mindig Daphnis és Chloe.

Fejezetek egy szerelmes férfi élettörténetéből

Bevezető.

Szeretném megírni egy élet történetét, - a magamét. Nem volt valami nagy jelentőségű, de nem érdektelen, izgalmas, szórakoztató és tanulságos. Az emberek, akikkel együtt éltem, hasonlatosak a Lionardo nagy rajzlapjához, amelyen a fejek mind valami ismert állathoz hasonlatosak. Magam, közöttük nem különb, valami leopárdféle, akin sehogy se állott a polgári ruha, de mint férfi nem a legutolsó. Erre sokat adok, bár olyan élettörténetet akarok elmondani, amelyben magamról mind kevesebb szó legyen. Semmi módon nincs kedvem ahhoz, hogy exhibitionáljam magamat, amint ma szokás: szemérmetlenül lemezteleníteni önmagamot csak azért, hogy jogom legyen másokkal is azt cselekedni, bebizonyítván, hogy mindenki más ocsmányabb, mint én. Hazudni azért nem akarok, úgy is azt cselekedjük, valameddig lélekzünk és a teljes nagy igazság akkor kezdődik, amikor az utolsó lélekzetvételünk is elfogyott,

A dolgom sietős. Nem tudom miért. Pillanatnyi halálsejtelveim most nincsenek. (A halálra mindég készen voltam és emelt fejjel vártam.) De minden perczen jöhet, bizonyos hogy tulbuzgó szívem nagyon sokat dolgozott és akármelyik szekundumban azt mondhatja: nincs tovább. És mindig nyitott ajtómon, ha valamelyik reggelen, fiaim nagy vidámsággal betörnek hozzám; nem tudom tőlük kérdezni: mi történt az éjszaka? És ők sem tudják kérdezni. Hangtalan, hidegen fekszem ott... Sürgős, sürgős! Szeretnék még melegedni, jó lenne még kibeszélgetni magamat, nagyon, nagyon sok mondani valóm van. És most már nincs is titkolnom. Egy igen jó emberem, az öreg Dungserszky Lázár jut az eszembe, aki élete végén egyszer így szólt hozzám:

- Én bizony kártyás voltam és bevallhatom, hogy nagyban és egészben én nyertem. Most már alkalmasint nem fogok veszíteni!

És én se, mi mindent nyertem az életemen! Meg vagyok elégedve kortársaim, de azért pontot nem teszek még utána, ötvenesztendőn bár tul vagyok s nagy dolgok történhetnek az emberrel, amig ki nem hült. (Sőt ki tudja, azután is?!) Ama százszoros milliomos, kit Herzog Péternek hívtak és akit élete alkonyán arra biztattam, hogy diktáljon valami elszegényedett írónak önéletrajzot, elutasította e tervet, így szólván:

- Mit akarsz, minnek? Az én életem nem volt más, mint munka és munka. És dolgozni akarok mindvégiglen, mint a konflis-ló és kidülni az igában.

Nos, igát én nem vontam. A kötelesség nyaklója nem igen vérezte föl a nyakamat. Szabad életet éltem én. Zsebóráim nem volt soha, még gyerekkoromban, pakfondból se. A szerencse tálon nyújtotta magát és még annyi fáradtságot se vettem magamnak, hogy nyuljak utána. Kényelmes és gögös törökmagyar zsidó volt az apám és én az ő fia vagyok. Hogy utáltam azokat, akik mind csak nyulkálnak és amikor meg-megmarkolják a szerencsét: rosszillatu, kiélt anyag marad a kezükben. A gyűjtők, a karrier-vadászok, - ártalmas ocsmány fajta - akik azzal törődnek, hogy mit irnak róluk holtuk után a Révai nagy lexikonjába! Dátumok, üres kaptárok. „Mesterember fiának születik, miniszter lesz.” És mi még! Mi lehet az ember a tetején? Egy föl- vagy kirugott császár. Egy kompromittált, vagy örök tömjénfüsttel igazolt. Benn lenni a történelemben, az semmi, maga a történelem is semmi, - a retrospektív számárság. Széles a kedvem, mert nem lettem semmi. Csak néha sajnálom, hogy nem lett orvos belőlem: az nagy boldogság lehet a szegény beteg ember baján segíteni, sőt néha még a gazdagén is. Egyébként... ha az igazat meg kell vallanom, amire fogódkodtam, meg kell vallanom, nem érzem magamat bukottnak az elmúlt életemben. Többet adott, amit ígért. Iskolákat nem végeztem és nem hittem, hogy többre viszem, mint amennyire egy keresett irnok, másodrendü festő, ügyes szobrász, vagy rossz színész. Ehhez a várakozáshoz képest uri mód bukdácsoltam végig, sok elhasalással, még több nekilendüléssel, mindössze egyszer egy napon át éheztem. Nő dolgában, - ami talán még fontosabb étel - sok napon is, sokszor. (De - úgy mondják - ez jó. Azután!) És mi minden történt velem, körülöttem,

bennem és kívülem! A történetek hogy játszanak, cziczáznak, halk, majd komor szóval körülöttem most, amint próbálok igazságot tenni, rendet csinálni köztük! És nem tudok, sorrend nincs és nem lesz. A tegnap közel és a közel oly távol. Különben s ezen a napon úgy érzem magam, mintha most kezdeném és titokzatos, át nem tekinthető volna számomra a legkisebb szépség is. Ifju koromban leghübb, legkedvesebb barátom, költő és festő - husz évet élt - írta rólam: „Kert néki négy cserép világa!” Sejtelmes és izgató regény előttem a legegyszerűbb dolog. Másnap megint az egész világ egy nem nagy horizontu kert, tele dühös vagy szelid bolonddal, kinek neve, emberiség. A sorsom kegyes volt hozzám, hogy gyors egymásutánban egyszerre vagyok öreg és fiatal, távollátó és közellátó, józan, mint egy kitűnő kodak, majd megvadult, mint egy fényképező masina, majd mint egy vadult csóva. Igazában, a legmélyében, a mag magjában: hideg és kemény azért. Azért ne féljenek tőlem. De én félek magamtól, szívem hangosan dobog, a lélekzetem elfojtódik, ilyen lámpalázat írás közben nem éreztem soha még.

Az „egy” asszonyom

Falun egy kalapos finom leány, amint jön felénk - ez milyen szédület! Milyen üdítő volt a láz, ami erre elfogott.

Vágtatott felém, sárga homokfutó-kocsin, fekete homokon. Fehér komondorok, hangtalan csaholtak a deres lovak előtt, a kocsi után. (Bocsánat a sok színért, de nyár volt akkor, falun, Heves-megyében.) És milyen színes maga a leány! De erről most nem nyilatkozom, később, nemsokára.

Álltam a kapuban, én tizenhét éves fiú, költő, egy borbélytalan faluban, hol a parasztszűcsék nem egyszer megkérdezték: Miért nem és mikor fogom befenni a hajamat? Nem polgári színű ruha volt rajtam és arra gondoltam, hogy a tizenöt vagy tizenöt esztendő leánynak fogok-e tetszeni? Mindenesetre a kezemmel intettem a hajzatomnak, hogy vigyázzon és nedvesre, pirosra haraptam a számat. Milyen hiú egy ilyen fiatalember, az undorító és gyönyörű egyben!

A leány jött mind közelebb, a komondorok is és valamelyik olyan nagy, mint egy borju, egyenesen nekem és ott a kapuban eldöntött, alkalmasint azért, hogy kompromittáljon a kisasszony előtt. Hanyattvágódtam, de semmi bajom nem történt, csak az ijedelem, a szégyen. Az illető azonban nem nevetett ki, komolyan megnézett és vágtatott tovább. Sietős és komoly dolga volt: a szomszéd községből jött, hogy nyoszolyólánya legyen a mi falunk kis tanítójának. A menyasszony, természetesen a nagy kántortanító leánya volt.

Siettem magam is az esküvőre, de előbb fölvettem a fekete raglánomat, bár forró nyár volt. És nem volt hüvös, a nagy kabátban azonban nem vagyok olyan sovány gyerek. Hogy csurgott le rólam a veriték, de álltam, vártam a menyasszonyt. Jött. Még rövid ruha volt rajta, de haja mint az igazi aranyporral meghintett bronz. Mintha ércből lett volna kiverve a kontya. És külön még föllángolt, mert a falusi templom ablakán a nap rézsut, de egyenesen a fejére rásütött. Nem volt ez csoda, még szentebb dolog: a teli élet föllángolása. Az arcza fehérebb, mint a szűzfű templom fala. De fehérségében áttetsző volt és világított. A harisnyája két térdén, fehér fodrokként lágyan és gyengéden vágtak el, - szintén fehér. A kivágott lakkcipője fekete. Milyen hatást tud tenni egy pár ilyen cipő! (Közben arra gondoltam, hogy elég szép, elég dekoratív vagyok-e én?)

Az esküt ezalatt szépen esküdték. A drága kis orgona szólt, kedves öreg papom, Csengeri volt a neve, papolt. Ékes és lírikus volt a szava. Kálvinista, de nem kenetes. Kék szemében örök melankolia, amelynek tudtam a magyarázatát: szeretett egy leányt, az meghalt és több lányt ismerni nem akart. De mámor csak kell: a szagos és nehéz italok mámorába menekült és csak olyankor volt józan, ha esketett. Közönségesen alig mondott mást: „Hogy így, hogy úgy.” Kék szeme most is nedves volt, amint a tanító - szegény, gégesorvadásos volt - mint egy politikai hitvallást kiabálta: ...ezt a hajadont „szeretem”!

A nyoszolyólány szelid érdeklődéssel fordította felém árnybarna szemét. Én bátran feléje az enyémet. Még nem tudtuk pontosan az egymás nevét, de itt a Kálvin szegény, de gögös templomában már készen volt a predesztináció: hogy ezzel a vörös kis nővel megyek majd esküvőre. Könnyelműen, mint ez a siheder, mert nekem is volt már egy kis hektikám, azért dégáltam itt a falun a nénémnél, meleg tejet inni hajnalban és forrón csókolódzni a fejőleánnyal. Ezen kezdtem, másokkal folytattam és az ígéret menyasszonyával csak leveleztem.

Ezek a levelezések, ezek is üdítő lázakat okoznak és amíg más lányokkal bujkáltam lakásokban, vad erdőkben, színházak rossz illatu karzatain: a levelezés lendületéből, hazugságaiból, a szép szavak hinárjából, egyszerre megszületett az ugynevezett komoly szerelem. Egy hamis krisztallizáció, amelynek vegyületében - abban a korszakban - egy idegen férfi fantáziája, a Jókaié volt a legerősebb. Isten áldja meg ezt a mérgező képzeletet, mennyit ártott, mennyit ártott! Emlékszem,

akkor már Pesten emésztő lázban vártam a leveleket. Az Andrássy-uton sétáltam délben, hogy az utcán fogjam el a postást. Egy idegen nő sétált velem és néha akkor még jobban szerettem őt, mint azt, aki a leveleket írta. De a levél az más! Ha megjött, beszaladtam a kapu alá és otthagytam a leányt. Mi ez, mi volt ez? Nem érek most rá, hogy kérdezősködjek magamtól és titkát fejtsem. Siettem válaszolni és a szép szavakon keresztül belekorbácsoltam magamat a házasságba.

Igy telt el néhány év. Közben meg is látogattam a mostoha apjánál, aki egy mezővárosban, Hevesen, járásorvos volt és engem akkor nem nagyon szeretett. (Az Isten áldja meg!) És eljött az ideje a lánykérésnek is, amely egyszerűen így történt:

- Nagyságos asszony, én fizikus - így, nem fizikus! - teljesen vagyontalan vagyok, állásom nincs, nem is tudom miből élek, még kevésbé azt, hogy fogok megélni másod magammal? Ha én magának volnék, még a kutyámat se adnám olyan embernek, mint én! Ezzel van szerencsém megkérni a lánya kezét!

Az okos és derék anya félre se nézve, szomorúan szólt:

- Ha szeretik egymást, legyenek egymáséi, férj és feleség. Vegye, vigye. A jó isten csak megsegíti magukat!

A fehér arcú leány nagyon kipirosodott és erősen örült. Én meg elkomolyodtam, lényemnek kemény, hideg legbenseje megszólalt: „Mit csinálsz, mit csinálsz? Nem látod-e magadat megfordított keshedt zöld ruhádban. (Nem vártam a világháborúval ruhafordítás dolgában.) Vékony lábodon czugos katona-czipő. Hová akarod elvinni, a hátadra venni, mindörökre czipelni ezt az elegáns és előkelő leányt. Te csirkefogó, te taknyos!”

„Eh, ha eltartani nem tudom, ha nem szeretem már, ha ő nem szeret engem, - végzek magammal!”

„Aztán meg - gondolkodtam tovább - elpusztul ha itt hagyom, nem bírja tovább ezt a tikkadt falut és a maga tikkadt lányságát. Érett gyümölcs, le akar szedetni, különben férges, beteg lesz, lehull: nem töltheti be hivatását, hogy egy férfi megegye!”

Kezdődött a jegyesség jószagu élete. Az igazi üdítő lázak. Az esküvő. A házasság. Oh, ahogy magamhoz nyulok a gyönyörűség sebeivel vagyok tele! Szégyelem magam, hogy mások előtt megtapogassam magamat és hozzányuljak máshoz. Arisztokratikus érzésem föllázad. De egy lírikus, mit csinál egy lírikus! Mit gögösködöm? Egy bátrabb és becsületesebb élet kezdődik ime. Gyerünk. Végre is nem becstelenség az, hogy én, aki a multban olyan férfiúnak látszom, mint aki legalább száz szoknya hullámai között fuldokol -: nem ismertem és nem szerettem mást, csak ezt az egy kis vörös nőt, aki elvált tőlem és azután meghalt.

Megölöm magamat

Julius első vasárnapján egy szegény ördög - lehetett úgy negyven éves - fegyvert fogott egy negyvenéves urra és golyót röpitett a szívébe. A szegény ördög és a gőgös ur is - én voltam. A bíró, aki ítelt, a hóhér, aki végrehajtotta az ítélet és az áldozat - én voltam. Meg kell ezt érteni, bár nem valami egyszerű dolog, ha valaki - különben józan ésszel - ugynevezett öngyilkos lesz. Különösen, ha első a fajtájában. Tudtommal én voltam az ő, nagy családom nem homályos történetében. Nincs mit büszkélkednem benne, hogy én voltam az első.

Szép sorrendben, oknyomozó módon fogom kikotorni bensőmnem minden zegét-zugát, hazugság, utálat és önrészvét nélkül. A korszak, e nap, különösen alkalmas a férfias munkára, csak arra kell vigyáznom, hogy az elmúlt időkre ne kenjek többet, mint amennyit megérdemelnek, úgy is elég bűnük van minden rosszban, szerencsétlenségben és különösen ostobaságban. De izlésem és egy sajátságos ösztönöm, melynek neve még nincs és én se tudom, hogy szólítsam, eltilt attól, hogy a ma uralkodó eszmék hőisének és áldozatának állítsam be magamat. Nem voltam az, hanem egyszerűen csak korunk, akkori korunk hőse. Tele megvetéssel a gonosz pénz iránt és telve szeretetével mindannak, amit a pénz elszórásával meg lehet szerezni. Tizennyolcz éves koromban kerültem Pestre, hogy itt valami legyek, tizennyolcz forint volt a zsebemben és a pályaudvar kapujában balról az egylovas, jobbról a kétlovas bérkocsikat láttam. Gondolkozás nélkül a fiakkerbe ültem. Ez sok mindent megmagyaráz, főképpen azt, hogy nem lettem puritán, az - az igaz író. Pedig ma, ahogy a tizennyolcz éves fiatalembert látom és nézem - mindent tudok róla, szegény, de kedves nagymáju kakasról - minden lehettem volna. (És hogy nem lettem ezennel bocsánatot kérek tőle - magamtól.)

Sorrendet akartam tartani és már is látom, nagyon is korán kezdtem a sort. Gyerünk a közepére, még csak annyit kell lejegyezniem, hogy önkivégzésem filozófiája mégis csak az, hogy a bennem rejlő erőt és akaratot, hasznosat és szépet, a magam tökéletlensége és az akkori viszonyok nem türték. Deviáltam mint egy golyó. Azonban ez finom bölcselet, talán nem is egészen igaz. Nem voltak durva tények, amelyek a gyönyörű reggelen a semmeringi völgybe üldöztek el, hogy cselekedjek. Az első ok az volt, hogy megaláztak, elkergettek a hirlaptól, ahol husz esztendeig egyfolytában dolgoztattak. Főképpen vezérczikket irattak velem, bár politikai meggyőződésemmel, tudásom nem volt. Igaz, ilyesmi nem volt a szépfejű és jószívű gazdámnak sem. Sok jót, de rosszat is tudnék róla írni, de a fia él és az becsületes és munkás ember. A belletrista tollam áldoztam fel az ocsmány munkának, de nem mentség nélkül: azt az árut, amit szállítottam, jól fizették, bensőséges érzést nem követeltek tőlem, nem profanáltam vele a magam művészetét és a bennem hamu alatt elfojtva égő írói parazsat és - a cikket nem kellett aláírni. És itt meg kell dicsérem a toll szerény mesteremberét: nem akart publicista hírébe kerülni, képviselő vagy ilyesféle másfajta gazember szerepet vállalni. Klubba, parlamenti folyósóra, jogtalan, de könnyű pénzszerzésre, vagyonra vetemedni. Nem egyszer kivánták tőlem, hogy oda irjam a nevemet, mint büntárs. És csak nemrég tudtam meg, hogy az éles és vad politikai cikkeim java főképpen arra való volt, hogy kormányzatok főként azoknak a titkos pénztárait furják meg velük. Ha tudtam volna, hogy a nyomorult bért ilyen pénzügyi manipulációból kapom, kényes természetem miatt bizonyos, hogy visszamenekülök Gyulára polgármesteri irtoknak.

Szégyenteljes keserű emlékek! Csak a vadtormának van olyan ize, mint amelyet én most a szájamban érzek. És testileg is lerontott ez a munka. Hány és mennyi éjszakán át feküdtem a szerkesztőség piros - poloskás - diványán, éber-álomban várva, amíg az én kedves fejű emberem, a főszerkesztő magát kikártyázva - szegény jó ember majdnem mindig vesztett - megjött a nemzeti kaszinóból és megadta a témát. Akkor három óra is volt hajnalban, de nyaratszaka, amikor az urak odahaza a mezőgazdálkodást nézték, estefelé is megkaptam a feladatot, sőt vacsorálni is elvitt, pezsgőt is hozatott és ezért az isten áldja a tipikus magyar nagy ur hamvait.

Milyen jól bánik velem, gondoltam akkor és ma tudom, mennyit ártott, mennyit ártott. És még ma sem gyűlöletes az emléke és ezért még ma sem tudom, hogy nem jobb volna-e ama korszak hőseit agyonverni, mert még ma sem tudunk megkeményedni. Igaz, hogy annak az időnek és az embereimnek volt valami charmeja. És sokkal rothadtabb volt, minthogy kegyetlen tudott volna lenni. Nem is ők kergettek el. Egy egészen más típus. Egy bank-szociológus és szépirodalmi financier fia, tudatlan, sőt iskolázatlan, majdnem félbenmaradt fiú, akit megtett a lap igazgatójának. (A hirlapot egy osztrák banktól kapta ajándékba, hogy csináljon belőle valamit, de úgy, hogy ő is, a bécsi is keressen rajta valamit.) Az igazgató egy szőrösképű csenevész fiú, még magyarul sem tudott akkor, nem volt tehát oka arra, hogy irásaimat megvesse, vagy utálja. Legfeljebb otthon atyjától hallhatott ilyesmiket.

- Villemessant, a Figaró híres kiadó-szerkesztője, bizonyos év-maximum után elküldte a régi munkatársakat és újakat szerződtetett. Fiam az a váltó-gazdaság!

- A Bródyt megint letiltották, végrehajtók elárverezik. Nem lehet tőle élni. Ez a rendetlenség...

- Kiírta magát. Salgó doktor azt mondta, hogy kimélni kell különben. Nó?

Valaki egy-két szót is ejthetett értem. Talán az öreg, aki a nagy tudásával, humanista, sőt szépirodalmi szocializmusával jött ide a németek közül, hogy a magyar politikát megfejtse. Még ma is gyakran álmodom róla és bizonyos, hogy puha zsidószive volt. De a fia, bár más hitre tért az látszott amolyan harmadrendű zsidónak. Nem kívánom sérteni, csak jellemezni és ehhez van jogom. Különösen, hogy tudom mint lépett életembe és mint lett egyike azoknak, akik a kezembe adták a fegyvert. Valami kicsiny anyagi ügyön veszünk össze. Alkalmasint nem azon, hogy nekem erővel előleget akart adni. Jogom lehetett ahhoz, hogy pénzt kérjek tőle és alkalmasint nem nekem, de másnak, alkalmasint a kis kölykeimnek kellett az a vásárló értékű papírrongy, amit nem adott. Mondtam valamit? Fellázadni? Ha bocsánatot kértem volna, elhalasztották volna a kidobást? Csak azt tudom, hogy nem voltam hajlandó megalázni magam. Egy szóval: vagy husz esztendei szolgálat után máról-holnapra kivetek, de adtak egy hónapi élelemre valót. És ez akkoriban még nagylelkűség volt, pedig még a Darányi Náczi cselédtörvénye se volt megalkotva.

Mint egy eldobott karó, úgy feküdtem a piacon - most már megmondhatom. És nem szólhattam, nem mondhattam meg senkinek, még feleségemnek, a gyermekeimnek se. Nem érdemes ilyesmire még emlékezni se és most olyan messze már, összeszorul a torkom és összeszorítom a markomat. Nevetséges! Elmosolyodom: a kis kobaku zsarnokomnak milyen negédes neve volt: - ez hogy Horáció. Belebetegednék, ha le nem írnam: Horáció.

De talán nem is volt rossz fiú és nem is tehetett arról, amit tett, ő is korunk hőse volt. És csak egy kisebb vicc a sok nevezetesebb sok között, ami egyszerre vagy szép egymásutánban ért. Az ég veled Horáció, ha meg vagy még, izenem, hogy nem neheztelek és te se haragudj reám. Havas, kivételesen csendes éjszaka van odakünn. A szobám kihült, de magam ugyancsak kimelegedtem. Be jó nyugodt éjszaka ez Horáció, ha még az életben találkozom veled és ha bajba léssz és ha én tudok rajtad segíteni, - segítelek. Mi ez bennem? Eh, mit törődöm annyit azzal, akit a semmering hotelben tizennégy évvel ezelőtt leteritettem. Lássuk a másikat. Magamat, aki itt vagyok és képzelődöm, hogy ez a rekedt harang valami szokatlan új hangnemben beleordít az éjszakába.

A kommün kezdődött abban az időben, amikor ezeket a sorokat irtam és biztosan belejátszott abba, hogy a gazdasági rendet belekevertem az önkénytes, a kényszerű halálom okaiba.

Most revideálok ezt az írást és azt korszakot is, mintahogy mindég, minden revízióra szorul, ami hangulat, sőt tény is, ami igazság is; abban is csak egy állandó, - az hogy változó.

Talán csak egy nem, - a sexualitás. És ugyszólván csak egyben vagyok bizonyos, abban, hogy erősebb és gazdagabb volt bennem a sexualis - ámbátor rendes hajlandóság a kelleténél. Megöltem magamat, mert csúnyának láttam magamat és női szemmel és érzülettel nézve a férfit, - enmagamat - nem voltam többé kívánatos.

A vedlett, lekopott, erőtlen him állat így vánszorog el a rengetegbe, vagy az árokpartra.

A férfiak „Bon fortune”-ja

Egy halott utazott a Déli vasuton Olaszhon egy kis tengeri fürdőjére. És itt hét nap alatt talpra állt. Én voltam a nap, vagy a nő csinálta azt? A nő. A halott természetesen én voltam, most nem először. Ugy letörni, mint én, talán nem tud senki más és némileg büszke is vagyok, hogy én vagyok az, aki olvastam a magam nekrológiáját. Mulatságos egy olvasmány, de hagyjuk most. Ez a legutóbbi halálom, hét éve lesz mindösszesen, egészen alapos volt. Egy kávéházban, természetes, hogy egy kávéházban, az ajkamon patakzott ki a vér, elvittem magamat egy kórházba, mivel régi tervem az volt: kórházban haljak meg. Ott mesterségesen összedrótoltak és elküldtek Itáliába elmúlni. Ez is belevágott az életprogrammomba, pap nélkül, egyesületi szónok, kántor és kar nélkül feküdni egy rendes sziklasirban. Páduában - közelében a tengerpartnál? - ki is néztem magamnak a jó bő pakfongkoporsót és vártam - amíg beletesznek. Addig is kifeküdtem a napra a szanatórium elé és néztem, mint vonul el előttem az élet, a legszebb élet, aki csak volt valaha.

Szeliden bus, majd ingerült és haragos bucsuzások! Belülről még tele tüzzel, amelyet az emésztő lázak még növeltek, jártányi erőm se volt. Tudtam, hogy testem, tulajdonom, siet elválni tőlem. És hogy szerettem a testemet, milyen kultuszt csináltam belőle! Néma harag lázított fel, mert így megváltozott. Egy öreg ember képződött ki rajtam, mint forró testem vedlett uj ruhája. Le, le vele, most már így gondolkoztam, amíg előttem és körülöttem a föld hallhatóan lángolt az ifjuságtól. És a tenger is, pedig az még jobban tud, még erősebb, még jobb szagú. Soha még így nem imádtam az új életet. Április volt. És minden délben elment előttem Nina. Nina öfensége, valóságos orosz hercezkisasszony, tizenkilenc éves, aki itt élt egy villában a családjával. Az anyját ide számüzte a szivbaja és itt élt a család már évek óta. Önfeláldozóan ápolták és idegesen várták a halálát. A fiu kormányzó volt odahaza egy tartományban, amely nagyobb volt, mint a Habsburgok - akkori - monarchiája. És minduntalan ide kellett ugrálnia. Az apja akkoriban aktiv miniszter - most már fölötte passzív - szintén sokszor lejött, de sohasem akkor, amikor a szivbajos anyának a szeretője. A Nina vőlegénye, lánytestü ezüstruhás gárdista tiszt is lebotorkált néha. Egy sovány leány, a dán komornája, az állandós, itt élt és fogfájás elleni szerért sokat járkált a szanatóriumban, ahol haldokoltam és mindent elmondott nekem Nináról.

Nina a gyümölcsöt és nem a virágot szerette. A nagy kutyákat és nem a kis macskákat. Akkor fürdött, ha ki volt irva: „E vietato!” Csókolódzott a tornyos hullámokkal a viharban és arra várt, hogy szüzi - és hatalmas - testét az ég villámai szurják keresztül. A rendkívül nőies, sőt gyermeklányos ajka fölött barna pehely, igen, pehely. Mintha nyári bálra menne, mindég fehér ruhában ment el előttem és én bágyadt fejemet egy kissé mindig felé fordítottam, túszerűsokkal teli mellemet, mint egy öreg kigyó, megmozdítottam, hogyha megjelent. Azt hiszem, bucsuzkodóra még egy kissé szerelmes is voltam bele. Szégyenletes, de én legalább bevallom, főképpen azért, mert Nina hercezkisasszony volt, rokonságban a nagy és kis hercegnővel, sőt több uralkodóházakkal. (Mert ezek mind rokonok, mint a honi zsidók.) Különös az elmúlt korszak e szerelmi jegecedése, a legmagasabb uraságok és az arisztokrácia női hallatlan hatást váltanak ki a legutolsó proletárból és a legvadabb népbiztos nem vágyik nagyobbra, mint arra, hogy zárt szobában csókolja annak a lábát, akinek fejét majd törzséről leszakítja... Ninát én imádtam és azért a három percért éltem, amíg megjelent és eltűnt. Sok mindenért cselekedtem ezt, de legfőként a reménytelenségeért.

És egyszer Nina, amint előttem elhaladt, a kalapját - a bolero-kalapját - fogta és megemelte előttem. A halott talpraállott, sőt ugrott, hozzásetett és jegygyűrűs nagy kezét megcsókolta, de olyan erősen, ahogy csak egy letörött és hektikás tud. Nem mondta „na!” Bemutatkozás nem történt, nem kérdezte ki vagyok. Végignézte a terepet. Megállapította, hogy senki. Néhány hal, a tengerből felszökkenő, látott csak bennünket. És a hal nem szólt. Mi sem. A leány égő számat megérintette az ujjával és hitta a maga forró szájához. Megcsókolta, olyan hangosan, mint egy

olasz szolgáló leány. Aztán mosolyogva tovább ment. De ezután minden délben visszatért és hasonlóképpen történt. Egy napon pedig még azt is mondta oroszul és hozzátette olaszul: „Notte!” Éjszaka.

Vártam rája villájuk parkjában. És amíg vártam, zaklatva gondolkodtam: hogy történt velem ez a nagy szerencse? Biztos, hogy istennői részvétből vagy gonoszságból teszi ezt velem? Azt akarja-e hogy a leggazdagabban menjek el a kincsek e földjéről? A tavaszi hullámok árja sodorta-e hozzám, az aszu roncsához? A telihold - ez, sültött javában - játszik-e vele? Ugy mondják, a hold az, aki a nő szívére és ölére úgy hat, mint a delej. Megállapítottam, hogy akár mint legyen, én ebbe csakugyan belehalok. Tüdővésszel, pleuritisszel és az én negyvenöt évemmel valóban nem üdvös nekem az éjből beelszókolózni a hajnalba. Alig beszélni egy szót és mindig csak csókolózni, átölelvén egymást, úgy, hogy álló alakunknak az árnyéka nem volt, csak egy.

A fogfájós dán komorna addig vigyázott, vagy nem is vigyázott. A dán doggok, óriási ebek, az ő kutyái, elnézték a dolgot, talán helyeselték is, bár igenlőleg nem vakkantottak egyet se. De ezek az arisztokratikus kutyák diszkrétek és a cselédség is - azelőtt, régen - mind némán látta, hogy Nina mint szökött le hozzám, mint egy szolgáló.

Talán mégse volt ez a puszta részvét? És talán mégse voltam egészen halott. Jobban állottam ezeket az éjszakákat, mint egy fiatal diák, aki ilyenkor olyan kedvesen lusta szokott lenni, ha jó a nappal. Nem szurt többé a mellemben, vér nem szívárgott a számon, még a lázam is elmúlt. Nem utáltam többé magamat és Páduában visszarendeltem az artisztikus pakfong-koporsót. Mindég mondtam én, mert mindég tapasztaltam, hogy a legemésztőbb lázak azok, amelyek megeszik a kóros lázakat és - uram bocsá! - a Megváltón kívül csak egy női ajak az, amely utolsó álmodból, ó férfi, fel tud költeni és azt mondja: jer! Így lón, hogy az árnyék mind egységesebb lett és Nina, mivel még ő is csak nő volt, felszólított, hogy vegyem el feleségül. És ezzel a tengerbe dobta a maga jegygyűrűjét, tőlem ezüst gyűrűt követelt, olyant, amelyet a cselédek kapnak, itt és az egész világon. Nem is tudtam, mit akar, mert csaknem mindég oroszul beszélt és követelte, hogy értsem meg. Én magam tört szavakkal magyaráztam neki, hogy az, nem raison. Viszont ő megértette velem, hogy igenis az, sok-sok ezer verszt földbirtoka és sok ezer muzsikja van. Jó partie. Az anyja? Csak a szivbajával, meg a szeretőjével törődik, ő meg az apjával nem törődik, hiszen nem bizonyos, hogy az apja! A dán nő, öreg kisasszony és nem mehetett férjhez egyszer se egész életében, helyeselte az egész ügyet, megszerezte a hercegkisasszony összes írásait, fölfedezte a szomszéd Páduában a görög nem-egyesült papot. A magam írásai - temetésem eshetősége miatt - rendben. Kevés vita és sok tavaszi éjszaka után ki is tüztük a vasárnap kora reggelt és már én olvastam - olvasni véltem - hogy és kivel léptem házasságra. Hogy fognak csodálkozni odahaza! Az orvosprofesszoraim mint lesznek lesujtva és mint dadognak egymásnak latin szavakat. Mit mondanak a fiaim? Örvendenek, de aztán, azután? Mit mondanak a klubban? Az elnök mint tart dikciót fölöttem, mint egy régi halálom alkalmából és mint érteti meg kollegáimmal, hogy mégis csak egy értéktelen férfi voltam, elszédített egy nő! Családom vajjon fogja-e szeretni Ninát? A testvérem bizonytalán és ez is őt! De nem vagyok-e én kalandor, egy megöregedett cigányprimás? Ninának vasárnap előestéjén elmondtam aggodalmaimat. Megvigasztalt és megvédélmezett: „Maga öreg? Én vagyok az, én sok száz esztendeje, hogy élek. Mi degeneráltak vagyunk, maguk, maga, fiatal és naiv!” Erre igen mélyen és busan elgondolkodtam: ő mondja magáról, hogy öreg, degenerált és naiv! És én holnap reggel a nevem, az egész életem adom neki, pedig kevés elvem közül talán legjobban ahhoz ragaszkodom, hogy se hátra, se előre kokü ne legyek. Faggattam, megeskettem a multra nézve, hogy semmit, de semmit nem cselekedett. Miért faggattam, mikor tudtam, hogy amivel vádolja magát, az nem igaz. Tehát menjünk, menjünk esküvőre. „Holnap, félhétkor a vaporetton. Ott találkozunk. A dán duenna hozza a ruháskosarat, a legszükségesebb női fehérneműt. Ami éppen szükséges.”

Keveset aludtam azon az éjszakán, mert mégis csak martam, marczangoltam magamat. Mégis csak közönséges polgárember vagyok én. Mikorra kivilágosodott, rázott a hideg és így szóltam

magamhoz: „az anyádnak, ha élne, ez amit tenni akarsz, nem tetszenék. Megijedne tőle! Megetted kenyerednek javát és most akarsz kalandor lenni és csaló.” Így történt, hogy az esküvőmre nem mentem el. Nina pedig hazajött, egyedül és hiába irtam, leveleztem, a fogfájós dán nőnek hiába ígértem házasságot, hogy mentsen ki, nem állt szóba velem többé soha. Ugy észre nem venni egy férfi létezését, mint ahogy ez az orosz hercegnő tudta! Értem, hogy az iromba nép letörte törzséről ezeket a karcsu, de merevre kiegyenesedett hattyunyakakat...

Azután hazajöttem, gyógyultan és most, alkalmasint megint valami halál előtt, sokat gondolkozom azon: mi volt ez az egész? Micsoda ösztön kergette Ninácskát a maga uralkodó - de veszendő - fajtájából hozzám, a néphez. A börtön, a letaposás, a megöletés elől kergette vad és buja életösztone? És én, én? Hogy lehettem olyan erő nélkül való, gyáva, én?

Ha jól meggondolom, a sok kifogás között az az igazi, hogy nem tudtam olyan korán - felkelni.

Szeretni - szivarozni

Egy nadrág négy forint volt akkor. Fejlődőképes, szép, sőt új nadrág.

Én, kis fiu, helyesírást tanítottam egy pesti kurtizánt, bár helyesen írni még magam sem tudtam és ezt tudtam. Tehát csaltam és ezért ma is pirulok. De a szegénység sok mindent megmagyaráz és mi, anyám, két nőtestvérem és én, igazán nem voltunk ebben az időben gazdagok. A bátyám adott minden hónapban hetven forintot, s ebből mindenre telt, utcai lakásunk volt a Havas utcában, húst ettünk minden délben. Anyám azonban nem szerette a húst, csak hozzáért a villájával, az ajkához érintette a villát és azt mondta: „a hus kemény!” Egy fiu nem érti azt, hogy az ilyesmi mit jelent. Én különben is fölöttem éltem a kis családnak, sőt a nagy földgolyóbisnak, sok finom és durva dolgot nem vettem észre. Láttam mégis, hogy a lányok stikkelnek, kézimunkáznak és az anyám, ezeket a lenge rongyokat a fekete mantillja alatt elviszi, ki a városba és nem hozza vissza. Azért urak voltunk és a szép, meg a vidám, nagy testvéreim minden estefelé kimentek a korzóra sétálni. Boldogok voltak és a három nő élénken beszélgetett. (Csak egy ilyenre emlékszem: arról cseréltek eszmét, hogy Blahánának milyen nagyszerű gavallér udvarol.) Tehát ők társadalmi életet éltek, én nem. Nem voltam kíváncsi a korzóra sem, lenéztem és elhatároztam, hogy teljesen önálló életet fogok élni, állást vállalom. (A sétálni vitt kézimunkák alkalmasint szerepet játszottak itt.)

Tizennégy esztendő voltam abban az időben és szerencsém hamar mutatkozott. A József-téren egy másik bukott diákkal a jóistenről vitatkozván, hozzám lépett egy kedves emberke és így szólt: „Látom, Ön művelt ember, akar-e egy urileányt reggel héttől-nyolczig helyesírást tanítani?” Az embert, aki engem is embernek nevezett, Kacznak hívták, cselédhurczoló volt és az emléke legyen áldott. Már másnap megjelentem a tizenkétesztendő kisasszonynál. Nem tudtam róla, hogy kurtizán, alkalmasint ő maga sem. (Sőt azt se, hogy mi az a kurtizán.) De azt hamar észrevettem, hogy rejtelmes, rendkívüli, sőt bűnös volt körülötte minden. Két ujonnan bebutorozott szobában egyedül lakott egy szinte igen fiatal tót szobalánnyal és ez nem volt hozzá illedelmes. Nem járt hozzá senki, csak egy sáfrányhaju öreg nő, de az minden elsején és elvitt tőle huszonöt ezüstforintot. Lehet, hogy az anyja volt. Miért járt neki a pénz? Bűnpénz volt? Az agárhátam összeborsódzott és a vékony lábamszára a négypengős nadrágban reszketett alattam. Bűn, bűn, jószagu bűn, a szoba levegője is. És izgatón gyanus minden a lány körül. Gyöngyből és nádból konstruált függöny az ajtó előtt. Sárga, fekete japán paraván az ágy előtt. Piros selyemernyő a lámpáson. Fürdőszoba is volt a lakásban és tanítványom, a kurtizán mindennap fürdött és lila muszlin hálóköntösben fogadott, amikor a hosszú utról sűrű lélekzetvétellel megérkeztem. Rendesen először a négy fehér egérrel játszottunk, mert négy fehér egere volt rézkalitkában. Mintha ezek is hozzátartoztak volna a romlottsághoz, négy nyomorult, rab-egér, akik börtönnel fizettek kiválóságukért?

A lányon, Leonora nevű, nem igen látszott meg, hogy romlott, sőt ellenkezőleg: komoly és kedves volt, szőke haja és csupa félkörből és egész körből volt rajzolva. Minden, minden kerek rajta. (Nagy gazember és tudós, filozófus voltam a korszakban: azt gondoltam akkoriban, hogy a gömbölyűségek: a saját farkába harapó kígyó az örök nő, a végtelenség jelképei.) És minden lecke előtt és után kilelt a hideg. Mert mit jelent az, tizennégy évesnek lenni és ilyen körülmények között: ezt még a tizennégy évesek sem tudják. Egy fejletlen kis istenfia és egy izgatott kölyökkutya egy ilyen emberke. De nem is olyan fejletlen. Hallatlan izgalom, kíváncsiság, példátlan étvágy.

A kíváncsi ott van előtte és nem nyúlhat hozzá. Ott van a fekete peremű női szem - az egyedüli hosszukás alaku rajta, - és nem nyomhatja rá a hideglelő száját! És külön még a bűn, hogy lázítja, ragadja az is. Mindehhez pedig a jónevelés, testvéreink tisztaságának a tudata! Az az óriási félelem és tisztelet, amellyel egy tisztességes fiu egy fiatal nő iránt viseltetik. Meg az affektáció!

Félrebillenttem a fejemet, ha a vanilla-szagu lányfej - tanulás közben - hozzám közel, sőt fölém hajolt. A kettős, sőt hármas „t” betűk oktatása közben nem egyszer - a maga czeruzájával - az orromat megérintette Leonora és komolyan nevetett, ha haragudtam. Vajaskenyeret kínált, visszautasítottam. Közben nem egyszer arra gondoltam, hogy meg kell mentenem az elzülléstől. De nem volt sehol, semmi nyoma. Legfeljebb az, hogy fél kilenczkor minden reggel egy vastag kopasz ur jött hozzá reggelizni és több - semmi. Az illető férfi - megtudtam - tőzsdei ügynök volt. Még ez is! Ennek a beteg felesége mellett régebben, mint varrónő működött az én kisasszonyom. A züllöttségében kéjvágyó gazember alkalmasint elcsábította: külön lakást vett neki, kiszakította családjából, vagy megvette anyjától, egy Tallér-féle ház házmesternőjétől. Mindegy. És így estem én bele a kárhozás közé, havi tíz forintért. Milyen szenvedés, mekkora szomjuság! A sok csiku nadrág majd leesett rólam, úgy soványodtam. És nem mertem, csak most tudom, hogy mennyit lehetett volna csókolódnizni azalatt.

A leány néha, észrevettem, haragudott is rám, kiállhatatlannak is nevezett. Egyszer - betegen ágyban feküdt, úgy tanultunk - kinyújtotta a kezét és szólt: „Fogja meg milyen forró!” Szinte süttött csakugyan, de az én kezem, mint a jég. Elkapta a magáét és az enyémre ütött. Ez mulattatta és piros pecsenyét kellett vele játszani. Egyszer úgy rám szózott, hogy megsajnál és a nyitott nedves száját nyújtotta, hogy megbékítsen. Nem fogadtam el és arra hivatkoztam, hogy: „Őn rossz nő!” És én megfogadtam, hogy csak jó nővel fogok először csókolódnizni! Elsírta magát és kiáltott: „Én, én? Mit mer maga nekem mondani? Dehát igaz, igaz, igaz!” Nyomban kidobott, sőt meg akart veretni a vastag kopasz urral, de az megelegedett azzal, hogy megfedett, a félhavi tiszteletdíjamat lefogta és közölte velem, hogy a viszonyuk mindössze ez: A kurtizán százötven forintot kap havonta. Egy krajczárral se többet. „Szerelem van jelen!”

Igy tértem vissza a családi életbe. A szerelmi forró fázások tartottak tovább, egy darabig csak az az egy, fehér egeres Leonora, majd később az összes Leonorák iránt. Attól félek, ettől a kitünő kórságtól, még ma sem vagyok ment. Alkalmasint azért van ez, hogy mi férfiak közben kialusszuk magunkat és utána minden újra kezdődik. Nem tudom, ez alvást nem ezért kreálta-e a természet?

Később - azóta - mi s egymás történt velem nő-ügyekben. Az egeres hölgyel találkoztam azóta, egyszer, úgy husz év után. A margitszigeti kis szállóban egy földszinti szoba előtt ült teljes gyászban és várta, amíg a temetkezési intézet szolgálai megjönnek és elviszik az urát, aki épp e nap délutánján halt meg. Nem merészelt benn ülni a halottal egyedül, azért ült kint a folyóson. Nem ismertem meg, hogy ő, alkalmasint azért szólitottam meg. Ő megismert és bár kisírt szemmel, elmosolyodva szólt: „Az uramat ön ismerte, az vett el, ő. Rendes ember volt, régen, régen betegeskedett. Neki jó. Vagyont szerzett, azt szerzett. Csak gyereünk nincs. Senkim nincs, lássa. Nem jönnek. A halottasházba viszik ki. Drágább, de jobb, mint a házból. A hajam megbarnult mi?”

Nyár volt, de nedves, hűs az idő kint a folyóson. Bementünk a szobába. A szegény pénzkereskedő a lehető legmélyebben aludt a diszes halotti lepel alatt. Az egykori kurtizán, most már tisztos és még mindig nagyon csinos asszony, nem fél többé a másiktól, hogy én, az egyik, jelen voltam. Bátrabban és mindenestre kevesebb tettetés nélkül beszélgettem vele. Az özvegy egyet-egyét sirt, de édesdeden elbeszélgetett a fehér egerek korszakáról. „Furcsa egy ilyen fiu, mint amilyen maga akkor volt. De ki nem állhattam, de ki nem állhattam! Szabad megmondani? ugy-e szabad!”

- Mit tetszett csinálni azóta? - kérdeztem tőle én is bátrabban.

- Semmit.

- Én se. Majdnem semmit. Szóra sem érdemes. Szerettem. Szivarozgattam.

- Én meg elczigarettáztam. Rágyujthatunk az ő jelenlétében. Szabad? Nem sértjük a kegyeletet?

Soká nem jöttek a pompes funébrés emberei. Már világosodott és kint a szigeten már munkába fogtak a gözdaruk. Ő be szép a hajnali földimunka, be szép! A baggerok, a földmunkások egyhangu, de erős éneke és imádsága. Hogy is van csak?

Addio amore!

Irom az epilógust a szerelem kis élettanához, amelynek még az elejéhez is alig jutottam. A tudományos vizsgálódások, a praktikus tájékoztatás, szerelmi természetrajz és szerelmi történelem: minden a tollban maradt. Csak egy ígéretemet sikerült végképp megtartanom, azt, hogy ez élettan korántsem lesz fontoskodó, rendszeres. Nos, tehát végképp rendszertelen lett. Többi hibája között, főképp ezt nézzük el az írónak s azt, hogy ennek a témának tudományos vagy legalább is okos tárgyalásához még mindig nincs meg a szükséges higgadtsága. Most pedig megmondom ami lényeges dolgokat tudok. Talán nem kell külön is dicsérenem ez intézményt, minden valamirevaló földi lénynek éreznie kell, hogy megfulna nélküle, épp úgy, mintha nem volna levegője. Hogy állandóan élünk, vagy élnünk kell vele: ezt épp úgy nem mondhatja senki, mint azt, hogy valamennyien egyformák vagyunk benne. Oh nem, több a válfaja, mint amennyit a Kamasutram kimutat. És vannak lények, akiknél erősebb az emlék, mint a jelenlévő szenvedély. Épp azért nagy botorság volt azt hinnem, hogy összefoghatom egy kalap alá, mint egy csomó színes pillangót. Jó szerencsét, kései kiábrándulást - ám egy kis kenyeret és hust is hozzá. Mert szomjuság és éhség az ördög bűvszere ez isteni eredetű szenvedély ellen. Amivel nincs az mondva, hogy gazdag férfihoz menjetek nőül és ne vegyen el szegény lányt, aki nem gazdag férfi. Sőt még az sem értetik alatta, hogy a házasság szentsége és törvények alatt való roskadozása, a megszokottság jármával együtt, megölné. És ma e bus és kései órán hangos szóval hirdetem: A szerelem el nem mulik soha, nagy pillanataiban van örökkévalósága. Belső természete nem az állandóság, de nagyralátás volna földi embernek azt követelni az egetől, hogy ami ily csudás, az változatlan maradjon. Egy másik életben bizonyára tökéletesebb lesz és én hiszem, hogy e földön csak az elejét éljük. Valahol másutt van a kifejlődése, a magyarázata, a titka. Itten: sok kinja és még több gyönyörűsége. Amig itt vagyunk, éljük és viseljük: egészen alaposan az élettan komoly módszereivel, hogy megvizsgáljuk, arra majd ráérünk, amoda, a kényelmes, az idő-nélkül való örökkévalóságban. Abban a végtelen térségben amelyen alkalmasint a szerelem folytonos hullámai az uralkodó elem. Valami ami, a szünettelen üdítés, a fáradhatatlan kéj, az erő, amelynek súlya nincs, a szünettelen zene amelynek a hangszere: enmaga.

Szerény szóval: a Titok. A szerelem is az, aminek a teremtésben még csak közelébe se érhetünk. Vérlázító, hogy kitombolása előtt - és ime kitombolása után - legördül előttünk az égi kordina -: nincs tovább!

Egy beteg szerelem fizioiógiája

Előszó

Egy beteg szerelem életrajza is e fejezet. Szeretnék magyarázattal szolgálni a szerelem e magyarázatához, de félek, hogy az terjedelmesebb lenne mint az egész munka. Pedig nem tudom, lesz-e még ilyen kínálkozó alkalmam megtenni a magam - lehetőleg száraz - vallomását a szóban forgó kérdésről. Mi a beteg szerelem, hol az egészséges szerelem? Van-e nagy szenvedély, amely nem kóros? Egy nagy - igaz, nem teljesen józan - színésznőtől hallottam a szentenciát: „minden valamire való embernek van valamely monomániája” (szerelmi monomániára gondolt). És én úgy gondolom, nem lobogott még valamire való szerelem, amelynek tüzeit ne táplálta volna egy vagy más, titkos vagy kifejezett betegség. De úgy látom, részletekbe megyek bele, ahelyett hogy sürgősen és röviden néhány szükséges jegyzettel látnám el „A beteg szerelem” könyvét.

Sajnálom, hogy már előttem mások lefoglalták és elkoptatták a műformát, hogy: „ezeket az írásokat egy elhalt barátom hagyta reám”. Bizony, be kell vallanom, hogy e leveleket én irtam, bárha az is igaz, hogy az a valaki, aki a legerősebben él e levelekben, bennem meghalt. Szeretném magamtól eltávoztatni azt a lényt, aki férfi létére, ha bár mint elbeszélő is, komolyan, sőt tragikusan néz egy szegény érzéki asszonyt, de ami valóság volt, az marad és nem másítja meg az utólagos szégyenkezés is. Mégis amikor bevallom, hogy ez elbeszélésnek szubjektív alapja lehetett, kérem az olvasót, ne keressen abban személyi vonatkozásokat, nézze egyszerű mesemondásnak, amelyet némiképpen sulyossá - és kinossá is tesz - a sok reflexió, a betegség lelki és testi mélységeiben való elmerülés. Szívesen bevallom, hogy magam is jobban szeretem az elbeszélés Bocaccio-szerű folyamatosságát és az izgatott, egyben tudományos hang, amely e novellán átvonul, nem felel meg a műformák törvényeinek. Mégis úgy vélem, nincs mit restelnem rajta és a szerelem természetrajzának nagy irodalmában megtalálja a maga helyét ez a kis leszámolás. Ha adatai nem is újak, összeállításainak körülményei talán azok. Az asszony - egy női faun és a férfi, aki elnőiesedik - ezek benne az új körülmények, az újkori alakok. Nem kedves, nem szimpatikus, lehet, hogy nem is mulatságos nézni: mi lesz egy asszonyból, ha intellektusa és érzékei a kor nyomása és önfentartási ösztönének hatása alatt férfias irányban fejlődnek? A fekete selyem alsó szoknya alól kikaczérkodik a lólab, amelyet a férfi csókjaival és átkával borít el. A kép, bevallom, most egy kissé undorít, de állítom, hogy tanulságos és nem volt hiába való róla nyers és sok tekintetben műkedvelő, fotográfiai másolatot készíteni. Csak azt sajnálom, hogy egy fiu, valakinek, a hősnek a fia, van belekeverve a dologba. Remélem, hogy az én öt fiam közül egy sem olvassa el ezt a könyvet. És akkor is más tanulságot nem merítenek belőle mint azt, hogy az apjuk egyszer, egy rossz esztendejében valamely kényes témához nyult, azt jól-rosszul letárgyalta, aztán tovább ment. Előbb azonban megállapította - amit felnövekvő fiainak és minden fiatal és nem fiatal férfinak figyelmébe ajánl - hogy az élet mohó örömeivel teli, érvényesülni vágyó asszonyszemélyt ha látsz, menj át az utcán a másik oldalra. Rossz sujtetek és ha komolyan veszed őket, tragikus alak lehetsz magad. Forró vágyuknak rossz illata van és ez előre figyelmeztet, hogy óvjad magad. Jaj, ha éppen náthád van, ha te magad képzelőerőd izgató parfumejaival úgy körülvetted, hogy az orrod semmit sem érez... komikusak, mégis közveszélyesek ez alakok, akiket hazug lovagiasság és egy ostoba társadalom - meg egy vak rendőrség - megvéd, sőt melenget is. Ám tegye, de te kedves nagy fiam és egyéb férfi felebarátom, vigyázz és elkerüld! Hogy fölismerjed a sablonját a paraszt szolgálóba oltott Nietzscheknek, talán ezért íródott „A beteg szerelem”. Most veszem észre, hogy örülnöm kell, mert megírtam. Örülök is és csak azt sajnálom, hogy a betegen szerelmes férfit olyan puhának, szegénynek rajzoltam. Pedig elég kemény fiu volt, úgy látszik. Kimászott a tüzes és szennyes vermekből; a bőre kissé lement a testéről, megkoppasztódott, de talpra állott, elnevette magát és tovább ment. És még most is megy, ha el nem érték... Mindezt azonban beszélje el ő maga - a levélíró hősöm.

Tizenöt év előtt irtam e különös tanulmányt a beteg szerelemről.

Még haragudtam magamra, másra, arra a vad és furcsa nőre, aki ünnepeltetik benne. Most tudom, hogy igazi czime a munkának: adatok a sexualis szerelem kór- és oktanához. Kényes kinlódás története az egész, nem is lehetett olyan rossz. A kóreset indiszkrét leírásáért bocsánatot kérek - magamtól. És ha ugyan még él - a másiktól is, - vagy irom, hogy él és azt mondják romantikus és eszményi költő lett, nem is rossz, inkább kitűnő, csak egy kicsinyt ideális.

Valakitől, aki hirtelen elmult, néhány levelet kaptam, hogy adjam közre, nem annyira az olvasó szórakozására, mint okulására. Az illető, aki külvárosi kezdő orvos volt, eredetileg fiának írta e leveleket, helyesebben kinképeket. Céljukat tekintve, azt hiszem, naivak és hiábavalók, de irodalmilag talán nem érdektelenek. Azért adom közre. Ime:

I.

Kis fiam, abban bizakodom, hogy ez a pár sor írásom mennél később kerül a kezébe. Szeretném, ha husz éves korod előtt e vallomásokat nem mutatná meg neked senki, nem mintha attól félnék, hogy elrontanak, hanem mert attól tartok, hogy ez írás tanulságai nagyon is homályosak lennének előtted. Ha mégis, már most lejegyzem számodra ezeket, azért cselekszem, mert most, a teljes egészség érzésében egész bátran, sőt bizonyos passzióval gondolkodom halálos, rút, megalázó és olyan dolgokról, amelyek miatt szégyenkezem. Ezek egyikéről akarlak téged most kioktatni és hogy megtehessem, nem rettenek vissza a kopott műformától, mint amilyen az apának fiához írott, ugynevezett erkölcsös levele.

Kis fiam, ne értsed meg soha, hogy tisztességes férfi mint jut abba a helyzetbe, hogy elvegyen egy nőt, akit nem tart sem ő, sem a környezete tisztességesnek. Az én fejem is megderesedett, amíg valamelyest megértettem. Pedig mindig kíváncsi voltam ennek a dolognak az ugynevezett technikájára, sokat olvastam róla és láttam is egyet-mást. Azonban az életem programja, iránytadó bölcselete ugyanaz volt, mint amilyen - hiszem - a tied lesz: tisztességes férfi nem vesz el más nőt, csak olyant, aki az édesanyjához hasonlatos önfeláldozásban, nőiességben és hűségben. Megvettem, lenéztem és nem értettem meg azokat a férfiakat is, akik oltárhoz vezettek olyan leányt, akinek a haja a homlokába volt fésülve és a tarkóján kisütve. Orvosi pályám ellenére is rossz verista verseket írva, még kerültem ezeket a hölgyeket és ezek is meglehetősen kerültek engemet nagyon sokáig, valószínűleg azért, mert érezték, hogy velem nem lehet „bánni”. Ha már ott vagyok, hogy mindent bevalljak, elmondom neked, hogy ama kevés rossz hajlandóságu asszony és leány, akinek a közelébe férkőztem: megszelidült, megjavult vagy hamarosan megszökött az én levegőmből. Engem sem mulattattak, mert hamar ráismertem a férfias természetükre és úgy gondoltam: egy házban elég egy férfi.

E kusza önéletrajzi adatok bajosan érdekelnek, sietek is a vallomáshoz, nehogy elveszítsek egyetlen jellemző, egyetlen világitó részletet.

Arról van szó, hogy becsületes ember, akinek a házasság szentség, akármily romlott legyen is apró világi dolgokban - mint vehet el hitese feleségül nőt, aki nem becsületes?!

Fizikai kérdés az egész - egyszerű fizikai kérdés, mint majdnem minden, amit közel- és kicsitlátó emberi szemmel meg tudunk ítélni. Az a probléma: ki az erősebb, a férfi-e vagy az asszony?

Csudálkoztok azon, ha egy aggastyán - vagy egy művész - elvesz egy fiatal nőt, aki hiuságból vagy más egyéb érdekből meg akarja próbálni a törvényes hitvesi állapot némely kellemességeit és kényelmességeit? Nevetség. Napóleon elveszi a szolgálóját, ha ez erősen akarja. A fődolog az, hogy a férfi idegeiben és ellentálló erejében ki legyen fáradva és a nő mindkettőben erős legyen.

Amikor én odakerültem, amibe azok, akik különben kedveltek, csaknem bele hagytak pusztulni: - ki voltam állva végkép. Nagy lelki rázkódtatások után, otthontalanul, mint egy kivert kutya

kóboroltam az utcán, mikor rám lesett az utca lánya... Kicsiny, kövér, szőke és piros, mint egy vérkelés. Szóval bókot mondtam neki, de ösztönből utáltam, mert amíg valami erőm volt, láttam, hogy ez az, akinek a természet háztartásában az a szerep jutott, hogy az ép kötőszövetet szerte-robbantsa, amíg maga is felbomlik és szétpattan alkotó elemeire, amelyekről jobb nem beszélni. A kóbor lány a kóbor férfihez csatlakozott; jó, tehát menjünk együtt. Azért sokszor elrugtam, nem egyszer ő maga is elcsavargott tőlem. Észrevettem rajta, hogy ami nekem a szerencsétlenségem, - az érzékiség, az neki a mestersége. Félek, nem érthető, amit mondok, legyünk hát inkább durvák, mint homályosak. A lány erősebb volt mint én, megéreztem, megtudtam, megszoktam. És amilyen mértékben megszoktam én, oly mértékben szokott el tőlem ő. És miután elszokott és hasznosabb ügyekkel akart próbálkozni: elhatározta, hogy legalább elvéteti magát velem feleségül, az egész életre.

Nem szabad egyoldalról nézni egy nem erkölcsös nőt, aki egy nem becsstelen férfival - akit nem is szeret - el akarta vétetni magát. Az én szőke, babafejű, erőteljes nőstényem sokszor brutálisan becsületes volt. Nem egyszer bevallotta, hogy belehecczelt egy dologba, amelyhez nekem semmi közöm nem volt. Olykor a jóság egy vérárama öntötte el „zsirosodó” szívét és szólt:

- Még én is rontom és bántom magát!

De nem tagadta le azt sem, ami világos volt előtte, hogy neuraszteniám - vagy mi más? - köt és visszavisz hozzá. A betegséget tudja, ismeri és melegen számító szemmel arra akarja felhasználni, hogy életének egykori paráználkodásait fődözze.

És én ott állottam összetörten és tehetetlenül egy kiöltözködött asszonnyal szemben, aki semmiben nem különbözik - ami lényeges - azoktól a cselédektől, kiknek a szobájában Miskolcra vagy Egerben - a nagynénémmel - egy-egy órára elszórakoztam, hogy aztán ne lássam őket többé soha. Undorodva váltam el tőlük, és amikor egy gyengéd hizelgő vagy hálás szót intéztek hozzám másnap - félre néztem, nem ismertem meg őket. (Eh, minden visszatérül!) De mégis mily különbség az én asszonyom! Erősen kimosakodva, idős vagy perverz férfiaktól, de legfőképpen tőlem kölcsönzött fantáziával, milyen más és mégis ugyanaz, mint e kövér cselédek!

A különbség látszólag majdnem lényegtelen: ama szakácsnék nem olvasták Nietzschét, ez betéve tudta és nemcsak okos, hanem kulturképes. Nem volt színésznő, de próbálkozott a pályán. Hivatalnok kisasszony lett és az ujságírással is próbálkozott.

II.

Fiam, ne ítélj el, - én is csaltam. Amikor először léptem be a nyilvánosság leányának lakásába, amelyben az ordináre és a rossz szagot a fenyőillat és angol szappanok illata nem tudta elvenni -: egy szóval sem mondtam meg neki, sőt még magam előtt is titkoltam, hogy hol vagyok. Hazudtam neki is, magamnak is, mert tudtam: az első őszinte szó és a nemi cifrázkodásoknak vége van. Meg fogod érteni később e nehézkes gondolatot, most nem magyarázom, hanem sietek végső céljaim felé. Az első estve, amikor hívásra, kényszerüségéből, szerencsétlenségéből először jelentem meg a három szobás lakásban - közel a régi losonczy pályaudvarhoz - kedvem lett volna azonnal egyszerűsíteni a dolgot, amelyet később olyannyira összekomplikáltam. Az volt az érzésem, hogy a készen vett butorok között elhaladva, odalépjek a kis nőies íróasztalhoz és így szóljak:

- Kisasszony, én tudom, hogy ön nem kisasszony és egyszer már, nem esküdt felesége volt egy idősebb utazóügynöknek, amit a városban - bárha az már elég nagy - igen sokan tudnak. Az idő ur nem tudta önt kellőleg méltányolni, inkább a szesznek élt, mint önnek, rendetlenül járt haza és ezért ön sokat sirt, hogy nem ön járhatott haza rendetlenül. A szeszmegezés és a nyomoruság

pillanatában ön eltávozott tőle. Sajnálom, hogy erről az egy emberről csak mások fognak nekem beszélni, ön soha, csak belekeverve más férfiak jellemrajzába. De, hál' istennek, itt az arczkép. Kristályüveg alatt hatalmas feje a geniének, ki az építőművészettel foglalkozott és szintén öreg volt, amikor rá méltóztatott találni. Ennek, akinek a kései mámor néhány óráját szerezte, e hatvan éves lángésznek köszönhetjük, hogy ön itt van, butoraival, renoméjával, évi lakásával egyetemben. Szánó - de nem egészen hálátlan mosollyal - néz ön e hatalmas fejre, amelyet mint öreg rabszolgáját állít be és aki arra született, hogy önt kiszolgálhassa.

- Pénzt kérek tőle és ő ad, ez az egész viszonyunk! - jegyezte meg, amíg hatalmas rocska fején a baba álarcz egy mosolyra változott. Később azonban - a jövőbe meresztvén bele kék szemét, hozzátette:

- Ez a legerősebb ember az országban. Ez engem megvéd, ha akármilyen történnék.

Tolvaj tekintete már elfogta benső tartalmát annak a nézésnek, amellyel az író arcsképeit szemléltem. Egy pillanatra éreznie kellett, hogy én, akit ő itt áldozatnak és jámbor rabszolgának ide csalt, időleges elpuhulása ellenére kemény ellenség lesz, aki vagy feleségül veszi, vagy eltapodja. Vannak nők, akik fantázia nélkül is, pusztán aczélogikájuk segedelmével jóval előre látják a végső következtetéseket. Azért nem térnek ki előle, mintahogy nem tért ki ama Mari nevű vásárhelyi asszony, akinek klasszikus fejét, sokszor összevettem az én hősnőm duránczi-baraczk-szinű arczával. Az első vizit alatt elmélyedve néztem némely elődeimnek arcsképeit.

Ott volt egy író, aki stúdiumainak kiegészítéséül itt megjelent és csaknem egy évig vergődött a husból font hálóban, amíg az örök asszonyba vetett hitét hátrahagyva, megszökött. Itt voltak közszemlére kitéve eszményi tabetikus, szivbajos, gümőkórra hajlamos férfiak arcsképei: mind férjjelölt, mind ama szerencsétlen fajtából való, amely - ösztönszerűen - keresi a nagy tüzet, a gyors pusztulást. De egyrésztük tán nem is kereste, a leány kutatta fel őket, húzta ki feleségük párnája alól, anyjuk ölelő karjából, tisztességes pályájukból. Ez a csoport - ugylátszik - metiérje volt neki és az erőteljes férfiak arcsképeit - azokét, akikkel pótolta és ugratta őket - bent tartotta az íróasztalfiókban. Mért és hogy nem tudta megfogni az előbbieket? Én, az első látogatás alatt már tudtam: mert elmohóskodta a dolgot. Mert rosszul bánt a cselédjeivel, gyűlölték, mert aki csak úgy cselédsorba való, mint ők, ennyire kiemelkedik fölöttük. Új cselédje is volt minden új barátjánál. Amikor én jöttem, télidőn üzte el a régit, azon a czimen, hogy beteg. Igaz, rekedt is volt és amikor az első hajnalban kitántorogtam tőle, a cseléd érthetetlen hangon motyogott is nekem valamit a folyosón. Megsajnál, szól, leszidtam és tovább mentem; sorvadt vállain egyet vont a leány és besompolygott a konyhába.

Rendszertelenül irok, kedves kis fiam, de ez nem memoire és nem regény, hanem csak jegyzet ehhez az utóbbihoz, amelyet talán sikerül még megírnom, mielőtt kinyujtóztatnának az örök kényelemben; kell, hogy megírjam azt a munkát, olyan komoly okaim vannak rá, mint az életben alig volt kettő-három. Nem mesterségem a nagy lélekzetű irás, de ebben talán kilélekzem magamat...

Visszatérek az első látogatáshoz, amely alkalommal, ha becsületes vagyok, nem megyek bele a csalásba és mindjárt az elején így szólok a kibontott és valóban szép szőke haju leányhoz:

- Maga levelező egy droguista-czégnél, hatvan forintot kap ezért havonta, azt sem egészen a leveleiért. És ez itt egy kétezernégyszáz forintos háztartás. Honnan a többi? Ide jönnek tisztességes férfiak, sőt nők is, tudják, hogy nincs egyensúly a hivatalnoknő keresete és kiadása között, mégis belenyugszanak a dologba, helyesebben, csalnak. Csalok ime én is, amikor nem kutatom, hogy mi közöm ez otthonhoz és elfogadom a teát.

Hallgattam és belementem az ügybe; először mentem bele ilyesmibe. Pedig hányszor voltam kísértésben, hogy átlépjem e küszöböt, de az ösztönöm és életem programja letiltott róla. Egyszer egy ismerősöm hozott nekem egy színes krétarajzot, amelyet a hivatalnok-nő - neki ismerőse - adott át neki, hogy csempéssze a kezembe. A lánynak volt valami dilettáns festői

tehetsége, de élet után nem tudott lerajzolni egy vonást is, ellenben már kész arczképek után csinos, édeskés portraiteokat tudott csinálni. Ilyeneket csinált rólam többet is. Egy a kezembe jutott és meghatott. Hátha van valami abban a kézben, amely oly szívós ügyességgel babrál az arczomon. Másvalaki - orvos kartársam - szólt: „Ha én a te helyedben volnék, tudnám mit csinálnék, elmennék hozzá és?” ... Irt is, üzengetett is, ám amikor először nála voltam, ő nem csalt, nem tagadta le, hogy másképp gondolta az első estét:

- Nem aludtunk és nem is csókolódtunk! - mondá nyílt szívü szemérmertlenséggel, amelytől egy merőben új érzésem támadt. A haj, ez az egy nem volt csalás, valóban szép volt ez asszonyon, akiről mégis megállapítom: hogy ez az első rossz ember, akit láttam.

Rossz asszony, az más, arról nem írnék leveleket, attól nem óvnálak.

De meg kell vizsgálni az okmányaimat, valóban az volt-e?

III.

Az első, korántsem udvariassági vizit alatt - lámpagyújtás után volt, télen - nagyon keveset beszélgettünk a szerelemről és igen sokat a halálról. Voltaképpen nem is beszélgettünk, én szóltam magam, a magam kedvéért és alig vettem tudomásul, hogy egy ugynevezett kívánatos asszony is jelen van és csak félszemmel állapítottam meg, hogy rám les: mit lehet belőlem kivenni, ki vagyok, értékel, mint egy gabonakereskedő a búzát és el nem titkolható jókedvvel számítgatja a hasznát, amit e vizit és ami követni fogja, hozhat neki. Itt tiszteletben tartom őt és akarom, hogy te se íteld el fiam. Az asszony, az ostoba társadalmi rendnél fogva, majdnem mindig rá van szorulva a férfiura és a te apád ígéreteiben oly szenvedélyesen gazdag: nem egyszer félrevezette e nőt anyagi eszközeinek tekintetében, hogy durván ne fejezzem ki magamat. Ezt ne felejtse az én számlám rovására írni, de ha lehet, légy irántam elnéző ezen a ponton is, tudod, hogy kis keresetű és nagy kötelezettségű orvos létemre, fantáziámnak valamely hibájánál fogva, úgy gondoltam, hogy ajándékokkal, aranyrudakkal és ezüsfoglalatú gyémántokkal árasztatok el mindenkit, azt is, aki kér, azt is, aki nem várja. Viszont a leány, kezdetben nagy mohósággal akarta valóra váltani ezt az ártatlan mániát és ő volt a legerőteljesebb Margit, akiről a bölcs Mefistó a bolond Faustnak szólott: ajándékot, csak ajándékot! Igazságosnak kell lenni - bárha egy legislegújabb irodalmi és filozófiai irány az igazság hasznát és szépségét nem látja többé. Legyünk igazságosak: az a mohóság, amivel tőlem mű- és egyéb tárgyakat akart kivájni mindjárt az első ízben, nem szükölködött kedvesség nélkül, ez nőies és örökletes volt benne, a szegénység, amelyben élt és nevelkedett meg valamely idősebb udvarlója szoktatta rá. Mért tett volna velem kivételt? És én nagyon szégyenlem magam, és irántam való nem egy halálos bűnét elengedem azért, mert ebben az irányban nem tettem érte semmit, részint mert szegény voltam, részben mert sértette a hiuságomat, hogy olybá vesz, mint fiatal tánczosnák vén bankárokat.

Az első viziten viszont én sérthettem a hiuságát. Nem igen törődtem tömött, magától illatos és térdig érő, kibontott szőke hajával és erős térdein exponált, hófehér erős kezével. Én halottammal törődtem, arról beszéltem. Pácsiensem volt, negyven esztendő. Napok előtt tehetetlenül állottam mellette, sóoldatot fecskendeztem a hidegülő bőre alá, forró vízzel melengtettem a lábait. Nem tudtam átsegíteni a katasztrófán, amely az életet a haláltól elválasztja, pedig tudtam és láttam, hogy életerő és értékes energia van az elmuló emberben és ha ezekhez valahogy hozzá tudtam volna férni: megmenthetem. Tanácstalanul, ügyetlenül és kétségbeesve állottam hörgő, majd elhaló teste mellett. Iszonyu módon megbuktam magamban, magam előtt. És ez a halál, ez a bukás csak tegnap történt, még azon friss volt, még teljesen a hatása alatt állottam és mind arról fantáziáltam.

Az asszonyt kissé untatta, másrészt meg érdekelte a vergődésem. A halált bizonyos ijedt kéjlegéssel szimatolta. A mások halála neki majdnem kellemes volt - bár ez a szó rossz - mert a kihunytt lélektel és mozdulatlan merevséggel összehasonlítva a maga tomboló temperamentumát: a bilancia az ő számára pompásan ütött ki. Talán úgy érezte, hogy mindenki helyett, aki nincs már, ő van. Nem is félt a mások halálától, csak a magáétól rettegett, ha ugyan el tudta képzelni, mert minden reggel újra születvén, azt hitte, hogy az ő élete az egyetlen, amely örökké tart. És izomerejének csodálatos frissesége nem engedte, hogy tudomást vegyen már beteg szívéről, amelyet éppen az életnek elbizakodott és hatalmas lüktetései mégis csak elgyengítettek.

Szóltam tehát a halálról és magamról. Mindkét témát unta, mert ő magáról, életéről akart beszélni. Azonban a halál, mint tény, az említett okokból, izgatta. Az ajka azért lehetett oly nedves, és forró. Az ismerős és ismeretlen elhullottak ekkor és máskor mindig közel hozták hozzám. Egy napon valami mesterember pusztult el abban a házban, ahol lakott. Megnézte és azon az estén melegebb volt irántam, mint rendesen. Egy más alkalommal meg, amikor huszan vagy harminczan - mind fiatalok - fultak bele a Dunába, egy orvos ismerősét nem hagyta békén, hogy éjnek idején vigye el a halottas házba, ahol ezek kiterítve feküdtek. Azután, engem akart fölkeresni. Vallomása szerint azért, hogy megnyugodjék: élek-e, nem pusztultam-e el? Az ok, amiért látni akart, oly egyszerű és egyszersmind olyan komplikált, hogy most, amikor sietve, a tételes dolgokat jegyzem fel, nem foglalkozhatom vele. Nem terjeszkedhetem ki itt más, hasonló esetekre és példákra sem és ez asszonynak a halállal való különös viszonyából ki kell hagynom azt a részletet is: mint akarta a maga és egykori hozzátartozóinak ebben a dologban való különös érzéseit, belém, az elgyengült idegrendszeremen keresztül átoltani. Félek, fiam, hogy ezek után azt hiszed e nőről, hogy beteg volt és mint ilyen, irgalomra és gyógyító-intézetre érdemes inkább, minthogy fölötte ítéljenek. Nem volt beteg. Mindez a lényegéhez tartozott. Próbáim és bizonyítékaim vannak erre. Egyszer, amikor érte és miatta félholtan feküdtem, dérlepte szőke hajam beesett halántékomhoz hozzá tapadt már és többé nem esztétikusan, alig lélegezve, kihült ajkkal feküdtem előtte. Nem leplezett utálattal nézett végig rajtam és elmenőben szólt:

- A halál lárváját látom az arczán. Mindegy, a felesége leszek, ha egy kissé magához tér. De milyen borzalmas lesz azután!

Kiment cipőt próbálni és hogy megnézzé, vajjon nem jött-e levele?

Az elemi és őseredeti gonoszság ezt a fajtáját honnan szedte egy fiatal nő? Sokszor törtem rajta a fejemet. Megvizsgáltattam, kikutattam eredetét, ifjúságát, neveltetését és megismertem ama férfiakat, akiknek a beszédmódját felhasználta. Elolvastam az olvasmányait, felkerestem a barát-nőit. Mindezek kevéssé hatottak rá. Sőt nem befolyásolta az a nevezetes írónő sem, aki hozzá a hivatalnoknőhöz leereszkedett. Miért? Ma már tudom. És ezeket a titkos barátságokat ma mindenki megérti és senki nem ütközik meg rajta. E nő, aki valóban szép, bár kissé erotikus regényeket irt, szabad tolla és szabad szája ellenére maga volt a tisztaság és az erkölcs. Elvben, írásaiban. Ez az alapján tisztességes leány nem befolyásolhatta az én bátor és erős szárnyú hivatalnok-kisasszonyomat.

IV.

Nem követek-e el valamely rút hibát - fiam - amikor a vállaidra szokatlan terhet hagyok örökölni, azt, hogy gyűlölettel és utálattal gondolj egy asszonyra? Most azt hiszem ennek célja és értelme nincs. Igazabb a középkori gondolat, az, hogy utolsó hörgésünk alkalmából is egy nagyot kell nyelnünk és örökre elhallgatnunk. Ez a középkori felfogás, amely olyan patetikus, mintha Dante találta volna ki, de olyan komikus, mintha Offenbach irta volna hozzá a muzsikát, rajtam is uralkodott egészen addig, amíg e jegyzetek írásához jutottam. Életem utolsó szakában ugyan

találkoztam egy nagyon is tisztességesen, nemesen és ujitó okossággal gondolkozó bátor asszonnyal, aki így szólt hozzám:

- A férfiak lovagiassága, hogy nőt ki nem adnak mindhalálig, egyrészt naiv, másrészt ravasz. Ezt a férfiak kitalálták, hogy a nők feltétlen titoktartásában bizakodva - mint általános erénybe - könnyebben és szívesebben menjenek bele az elcsábíttatásba. Az asszony erkölce azonban ott ér véget, ahol maga ennek a tudatára jut. A többi mesterséges és ártalmas férfi csinálmány...

Mégis, én hiszek benne és nem vétettem ellene egész életemben, egészen egy pontig, amelynek megvilágítására szolgálnak ezek a jegyzetek. Kár, hogy azonnal, néhány sorban nem gyújthatom fel ezt a világosságot és türelmetlenné teszlek talán még téged is, fiam, aki az olvasásban idáig jutottál és így szólsz:

- Ugyan apám, a legrosszabb nőről is rosszat csak akkor szabad mondanunk, amikor valaki, aki a mi szemünkben tisztességes és értékes, abban a veszedelemben forog, hogy tisztességét és értékét ennek az asszonynak odadobja. És még akkor is: szólni nem szabad, míg a maga erkölcei szerint vagyok nevelve, csupán csak felelni lehet, ha megkérdeneznek!

Nem mondhatom, hogy megszólítottak volna, de hangtalan kérdéseket hallottam, némán kérdő tekinteteket eleget láttam. Néha sajnáltam az utódaimat! Ugy-e ebben van valami humoros?

Óh, végül hogy el fog menni a kedved a nevetéstől, főképp amikor megérted azt, hogy mily kis pont e jellemrajzban az az eredeti, akiről e másolat vétetett, és hogy amikor vele oly közvetlenül foglalkozom, mint az a férfi, aki szerelmese homlokáról csókolja le a verejtéket -: igazában őt magát, mint egyént, nem is látom többé; hol vagyok tőle? Mennyire megnyugodva és eltávolodva! Olyan nekem, mint a vastag aranygyűrű, amelynek rejtekkövéből a mérget kiszívtam és meghaltam tőle. Nem emlékszem többé reá mint földi témára. Ez nekem már csak elmélet a te és a mások kedvéért. E más személyek között, nem az utolsó nekem a nemes emberi fajta maga, amelynek esküdt ellenségét ma is látom benne. Óh, csak meg tudnám mondani, hogy szeretem én a magam fajtáját, épúgy, mint ahogy ő megvetette és - mohón élt vele. Kihalt agyvelőmből sem fog elmúlni, még nagyon, nagyon sokáig fog élni két, reá - és idevonatkozó - kép. Az egyik, a kisebbik, az, amikor téged, aki ösztönből utáltad mindjárt az első pillanatban, először meglátott. Kissé elvörösödött, szemei elhomályosodtak és nem koketteriából, de kényszerű őszinteségből sugta nekem:

- Ennek a fiunak még dolga lesz velem!

A hivatalnok-leánnyal, vele való ismeretségem első szakában volt ez, amikor, ha igazi férfi vagyok, el kellett volna kergetnem. De éppen evett, szégyenlősen, mint egy cseléd és meg sem rágva, hanem lenyelve a falatokat, mint némely vadállatok. Aztán egy nap mulva elüztem őt magamtól, de visszasompolygott és erős fagyöngy-karjait megint felfuttatta vékony vállaimra, beesett mellemre.

A másik, a nagyobb, a felejtethetlenebb kép megint csak a halállal függ össze és egy kissé sajnálom is, hogy meg kell zavarnom vele ifju elmédet.

Valamelyik estve, hogy felmentem hozzá, meglehetősen nyugtalannak találtam: az apja halt meg valahol messze vidéken, arról kapott hirt, talán telegrammot valamely nőtestvérétől. Ugy lehet, születésén kívül, keveset köszönhetett az apjának, aki érczöntő, vagy kőmivespallér volt, hogy mi és melyik mesterséget folytatta, most már biztosan nem tudom. Próbáltam vigasztalni, de nem volt szüksége rá: ez a halál is csak annyiban hatott reá, hogy az életörömeinek tudatát növelte benne. Némileg megzavarta az a gondolat is, hogy ő is meghalhat, ha az apja is kénytelen volt ezt megcselekedni. A kis keze és a nagy szőke feje remegett - ezzel az igazsággal tartozom neki. És még azzal is, hogy nem volt szentimentális és előttem számítgatta, miféle földi bajok származnak e halálból, különösen milyen reá vonatkozó kötelességek. Ez utóbbiak felizgatták és nem akart elengedni, amikor én a régi divatú férfierzékenységgel úgy gondoltam - és ezt ki is fejeztem -

hogy most legalább egy ideig a gyásznak kell élnie. Kedvetlenül, babonás érzéssel eltelve maradtam nála és ő is megfogván hideg kezemet, mélyen - és különös kiábrándultsággal - a szemembe nézve szólt:

- Nem szeretem magát. Nem szeretem.

- Miért tart hát akkor itt?

- Azért, mert maga mégis csak él. Mert akarom, hogy az élet legyen a közelemben.

Nem értettem, vállat vontam, de megsajnáltam. Az élet csakugyan kihalt körülöttünk. Havas szél fútt a külterki ház körül és mintha egyetlen ember se mozgott volna az utcán, sőt a szomszéd lakásokban sem. Csakugyan egyedül voltunk élők és amint kitekintettem az ablakon, úgy tetszett, mintha a nagy, fekete gyárak is belehaltak volna a hófúvásba. A gázgyár és a temető is, mintha meghalt volna. A házzal csaknem szemben, a gázgyár körül elterülő nagy széndepot-k sötét dombjai még éltek. Az ablaknál állva és az ő halottja emlékeitől áthatva mutogattam neki e különös világot, ő meg piros arcát a képemhez szorítva, mintegy magának, de rám vonatkoztatva, mind azt mondta:

- Nem szeretem... Nem szeretem mégsem!

Csak jóval később tudtam meg, hogy ez a mondás mire vonatkozott. Arra, hogy legközelebbi vérrokonának halálától ő nagy szerelmi émoációkat várt, valami „esetről” hallott és úgy képzelte, hogy egy ilyen haláleset százszorosan kívánatosabbá és tüzesebbé teszi a csókot. Így, ide dobva ezt a képet, tudom, hogy szinte érthetetlen előtted. Néhány alak, és azok magyarázata hiányzik csak hozzá. Ime: Pár nap mulva megnyugodott az én asszonyom is, akit hogy megvigasztaljon, feljött ama leányismerőse vagy barátnője, az irónő, akiről már megemlékeztem.

Világosan ma se tudom, mért barátkozott ez a lány, félénk és jószívű lány az én veszedelmesen bátor hivatalnok-kisasszonyommal? Mi köze volt hozzá? Talán sajnálta, talán érdekelte, talán tanulmányozta? Az sem lehetetlen, hogy azért járt hozzá oly sűrűn, mert engem akart megmenteni tőle. A hangja oly meleg volt, oly becsületes volt, úgy óvott. Ezt a hangot most is hallom egy-egy pillanatra... De valószínű az is, hogy éppen e hang izgatott bele bizonyos tévedésekbe és veszedelmekbe.

Akármilyen különösen hangzik, de eddig az ideig még csak igen hiányos fogalmaim voltak a rossz asszonyokról, amit ő - akit most már kedvesemnek kell neveznem - így fejezett ki:

- Magának, akármit beszéljen is, az első bon fortune-je én vagyok. Az első valamire való, tiszteséges asszony!

Ezt reggel felé mondta. Az a reggel érdekes, sőt kedves volt.

V.

Ma, amikor a jegyzetek e részét írom - kedves fiam - kivételesen jó kedvem van. Nem kutatom, helyesebben nem mondom el az okait, csak egyet említek: tíz órát aludtam egyfolytában, de nem nehéz álomportól, hanem nyilván azért, mert a természet - akinek valamire talán kellemek még egy ideig - szeretne és úgy látom, akar rajtam segíteni. Valami életöröm van ma bennem és az egész kérdést - amelynek részben való megoldása a te dolgod lesz - nem látom olyan nagynak, jelentékenynek, a gyásza mintha rikitó szövetekkel volna kibélelve. Eszembe jutott a gentleman fel-fogás: a rossz asszonyt vagy magához emeli az ember, vagy ha méltatlannak mutatkozik, rúg rajta - aztán - egyet. Ezzel aztán vége. Nem lehet birkózni vele, mint egy férfiúval. Semmiesetre sem kell sok teketóriát csinálni. A pénzért, szabott árért, változatos és könnyű életükért a társadalomból kiközösített nőket, akik keservesen fizetnek meg, hogy furcsa pályájukra léptek, - azok

ügye más. - Azokat nem lehet könnyen venni, azoknak meg lehet csókolni a kezöket, hanem nagyon utálatosak. Mert nem csalók és kalandornők; nyilvánosak, becsületesek, szükségesek, minden szégyent és mártírságot elviselnek, amit a társadalom rendezetlensége és aljas igazságtalansága rájuk ró. De ezt csak mellesleg mondom, husz éves korodban meg fogod siratni őket, mint ahogy én megsirattam és sohasem tudtam a közelükben lenni anélkül, hogy ne áradjon el bennem a melankólia. Azok a papír-pillangós, japán legyezős, petroleum szagu szobák, azok a gyárilag előállított szalónok -; nem sokat jártam bennök, de mindég a bánattól elbutulva, a tehetetlen résztvétől a lényemből kiforgatva léptem ki belőlök. Ám ezek mellékes és szükségtelen megjegyzések. Inkább leírom, hogy fölébredve, ma, hangosan kaczagtam föl, mert egy gyermekkori emlékre, egy képre gondoltam. Ismered-e - biztosan ismered - az ugynevezett temető-dögész. Egy potrohos és ha véletlenül parfümírozva nincs, rossz illatu fekete bogár. Láttam belőle egy példányt. Leszállt egy nála nagyobb bogárra, amelynek lába, keze ki volt kezdve, nem mocczant meg. A potrohos azt hitte, már halott is, és próbálta kikezdeni, a maga likosztályába elcipelni. Amint azonban rág-rág rajta, a nála különb állat megmozdul és ő hirtelen szökkenéssel menekült. Nem vagyok bogár-pszihologus, az ügyet nehéz is eldönteni, miért menekült? Megijedt a tetszhalott ébredésétől, vagy a saját nyomorult életét féltette? vagy a közvetlen közelben jobb sujet-k, husosabb áldozatok mutatkoztak? A valószínűség itt is az, hogy sok ok szolgál egy tényt és ezek között az első az, hogy a mi bajszos czinczérünk felocsudott és a kikezdett végtagjaival rugott egyet a reá telepedett, az iromba állaton, az illatba páczolt, vízben kiáztatott temetődögészen...

Nem szeretem az ugynevezett természeti képeket, régen tanultam zoológiát is, nem értek hozzá, tudom. De a kép eszembe jutott és nevetnem kellett rajta: kicsi ügy ez az egész! A föld milyen óriási nagy és mennyi ilyen kis történet esik meg rajta, mint az enyéim. Csak komolyan nem kell fölfogni. Én magam is sokszor nevettem - bensőmben - nem egy tragikusnak látszó részletén. Amikor az első éjszakákon rémüldözött az én asszonyom és meg akart engem is rémiteni: nem csenget-e valaki, nem jön-e valaki, nem jön-e vissza az első? Tudtam, hogy ez az „első” mit jelent, nem egy embert, hanem egy összalakot, akit ő konstruált naivan és komikusan, mert végső eredményében ez a nem egy dologban egyéni teremtés is, nem volt más, mint az a bizonyos másolatokra teremtett írógép-kisasszony. Senki sem csengetett soha, csak ő akarta magát becsesebbé tenni előttem, mert értett az idegeikben elfáradt, vagy brutális férfiu lélektanához és tudta, hogy nekünk oktalan és állati örömet okoz, ha egy bajtársunktól elvehetünk egy asszonyt, erővel, lopva, titkon vagy nyíltan. De ezt a trükköt részint tudtam, részben hamar fölismertem, mert bár sem költő, sem zeneszerző nem vagyok: kitünő érzékem van a hazugság és a hamis hang iránt. A csengetések engem még sem izgattak - kivéve egyszer, de ez más affaire - mert tudtam, hogy az „első” fogalma alá sorozott csoportból mindenki elszökdösött tőle, többé-kevésbbé gyengéden, most egyedül unja magát és lesben van éppen. Nem értette, hogy hagyhatják el, bár érezte, hogy gerjesztő képesség az van, de megtartó tehetség nincsen benne, amiért egyszer-másszor kétségbe is esett és azt ki is fejezte:

- No, ha maga sem marad nálam, akkor igazán nem tudom, mit gondoljak magamról?

De legvadabb kétségbeeséseit a legvakmerőbb önbizalom váltotta fel két perczen belől és a fantáziája lusta lévén, az elmének legnemtelenebb játékát: a logikátlan és érdekhazugságokat üzte (az, ez a beteg szerelem: ha a férfi így lát és azért - marad). Nehogy azt higgyed fiam, hogy nagy gránittrónusra ülve, prédikálni fogok a hazugság ellen, amely a fantáziának egy értékes, valójában czéltalan, de művészi játéka és azok üzik, akik maguknak és másoknak ártatlan örömekeket akarnak szerezni.

Ebből a gyerek- és költő-hazugságból nem volt meg benne semmi: praktikus haszonért, dicsvágyból, vagy azért hazudott, hogy egy messze czélt alapozzon meg, megrémitse, szomorúvá tegye, lealjasítsa, megalázza a másikat, vagy helyesebben a többeket. Nem is a képzelő erő munkálkodott ilyenkor benne, hanem az ész, amely sohase lehet olyan nagy, hogy ilyen dolgokban

cserben ne hagyja az illetőt. Fantáziája csak egy irányban volt, de erről később, - még csak a kezdetén vagyunk a jegyzetek idevonatkozó részének.

A csengetékes éjszakákon, ha elcsitult bennem az érzés, amelynek nem ő volt az okozója, hanem csak a levezető alkalmatlansága: be sokszor gondolkoztam magamban - a közvetlen közelében - így:

- Bolond kis némbor. Milyen tökéletesen rekonstruál ez a sok alakjából egyet! Az „Első” férfi mindennap másolyan. Csak modorban tudja őket hasonlónak tenni. Mind egyféleképpen modorosán beszélgeti és valamennyiről el akarja hitetni, hogy csak a rabszolgái voltak, vagy még rosszabbak: newfoundlandiai, pincsi kutyái, borzebei, illatos, kövér kutyák, akik őt mulattatták és ez volt egyetlen dicsőségük, kötelességük és élethivatásuk. Volt azonban - hadd vallom meg az igazat - egy hét is, amikor egy tipushoz hű maradt és erről néha két-három jó szava is volt.

Az első!...

De engedtem, hogy olyannak tüntesse fel magát, amilyennek akarja. Nem volt iránta semmi illúzióm és hálás voltam, hogy azért erőlködik, mert illúziókat akar bennem felkelteni. Hová halad, merre akar vinni, még nem tudtam, örökké sajnálom, hogy készpénzzel, vagy más egyéb értékkel nem fizettem meg neki azt a törekvését, amellyel el akarta velem hitetni, hogy voltaképpen én csábítottam el és igazában én voltam - az első!

Egyszer, nem bírtam magamat türtőztetni és hangosan felkaczagtam.

- Mért nevet, mi ez?! - kérdezte gyanakodva. De örületes önbizalma nem engedte, hogy hosszabb ideig kételkedjék magában és abban, hogy van a földön valaki, akit el ne tudna bolondítani. Senkinek és senkiben nem hitt, csak magának és magában, akit pedig kitűnően ismert. Csodákat várt a maga hatásától, ha kellő formák között jelentkezhetik, már-már nagy államférfiakat látott a lábainál...

De a mai friss kedv eltérít az eredeti céljaimtól. Mintha egy pillanatra még visszatérne az az idő, amikor mulattam rajta. Térjünk csak szépen vissza az „Első” fogalmához. „A három királyokhoz”, azaz a szülészekhez, polgárokhoz, urakhoz, állami tisztviselőkhöz, felnőtt diákokhoz, a márvanyarcú paphoz, a tudóshoz, a magyar geniek fejedelméhez, aki oly jó volt hozzá és annyira vak vele szemben és legfőképpen a szegény orvoshoz, hozzám, akinek végső eredményében mégsem passzió ez a leszámolás és nem öröm, hogy igazolnom kell magamat az előtt, aki a fiam. Ám én, a kötelességek kényszerű rabja: ha hullákon is, ha a magam holttestéig is, megyek előre az utamon, tiszta munkát akarok. Elintézni ezt a rút és megszegyenítő, elintézetlen dolgomat!

Óh istenem, milyen messzire eltávolodtam már megint a könnyű és kicsiny természeti hasonlatomtól. Egyszerre eszembe jut, hogy lett nekem kedves és szükséges az, aki a született, halálos ellenségem. Amíg jegyzetek, megint teljes komolyságával bontakozik ki előttem az ügy -: a szabad szerelem, amint a házasság kérdéséhez hozzá férkőzik, amint azzal összefügg.

Ám tartsunk egy kis pihenőt a személyi dolgokban, egy már parabolává változott igaz történet jut az eszembe, egy gyermekkori emlék, amely nélkül rozsdás lancettejeim és becstelen nevetségessé tett nevemen kívül nem hagytam volna rád semmit is. El kell neked mondanom egy régi-régi történetet.

VI.

Nagyon tartok attól - fiam - hogy e jegyzetek folyamán hasonlítok az áldozati báránnyhoz, aki keservesen béget, vagy valamely más ártatlan baromhoz, amely öntudatlanul, de kétségbeesve sajnálja magát, amikor a vágóhídra viszik. Nem, sem ártatlan, sem okatlan nem voltam, régen nem voltam már az, amikor a reám, bizonyos józan mániával vadászó kezek közé kerültem. De mennyivel többet tudott nálam ez a kis másoló lány, aki sokkal fiatalabb nálam és végre is nő volt!

- Hat esztendőös korom óta élek asszonyi életet! - mondá egyszer, abban az időben, amikor kezdte magát egészen kiadni. Korkülönbségünk daczára tehát voltaképpen idősebb volt mint én, de erről és hogy milyen módon kell ezeket a szavait érteni, csak későbbben beszélhetek, mert ha művészi írásra nem is törekedem, valamely sorrendet mégis kell tartanom. Aztán most még oly nagy bennem a degout, a maga-magát, a gyermekleányt és azt, ami ezt környékezi, megcsúfoló és bepiszkoló asszony ellen és úgy megborzadok saját magamtól is, hogy ezzel együtt tudtam lenni, hogy az idevonatkozó magyarázatokkal várnom kell addig, amíg az oknyomozó igazságszeretet több lesz bennem itt is, mint az utálat. Azután meg, bizakodom abban, hogy amig idáig jutok, megtanulom az írói mesterséget is annyira, hogy le tudom és le merem írni azokat a dolgokat, amelyekről a pszicho-patológus és a tudós is csak nagy általánosságban és látható féltékenységgel szokott beszélni. De meg kell tennem a magam eleven halottjának ezen a részén is a szakszerű és becsületes bonczolást, mert nem akarok félmunkát végezni és főképpen nem akarom, hogy az Asszony iránt való rajongásod, amelyet valószínűleg a véredben örökölni fogsz tőlem, egy pillanatra is félrevezessen, amikor az én néemberemhez hasonló tipussal találkozol. Kell, hogy azonnal, az első tekintetre megismerjed és elrugjad magadtól, mielőtt finom rajzú fejedet a hazug poézis aranyos köde alatt, durva karjaiba ölelné. Jaj, látom, hogy szivja be magába széles szája az ajkadat! Ezek azok a Férfi csókok, amelyeket egy Nő ad, és látom föléd kerülni az iromba sphynxet; akinek négy emlője van, vakító fehér és nagy mind, de egyik sem az anya édes melle, nem a fajfentartó isteni symbolum, hanem forró és bársonyos vánkös, amelyen a fajta „mint duzzadt almon” megrészegek, elkárhozik és elpusztul.

Eh, nem tűröm, hogy a leszámolás akasztófahumora elhagyjon és belemenjek a pathetikus látásokba! Mért is nem irok nappal, mint régen, a lámpás alatt szemem nem látja a fekete betűket, amelyeket a papirosra vetek, hanem a káprázatnak ezt az irtózatoss felvillanását. Nekem még - igaz, hogy már csak a végén - volt erőm a négy emlőjű asszonyon kacagni és elmenekülni a karjaiból, megmentve legalább a csontvázamat, amelyről az érzéki düh orgiáiban annyiszor mondta:

- Letisztítani, szeretném róla a húst levenni, hogy ne maradjon, csak...

Csak a skelett. Ezt a szót és annak értelmét öntudatosan már nem ismerte és nem is fejezte ki, hogy mért gondolt a pusztá csontvázamra olyan megvadult vággyal. Akkor én sem kerestem, ma akaratlanul is tudom, ez volt az ő igazi költészete: eltenni, ami bennem érték, emlékébe, bezárni valamelyik siffonjába, előhozakodni vele utódaimnak, mint megrémítő eszközzel, hivalkodni, izgatni a segítségével, felkorbácsolni a maga kifáradt fantáziáját, kiegészíteni a lakása hiányos berendezését. Vannak nők, ha már bizonyos útra léptek, megmutatják azoknak a naiv és könnyelmű férfiaknak az intim leveleit, amelyeket azok a mámor pillanatai után vagy előbb irtak neki, az én gépiró-kisasszonyom nem igyekezett így cselekedni, hanem a kireparált koponyámmal, a gerinczemmel, amelyből a velő kiégett és a - bizonyára nem disztelen - postamentumra állított lábszáraimmal kívánta mulattatni a barátait is - majdan - a barátnőit is. Talán férfiatlanság vagy gyávaság, hogy nem szolgáltam neki ezzel a kis szivességgel, amelyből ő némi erkölcsi és anyagi hasznot húzott volna? De ezért a törekvéséért - újra mondom - ne ítélj fölötte. Végre is ennek a nőnek se lehet megtiltani, hogy ne legyen külön költészete. Vannak lányok, akik imakönyvükbe lepréselik a kedvestől kapott virágot, lehetnek asszonyok, akik a kedvesüket egészben kívánnák leprésselteni és preparáltatni, ahhoz értő orvosok által és adott esetben az egykori kedves lestrófolható koponyájából akarnak tüzes édes bort inni az új kedvesükkel! Mi van ebben? Semmi. Ez csak nem bestialitás? Csak egy összelopkodott fantáziának és egy méreggel diluált sűrű vérnek a vágya. Ez a természettudomány. Ám pokolba a természettudománnyal is, ha azokról a veszélyekről van szó, amelyek rád leselkednek. Ha ki lehetne öldösní minden ilyen asszonyt, hogy egy se legyen, amikor te felnősz? Én még csak megbirkóztam eggyel. De én, az apám fia voltam. Te már az én fiam vagy. Én még ép maradhattam férfikorom deléig. Hogy lesz veled?

Önzés ez, vagy valami mánia, hogy nem tudok kimenekülni e gondolatkörből, amelynek egy apró részlete is nem fantázia, hanem szolgálai fényképezés!? Még mindig ügyetlenül itt botorkálok egy pont körül és ahelyett, hogy sietnék a végső eredmények felé, hiába emészt a vágy, hogy lezárjam az összes aktákat, még mindig az ügycsomó első iratának első mondatainál vagyok! Pedig az előbbi jegyzetekben megígértem neked, hogy előkeresem ama, csaknem gyermekkori emlékemet, amely belevitt ebbe a húsból való sarcophagba, de egyszersmind ki is vitt belőle.

Hallgass ide: min mult, hogy nem epedtem sokáig, nem hittem benne és nem szerettem bele úgy, ahogy azt szerelemnek nevezhetném.

VII.

Ez a följegyzés voltaképpen közjáték, amelynek czime ez lehetne: Mese a női erény titkáról.

Harmadikszor vagy negyedszer ültem mellette a diványon. Mint mindég, most is előbb meg kellett melegednem és a szememet el kellett futnia annak a vérnek, amely elborítja azoknak a látását, akikről a „ver sacrum” soha el nem mulik. Az első perczekben még láttam a diványhuzaton, hogy közvetlenül előttem az ült a helyemen, aki tele volt gyöngédséggel, jósággal és - halállal, az a férfi, aki iránt a sors kegyelmesebb volt, mint én irántam, elszólította a földről, mielőtt összemarczangolt martaléka lehetett volna ennek a kisasszonynak. Szegény barátom, nagy, becsületes és tiszta lélek, úgy siratlak, mint testvér a testvért és úgy irigykedem rád - bárha ez a rút erő nincs meg bennem - mint az ellenségre. Hogy elmenekülhettél, hogy megpihenhettél, hogy a természet egy förtelmes játékában nem voltál benne csak egy-egy félórára! Csak annak örülök, hogy forró és költői illúziók nem égtek már a te agyadban sem, amikor ráborult az örök fagy... Én akkor már tudtam, hogy a te helyeden is ülök és a szelid szép fejed nyomát véltem látni a diványon. Mért nem ugrottam föl akkor, mindjárt!? És mért nem törtem össze a csészét sem, amelyből megittam - félig - a teát, és annak párájában egy másik nem futólagosan közbenjött elődöm képe alakult ki előttem. A tea gőzéből kiéreztem azt, aki küldte. Engedtem az erősebb akaratnak és elkábulva a magam képzeletétől, átengedtem fáradt ajkamat a széles, piros száznak, amelynek a csók: düh, sport, színjáték, szenvedély és az ismeretlen adatokkal való számítási próba volt egyben. Lehet, megcsókoltak már előbb engem, igaz, vajmi kevesen, talán csak kettő, igaz szerelemből. Sokkal többen: tűnő érzékiségből, kíváncsiságból vagy érdekből, de az erős szájú asszony csókjai valamennyitől különböztek. Nem időzöm náluk, mert most még túlságosan fázom a forróságuktól.

Nehezen csókolta ki az ajkamból elmúlt, tiszta ajkak emlékeit. Sőt az első perczekben csókolódzás közben arra a kis kövér, halovány szájra is gondoltam, amely egyik legrégebbi fiatalkori emlékem. Milyen bátor voltam ezzel a lánnyal szemben! Igaz hogy a rokonom volt. Pedig milyen gyávák a férfiak olyan nőkkel szemben, akik még nincsenek defloreálva. Késő férfikorban jutnak, ha egyáltalán hozzájutnak - bizonyos női erények kulcsához.

Vigyázva és hebegve beszélek, félek a lascivitástól és az irodalmi szókincs e tárgyban még nincs megállapítva, az erotikus szótár pedig ostoba és izléstelen. Nagyon nehezen tudom magam megérteni, pedig maga a történet igen egyszerű.

Husz éves sem voltam még ekkor, Georges Elliot-t tartottam a legnagyobb írónak, katonai szolgálatomnak sem tettem még eleget. Vidéken éltem és valami vizsga - vagy talán testvérbátyám egy megbízása miatt - éppen Pesten jártam, onnan jöttem meg. Az első éjszaka mentem és a másikkal nappal jöttem meg, kifáradva, fölízgatva, uj nyakravalóval és uj kalapban. A kis vidéki házban még a cselédek sem voltak ébren. Velünk egy folyosón lakott egy magasabb rangú tisztviselő magányosan élő özvegye, egy molett asszony, aki nekem mint nő tetszett - hogyne tetszett volna?

- és aki a lépéseim zajára felébredt, meggyújtotta a gyertyát. (Mert téli reggel volt.) És kiszólt az ablakon:

- Ki az?

- Én. Most jöttem meg Pestről.

- Föllármázza az embert! - mondá rosszkedvűen, de még egy pillanatig ott maradt az ablaknál a függöny mögött.

- Feküdjék le, mert megfázik!

- Jó, jó.

- Pedig szeretnék magával beszélni.

- Most? Mit?

- Mennyi ujság van Pesten!

- Majd elmondja.

- Addig elfelejtem. Hoztam is valamit; könyvet.

- Dobja be az ablakon.

- Inkább beviszem.

- A poklot. Még a Liszka (a cseléd) is alszik.

- Annál jobb.

- Várjon, majd felöltözök.

- Nem, én bemegyek.

- Pletykát akar csinálni?

- Azt viszek inkább. Milyen pletykákat tudok! Én bemegyek.

- Jó hogy az ajtó nincs nyitva!

De az ajtó nyitva volt. Lábujjhegyen lopóztam be a kis, kövér állu, egyedül, de erényesen élő özvegyasszony szobájába. Már bebujt az ágyába és sárgaselyem paplanát felhuzta a szeméig. A másik ágy, ahonnan nála sokkal öregebb férje öt esztendei házasság után kihalt, nem volt megvetve. Ezt megjegyeztem magamnak és egy kissé szomorú is lettem. Ugy éreztem, hogy gyöngédtelen vagyok a halott emléke iránt, akit elevenen nem is ismertem, de a vastag ősz bajuszu arcsképe ott lógott a már évek óta vetetlen ágya fölött. Valahogyan afektációnak ne gondoljad, de olyan szomorú volt annak az ágynak a takarója, zöld és fekete nagy virágok beleszőve, belekopva.

Fáztam, dideregtem, úgy látszik meghültem a vonaton.

VIII.

- Hogy mert beszemtelenkedni? - kérdé az asszony, de nem kihívó hangon. - Én meg, egész testemben remegve a fölindulástól, bután mosolyogva állottam ott, úgy ahogy azok a fiúk és férfiak, akik egy gyűszűnyi bortól mindjárt mámorosak lesznek. A fejem reszketett és ezt - emlékszem, szégyeltem, mint ahogy mindég resteltem azt, ha annak, aki velem szemben áll, az a gondolata támadhat, hogy valamely gyengeség rabja vagyok, vagy éppenséggel tartok valamitől. (Férfi erkölcs.) Amit a férfiak bátortalanságnak vagy éppen félelemnek neveznek - a pokolra,

amelyben benne élek, esküszöm - soha, öntudatra ébredésem óta nem ismertem. Voltak bennem - azok is csak voltak - bizonyos ideges jelenségek. Hogy szégyen érhet, de a megmaradási ösztön soha sem volt bennem erős, mindég készülődtem az elmulásra, a halál csudájának hite és vágya örökké bennem élt, természetesen soha úgy, mint ez utolsó időkben, amikor szomjuhozom az elpusztulás után és csak az tart vissza, hogy belemenjek, mert utánam és nélkülem még nincs valamely rend és megnyugvás, amit biztosítottam. De ha meglesz, mint ahogy meglesz, csak egy kis türelem még csak egy kevés ideig kell még várnom!

... Azonban akkor a formás özvegy asszonnyal - és nem a halállal - állottam szemközt. Nem tudtam hogyan belefogni. Megigazitottam a piros plümót a sárga paplanon.

- Megfázik! - mondtam lehetőleg résztvevő hangon.

- Menjen ki, menjen ki, még sötét van, aludni akarok! - Ám azt káprázó szemmel is láttam, hogy nem álmos, a nagyon is éber, kihívó tekintete felém villant a homályban.

- Jó, ha zavarom, elmegeyek! - mondtam megzavarodva és leverten. Majd bátrabban és hogy magam előtt igazolhassam magamat, hozzátettem: - Legalább adjon kezet, nyujtsa ki kezét a paplan alól hogy nem haragszik!

Kinyujtotta, kezet fogtunk és a fagyos ujjaimat a forró száraz kezébe szoritotta. Erre leültem az ágy mellett álló nádszékre.

- Egy kis vizet adjon, a torkom egészen kiszáradt, ott van a víz az éjjeli szekrényen! - mondtá halkán.

Odanyujtottam a poharat, ivott és amikor elvettem az üres poharat, a piros szájának egy mozdulata magához vonzotta az én ajkamat; megcsókoltam, bizonyára nagyon ügyetlenül. Elhárított magától és szólt:

- Már most menjen, menjen, menjen, elég volt, nekem nem szabad és nem is lehet!

- Nem lehet! - mondtá még egyszer, de teljességgel nem objektív hangon.

- Nem lehet? Miért?

- Az uram... az én szegény uram... Férfi, de nagyon is becsületes volt, engem imádott, de hogy imádott! Idős volt, sokkal idősebb, mint én. Közöttünk csak testvéri viszony volt. Nem egészen testvéri, de majdnem olyan, tudja...

A szava megeredt, nem is játszotta többé az álmoságot.

Elbeszélte házasságának történetét, amivel lehűtött egy kissé, mert azt adta elő - a meggyőződés szent hangján - hogy ő egészen fiatal lány volt, az ura pedig egészen öreg. És ő, hogy is mondjam, még ma is, ma is, huszonnyolc éves korában - leány. Én elhittem neki és - a lélektani ok nem ide tartozik - kissé kiábrándultam. Azonfelül elkedvetlenített valami; mert azt hittem, hogy ez már patológia.

Az asszony kövér szemei - mert a szeme is kövér volt - megnedvesedtek. Csendesen sirdogálni kezdett:

- Hagyjon magamra... Én vagyok a legboldogtalanabb nő... Hagyjon magamra.

Magára akartam hagyni. Nem csupán azért, mert alapjában nagyon is egészséges természetem föllázadt egy nem természetes állapot ellen, hanem azért is, mert életem programjában még akkor benne volt - amiről a legnagyobb mámorban sem szoktunk megfélekezni - hogy teljes életével hozzá van kötve minden tisztességes férfiú ahhoz a nőhöz, akit ő tesz asszonnyá. (Legalább is elvben.) A temperamentumom, úgy látszik, mégis csak kisebb volt, mint a velem született, vagy belém nevelt becsületérzés. Lehűtve, megdöbbenve és tanácstalanul állottam előtte egy darabig. És hogy ott maradtam - nem esztétikus úgy-e, hogy egy asszonyt, aki már nincs is,

kiadok? - az ok, hogy nem sompolyogtam ki, nem rajtam mult. Az asszony temperamentuma erősebb volt, mint az enyém és kis lábával lerugta magáról a következetességet. A nyakam köré fonta karját és a kint hideg és világosodó - bent meleg és homályos - téli reggelen nem is tudom: mi történt.

Csak azt tudom biztosan, hogy hazudott a szegény uráról, az férfi, ur és becsületes ember volt, nem jogtalanul vett el annak idejében egy fiatal leányt. Asszony volt az én asszonyom, oly igazán asszony, hogy ennek a megszentelt, az örök nefelejéseit is láttam, amint fehér bőrén sejtelmesen, de világosan áttetszettek. Később láttam, az igaz. E reggelen nem figyeltem meg semmit, csak éreztem és megtudtam néhány igazságot. És ezek legfőbbike az, hogy bizonyos természetű nőkre nézve mit sem jelent az, hogy ha a következő pillanatban kitünik teljes ellenkezője annak, amit egy pillanattal előbb anyjok sírjára esküdtek és egy pillanatnyi gyönyörűség több nekik, mint egy mázsa következetesség. A másik igazság, amit e derék nőnek köszönhetek, az, hogy megismertem bizonyos asszonyoknak egy bizonyos nézését. A nőknek egy fajtájával ismerkedtem meg. Ezeknél a legelszántabb ellentállás is tréfa csak, mert minden pillanatban, mindig azt cselekszik, ami nekik jó érzés és ha az életüket, egész létüket tönkre is teszi, nem törődnek vele. Sok asszony természetrajzának a titka nyílt meg előttem a legteljesebb valóságban és ezért nem állottam - amikor az az idő elkövetkezett - bátortalanul, vagy csüggedetten az én gépirókisasszonyom előtt, bárha a kellő időben elmondta nekem az én vidéki, régi, szegény jó, uri asszonyom meséjét. Csalása, majdnem szóról-szóra az volt, amit hallottam ama téli regében, a szemé az volt, a csókja az volt. Csak öntudatosabb, számítóbb és egyszersmind őszintébb s igazi egymáshoz tartozásunk második napján ő már fáradt szempilláit lehunyva szólt:

- Én... én magát szeretem. Maga kell nekem, félek megutál, mégis bevallom, én minden csinos férfit szeretnék...

A szabad szerelem félnék és egyben elbizott apostola így fogta fel a szabad szerelmet. Ilyen nőiesen - és férfiasan.

IX.

Ha férfi leszel - fiam - a sok kérdés között, amelyet elnémult alakomhoz hiába intézel, előre felelek itt. Ha férfi leszel, első kérdésed bizonyos ez:

- Ha így volt, mért nem rugta el, mint ahogy az ilyeneket szokás?!

Ez férfias és becsületes, kemény beszéd, de lehet-e elrugni a kovászt, amely beléd, reád ragadt? Védekezem a vádad ellen, és mielőtt itélnél más fölött, fölöttem is itélsz. Ime az adatok:

Én láttam őt olyannak, amilyen volt, de nekem tetszett, hogy egy másféle alakot csináljak belőle, olyant, amilyen nekem tetszik. Ő lány volt. És én azt kívántam tőle hogy az legyen, amit e szent név jelent. Kettőt követeltem tőle, az egyik a másikat kizárja. Vádolni akarom magamat, megismerni és feltárni hibáimat, nem pedig szépíteni. Ám magam, most undorodom magamtól, hogy nem volt bennem esztézi és nem menekültem el mindjárt az első perczben, amikor megláttam teljesen. Pedig - és ezt a javára irjad - ezt a nőt valami puha és nőies elődöm rászoktatta, hogy olykor brutális igazságokat mondjon és segítsen a tiszta látásban és nem egyszer kéjelgett abban, hogy végképp kiadja magát és levetkőzve minden szemérmét, elém álljon, mint a férfi-nő, az a típus, amely most előttünk fejlődik. Minden valószínűség szerint azt hitte, hogy az idegrendszerem már annyira szét van rombolva, csak ez új képpel kell még megzavarnia és a kezében vagyok, az ujjára húzhat, mint egy jegygyűrűt, mert - és ezt ne feledd - a szabad szerelem e pathetizáló és meghízott Michel Lujzája az első pillanattól az utolsóig nem volt egyéb, mint egy házasságvadász, nem a szokott értelemben és nem is úgy, mint egy nő, hanem mint ahogy egy

férfi szokott. A hideg agyában ez élt és a forró testét ez az idea szolgálta, úgy, hogy gyakorta megfélekedett magáról, józan elméjét elbontotta a fantasztaság, ugyanaz, ami a szegény szakácsnékat, akik maguk vásárolnak maguknak vastag jeggyűrűket és a mesterlegényt csak azután keresik hozzája, néha nem is keresik. Elég a jeggyűrű.

Volt rá eset, hogy minden ok nélkül egyszerre csak így szólt:

- Azt hiszem, tudom, holnap valaki meg fog kérni feleségül...

Nekem kezdetben nem beszélt a házasságról, még csak a lehetőséget sem hozta szóba, ellenkezőleg került, mint az állatfajok legelővigyázóbb példánya, a macska, kerüli a forró és kívánatos ételt. Ám én tudtam minden fufangját, szépen vert homlokába minden pillanatban beleláltam. Elbeszélte a férjért való elvesztett csatáit. És én számos adattal rendelkeztem arról, hogy mely módon akarta hites urává tenni, akit utált, miképpen próbálta kivájni feleségének paplana alól a férjet. Latszámra mérte ki nekem a jóltevőjét, faunkaczagás közben beszélt el annak szokatlan tempóit, amelyekről én mint férfi és orvos mitsem tudtam. Láttam diadalmas arczán a torz mosolyt, ahogy eljátszotta, mint rugta el magától az építő művészt, talán a legigazabb magyar geniet, akinek ő a lábainál csúszott, amíg szüksége volt rá és amíg idős emberekre utazott. Már javában tartott barátkozásunk, amikor az - már szegényen - megjelent nála, hogy ő csússzon az ő tele talpu talpához.

- Ha látta volna azt a jelenetet, ha látta volna! - kacagta tele a szobát, hogy e megalázkodni vágyó idősebb férfitől származó berendezkedése és a siffonjaiban a színes selyem alsóruhák is bizonyára megreszkettek.

Nem láttam, azaz hogy láttam azt a jelenetet, amelyet nem teljes világossággal adott elő, hanem engedte hogy úgy, mint ahogy Rembrandt és tanítványai, a fontos és nekik tetsző részleteket vakítóan megvilágítva, a többit meghagyva, áttetsző és érthető homályban, amely még jobban világított. Ma is látom a képet és hallom hozzá az ő alt hangját:

- Elég volt öregem, elég. Isten áldja, siessen, várok valakit. Valakit, akit szeretek. Végre eljött!

- És én, nem én jöttem el?

- Óh, maga!...

Csenget a cselédnek és félhangon mondja:

- A férfi, kell, hogy mindig külön és külön legyen. Most, az után maga, maga a jelen - mondá.

Olykor még őszintébben beszélt:

- Aki nekem kell, még eljön. A sors nekem a lábaim elé hozza. Ide fekszenek, mind, csak fűtőlöm kell. Néha egy kicsinyt sirni. Mind feljebb akarok menni rajtuk, mind feljebb.

Miféle lépcsőn és hová? Erről még számolunk. Most csak kiírom a jegyzeteimből az egymáshoz tartozó - időrendben vagy egyéb tekintetben - összefüggő jellemvonásokat, amelyek némelyike az ő előnyére szolgál. E romlott és céltudatos, majdnem teljesen naivitás nélkül való néemberben volt egy-egy kedves asszonyi jellemvonás is.

- Ha maga látná, hogy a férfiak hogy néznek az utcán engem. Munkások, iparosok, megfordulnak, szólnak is: ez már teszi! - szólt egy séta után, amikor nálam megjelent és lopva vizsgálta az arczomat: hogyan vagyok preparálva az ő számára ma?

Csaknem elnevettem magam ilyenkor, mert olykor láttam őt, olyannak, amilyen volt: komikusnak és nemtelen külsejűnek, furcsa hibáival és eszembe jutott Lujza, a hol hetyke, hol tetszelgő vagy alázatos hermaphrodita, aki az én kis városomban - ahol tizenhárom éves koromig éltem - nagy mulatság tárgya volt. (Furcsa! Pióczával kereskedett.) Egyszer így is szólítottam meg, hogy:

- Lujza, no! Mi lesz?

Megzavarodott és ő maga is érezte állapotának fonákságát, hogy voltaképpen egy nőimitátor és még aznap estve testalkatának némely szabálytalanságáról kissé kedvetlenül emlékezett meg. De mindig hamar megvigasztalódott és tudva belement, hogy alakját kettősnek lássam és elfogadta a szépet, az eszményt, amit én a magam képzeletéből rá és fölé alkottam, mert ez nekem néha kellett, hogy a bennem élő rajongás valahogy életre kelhessen. Mért nem pazaroltam én ezt igazi, nemes és kívánatos lányra, amilyen annyi van e világon, vagy akár egy szerencsétlen utcza, de igazi nőre? Ez volt az én vétkem, szerencsétlenségem és az ő büne. Bűn! Megint itt vagyok ennél az ostoba szónál, mintha moralista volnék. Egy alakot akarok lábra állítani, néhány igazságot keresek és magamat akarom igazolni te előtted.

Előtted tisztán akarok és fogok állani, meg fogod látni, hogy hű voltam és férfi voltam a szerencsétlenség ellágyulásaiban is. Ha van bennem valami értékes, azt még megmenthetem neked és a magam önérzete számára. Az ára nagy volt, annyi bizonyos, de gyáva az, aki sajnálja azt, amit elpazarolt, elhatározott, elintézett és elvégzett. Ujra élek, hogy túl vagyok az egészen és annak minden következeit viselni fogom. A fontos az, hogy szívem felszabadult a nyugtalanító dobogástól és ha valamiért szenved, arra csak egy oka van, az, hogy sajnálom azt a két-három férfit, akik utánam következtek egy időben - és akiknek kikezdett idegeire épügy rálesett, mint az enyémmre. Oly elővigyázatossággal, annyi ravaszsággal, hosszan előre vetett tekintetekkel, messziről exponálva a munkáját, hogy meg ne lássák... (Egy rossz asszony természetrajza ez.) De mit sajnálom azokat most, amikor még ott tartok, hogyan hozott szerencsétlenséget, bukást, szégyent az előttem valókra, akikhez csak hozzá ért. Mint szedte ki a zárt intézetből a pszichiater kezéből az egyik alakját, a nagy és gazdag elméjű, de terhelt jogászt s mint vitte azt vissza oda, de már nem rövid tartózkodásra, hanem mindörökre.

Már magam is látom, hogy mily nehezen keresem össze és illesztem egybe a skartétáimat, amelyeket pedig épp a kellő időben irtam tele. Az idő jó volt, de a munka e része szabálytalan, mert a jegyzetek sorrendjében első sorban annak kell következnie: mely okok voltak azok, hogy nekem, bizonyos idő mulván, ez a lány szükséges, sőt kedves és kívánatos lett? Mely erők laktak benne, mert kell, hogy benne is kvalitások lettek legyen. De mindennél fontosabb az: mint történt, hogy akitől az első félévben minden héten utálattal - és magamtól is megrémülve - szöktem el, azt a másik félévben megszerettem? Meglátjuk hogyan volt? Lassanként kilöktem az igazi, a jól látott alakját és behelyettesíttem a magamét, a képzelte? Ő lett más, vagy én lettem más? Mennyi történt ez egy év alatt! De az semmi ahhoz képest, amennyi abban a pillanatban történt, amikor mindörökre elváltam tőle.

X.

Fiu, a bölcs élet első titka az, hogy mindent megérts! És ha mindent megértettél, azért nem szükséges kezedet szépen az öledbe téve, cselekvés nélkül, álmodozva ténferegni végig a földön. Hozzá kell csatlakozni valamihez, ami magasabb, mint az égbolt, szilárdabb és változatlanabb, mint a legkeményebb terméskő, mint az évezredes sziklák - a bátorság és a férfiasság ez.

Mindent megérts. Imádom az Istent és kérve kérem az összes ördögöket: ha megérthetnél mindent, mielőtt a szenvedések tökéletesítették és kimélyítették volna bensődet. Szeretném rád átruházni ezt a tehetségemet, mert én mindig értettem az utolsó tolvajt is, aki lopott szükségből, alkalomból, kényszerűségből. És te is értsd meg a nyomorult cselédleányt is, aki elveszti gyermekét, akinek a sorsa szégyen, nyomoruság, betegség egyben. Az egyedülálló, ártatlan, tisztelt urnő az más, ez Nietzsche és Malthus gyermektelen leánya. Ez az erős nő, aki mivelt és tudós személyek közrészvéte és egybekapcsolódó segédlete mellett biztonságban van. Ám ezt is értsd meg, de a cselédre nézz rá részvétellel és a hideg cselédszoba pallóján vergődő testét valahogy meg ne rugdost! Az utánzó, az összeszövődött bünt úgy megértsed, mint ahogy a brutálisat, az ős-

eredetűt. Borzalmas ösztönök laknak a föld eleven és mozgó lényeiben! Lehet különben, hogy amikor megnősz, akkor már te jobban megérted mindezt és én tanítlak téged, aki a moralista hajlandóságot magamból - koromnál fogva - végképp kiverni nem tudom! Te már tudni fogod a falánk és disztelen szelindek fiziológiájának egész természetrajzát. Amit én értek belőle, az most csak egy eltorzult nevetésben fejeződik ki, mert az aludt vér mérgező hatására gondolok, mert nevetnem kell mindenben, ami máról holnapra való! Mindez csak úgy jut eszembe. Eh, gyereink tovább!

Egy mindegyiknél különösebb naphoz. Azon az estén, amikor először fért hozzám igazán: csaknem szép volt. Az arcza egy fehérség, a lénye megható. Kissé későn mentem föl hozzá. Ezen az estén ugylátszik - azaz most úgy tudom - hogy előbb sirt valakinek otthon vagy az utcán. Ki volt fáradva az életöröm benne, elbágyadt, le volt hangolva, kis leány koráról beszélt. A belső gúny és a lenézés még élt bennem ebben az órában is, de megszelidültem, megfeledkeztem, már kezdődött bennem az az - erőszakos és folytonos, ernyedetlen és szorgalmas izgatásra - támadt folyamat, hogy a magam képzelt alakját helyel-közzel behelyettesítem az ő létező testének helyébe. Egy pillanatra megzavarta ezt a folyamatot, hogy félbeszakítva világító és bájos melankoliáját, rám támadhasson:

- Mért jön ilyen későn? Maga miatt mindenki elkerül és egész nap egyedül vagyok!
- Dolgom volt. Az ember előbb dolgozik és vergődik másért, aztán él a maga gyönyörűségének.
- Tudom milyen dolga volt, tudom...

Féltékeny pillantást vetett rám, hogy kék szemei belesötétedtek.

- Ma csodálatosan más maga! Fehér leány!
- Ugy? Nem tudom miért? Azt tudom, hogy ma, ma estve nem maradhatunk soká együtt, aludnom kell, holnap délelőtt igazán szép akarok lenni. Valaki jön.

A féltés két izzó szögét verte a halántékomba. Eredendő ösztönből, de józanul cselekedte ezt? Mellesleg azonban költői hangulatban volt és öntudatlan fejemet - a mellére szoritotta és tovább beszélt kis leány koráról.

XI.

Ma kevés feljegyzésre való van. Szeretném is kihagyni ezt a napot, amelyen csömöröm van az irástól, az egész ügy fontosságát nem látom és szeretném az ablak előtt állva nézni, amint odakint hull, hull a hó és befödi az életet meg sirhantját úgy a borus életű szenteknek, mint az életörömmel teli hetairáknak. Ma rideg józansággal nézem az egész dolgot és mosolygok naivságon.

Jó, azoknak akik túl vannak e leányon! - így szólok magamhoz. Akik vergődnek, vagy vergődni fognak a gonoszság és a betegség ez izgató alakja körül - végre is semmi közöm. Ha erősek, menekülni fognak, kissé megbecstelenítve és nevetségessé téve, ha gyengék, vagy kifáradtak valamelyes küzdelemben, megeszi őket a nagy pohos aranyponty. Az élet sötét tengerfenékjében már ez a sorsa a kisebb halaknak, a keszegeknek és az apróbb ragadozóknak és a nagyobb, de ügyetlen halaknak is... Ez az élet, mit verekszem ellene, amikor bizonyos eklatáns tanításokra úgy sem vagyunk képesek, hanem ha valami nagy poente-el, valami önfeláldozó, véres és mindent megmagyarázó példával. Ma nincs ehhez kedvem és arra gondolva, hogy a hideg hó csakugyan mindent beföd: erre az egy napra bölcs vagyok. Ami készlet és izgat, még az, hogy ez órákban sem tudok kiszerezni az irodalomból, amelybe az utolsó hónapok borzalmas szenvedéseiben beleszerettem és még e hűvös pillanatokban is előre üldöz az ambíció: megtartani, konzerválni, ugyszólván bebalzsamozni a jövő számára egy ritka hullát, amelyről a bűn anatómusai

tanithassanak. Ma, most, elismerem: szinte valószínűtlenek ez alak méretei és színei; a gyáva, mégis szemérmetlen, vagy naiv és idegeiben gyenge ítélkezőnek ez az írás: kellemetlen, kényelmetlen, sőt fölháborító lehet. De eljön a nap, amikor a holttest élni fog - irodalmilag, és eljön a kor, amidőn megmagyarázza magát és igazol engem, hogy a lényegben igaz és hű voltam és amikor csaknem elevenen bonczoltam valakit, aki e pillanatban még ismeretlen vak tömegben rejtőzik el, volt okom, jogom és becsületes célom vele és ugyanazzal a lancettával, amellyel a munkám rajta végeztem, a magam agyának girusaiban és a szívem pitvarainak legmélyében is kiméletlenül dolgoztam. A ma nem kell nekem, de üdv neked holnap, te vagy az enyém!

... Azon a napon, amelyen fehér volt: kivételesen órákig nem gondoltam sem a holnapra, sem a tegnapi. Jelen voltam, ott voltam nála, mint talán soha még. Odszögezett a halántékomba vert két tüzes szeggel. Aztán sirt, nevetett, dalolt. Színházat játszott, amely nekem akkor már félig valóságnak tetszett, és tetszett. Stendhal, aki hasonló folyamatoknak legalaposabb ismerője, azt mondaná: a jegecedés munkája megkezdődött. Én, az író-orvos, azt mondom: félszívvvel belementem a játékba, a csalásba, a borzalmas és buta, idegromboló komédiába. És most már bevallom, hogy amit kis leány koráról elbeszél, abban volt valami gondolatkeltő, költői, sőt bájos. Mert van-e bájosabb, mint egy kis leány, aki parasztlányokkal a pázsiton játszik és azután a nagy leány, aki emlékszik e játékokra és dalokra és annak szüziességét érzéki hangokra mindjárt átírja!? Tudott mindent dalt, amit kis leány kora óta hallott és most hol egyikbe, hol másikba belekezdett.

Egy pillanatra, kiszabadulva a hatása alól, így szóltam magamban:

- Ez olyan, mint a csaplárleány, akit fiatal koromban ismertem. Tud minden nótát, áriát, minden szöveget, mindazt ami duhaj és mindazt, ami a szüziesség és - másé!

De egy erősebb érzéki hangra elvesztettem a pillanatot és a bírálatot és már igazoltam magamban:

- Elhagyatott, anyátlan-apátlan, egyedül álló! Kicsiny kezeivel férfiak tömegében törtetett előre és azoknak volt a játékszerre. Csuda, hogy ennyire is leánynak maradt meg!? És hogy vergődik, törekedvén a jóra, a tisztésre, ami számára mindörökre elveszett!

Jó publikum voltam ezen az estén, sőt talán több valamivel. Órákra elfeledtem, hogy ennek az előadásnak, az ismert reprisenek már előttem mások felültek, tapsoltak. De mintha az emlékezetes éjjelen elvesztettem volna a memóriámat, alig tudtam elmenni, ő küldött:

- Menjen, most már menjen, nekem félkilenczre hivatalba kell menni. Mister Yost vár. Aztán délben én várok valakit - érdek, úgy - szépnek kell lenni!

Hajnali három óra lehetett, tél; hullt a hó, mint most, de ritka pelyhü és a vad hideg szél a forró testemet majd elfutta. Átvágtam a sötét utcán, kocsit kerestem. Megfagytam volna, ha nem viszem magammal - a véremben - fehérén izzó alakját. Nagyon sokára találtam kocsit és csak amikor benne ültem: ocsudtam föl és egyszerre eszembe jutott, hogy amikor estve fölmentem hozzá, akkor jött le a lépcsőn, talán tőle, egy férfi, túléletnagyságú, soha nem láttam még, egy Michel-Angelesque alak, mégis kenetteljes, szinte édeskés arc; különösen alázatos tekintetével rajtam végig is siklott. Pap, vagy snobb tanár lehet - gondoltam akkor.

Ma tudom, hogy ez az alak a vezérmotivum a gépirókisasszony életében.

A fejem - ritka eset - megfájdult a hirtelen hőváltozástól. Nem tudtam elaludni és ruhát sem váltva, alig vártam a délutánt, hogy fölmehessek a leányhoz. Nem volt ott, vártam reá és ahogy íróasztalán valami könyv után kutattam - jogom volt hozzá - egy névjegyet találtam ott. Egy asszony névjegyét. Egyszerű név, most tudom, hogy kit jelentett: a leány operájában a visszavisszatérő áriát.

XII.

Sietnem kell és azért, bár e jegyzetek természeténél fogva sok - lehet hogy nem mulatságos - visszatérésre van szükségem, egy nap történetét sebtében és ha lehet, dramatikusan írom le.

A nő névjegye mellett egy kis bádogdoboz állott, idegen cím volt rajta, a tartalmát bár megnéztem, orvos létemre nem értettem, bizonyára valami kozmetikai szó. A névjegyem csak ez állott, hogy az illető hölgy hódolattal és rajongással küldi. Valami kellemetlen és émelyítő sejtésem volt, de az álmoság kiverte a fejemből. Bementem a másik szobába és lefeküdtem a diványra, hogy aludjak, amíg a gépirókisasszony a hivatalból visszatér. A cselédnek mondtam, hogy hagyjanak békén, hadd pihenem ki magamat. De a külső ajtó nyílására fölbredtem és hallottam, anélkül, hogy hallgatóztam volna. A mi hösnőnk valami asszonnyal tért vissza, akinek lágy, mégis zengzetes beszédje erősen megkülönbözött a gépirókisasszony férfias hangjától.

Hallottam, hogy udvaroltak egymásnak, ami hölgyek között nem ritkaság. Talán még csókot is váltottak. A vendég mély hódolattal beszélt, mintha a másolásból élő leány királynő lett volna. Ez meg kaczagott, játszott velem. Majd - hallottam suttogó hangjában is - a tettetett ijedelmet, amint szólt.

- Menjen, menjen, jönni talál.

- Ki?

- A férfi. (Ez én voltam.)

- Mi van abban, hát itt talál. Kíváncsi is vagyok rá! - szólt egy beteges, de szivből jövő és örökre felejthetetlen hang.

- Ugyan! - mondá az én néberem kemény és kufár hangon - utálom magukat, asszonyokat, semmi hasznukat nem lehet venni... Mennyi havi pénzt kap maga az urától?

- Kell!? Odaadjam?

- Most már aló! - mondá haragosan, sértődötten és álpátosszal a gépirókisasszony, de letiltó és önérzetes hangjában már benne volt a jövő ígérete, az hogy kihasználja a nő érthetetlen lelkesedését és a következő alkalommal már elszedi tőle a havi pénzét és az asszony gyermekeinek - mert a gyermekekről is volt szó - nem lesz téli ruhájuk, ő piperézi el.

- Olvassunk valamit együtt! - mondá a nő, aki valószínűleg az volt, aki a névjegyet itt hagyta és visszakerült.

- Jön a férfi! - szólt az én „nőm”. És máris ajtót nyitott a vendégének, de nagy ügyességgel nekem is, úgy, hogy én megláthassam, amikor elmegy. Sugár, bájos, gyermekarcú, nagy fekete haja, egészen fiatal nő volt. Leverten, selyemszoknyáját maga után huzva, sleppjében megbotolva ment el.

- Lássá, az asszonyok, hogy imádnak engem! - mondá - miközben harsogó kaczagással futott be hozzám.

- És maga?

- Én, én utálom őket! - szavalta valószínűtlen hangon.

E pillanatban egy új női látogatója jött, egy vézna, fiatal teremtes, egy a hivatalnok kisasszonnyal egy házban lakó uri lány, akinek fekete terno ruháján keresztül kisugárzott testének szüzessége, hosszukás szemében pedig benne volt a vadgalamb szilaj és egyszerre bátortalan nézése. Ezt hamar elintézte, ezt unta, amíg birta, tettetett, de - az ajtón keresztül is hallottam - röviden szólt és nagyot ásitott. Szerettem volna kimenni a zárkából - mert rám fordította a kulcsot - és szólni az ártatlan és becsületes lánynak: ki hozott ide? Menekülj innét, vissza se nézz!

De maradtam - és ez az én gyávaságom.

A kis leány elment és tiszteletreméltó barátném kikísérte, hogy megnézze, jöttek-e levelei. Jöttek. Az egyiket a túléletnagyságu férfiú, a „vezérmotivum” írta, a másikat egy eszményi és büszke férfiú, aki a lány gunyolódó vallomása szerint első ember lehetett ebben az országban „csak még várt, amíg megjön az ő ideje.”

Az első levél felizgatta - erről nem szólt. A másodiknak tartalmát harsogó kaczagással mondta el.

Aztán elhallgatott, elcsendesedett és miután engem röviden kinevezett királynak, lady Macbeth hangján előző szavaihoz félhangon hozzáfűzte:

- Ehhez férjhez megyek. Akkor vesz el, amikor akarom. És ha meggebed is.

XIII.

Ha néha ingadozó és aggodalmas a tollam, és sokszor visszatér egy-egy ponthoz, ennek nemcsak az az oka, hogy mégsem vagyok igazi író, hanem mert nagyon vigyázok, nehogy elrajzoljam az alakomat és mert néha elfog iránta a szájalom - végre is csak élni akart, a maga nem mindennapi kadaverjét fűteni, szolgálni, a maga furcsa géniuszának. Testének építésénél fogva a szabad szerelem született hive, de agyában benne él az az atavisztikus vágy: hogy legyen egy férfია, aki a zsákmányt keriti, szükségleteit ellátja, aki a természetben és a jogrendben az ő alakja mellett áll, mint tápláló, mint védő, mint takaró. Ma, természetes és egyszersmind komikus előttem a vágya és mosolyogva sajnálkozom rajta, amikor „akart”. Legfőképpen enni, mert a központban megromlott idegei, elzsirosodó szive és még egy fiziológiai ok, képtelenné tették arra, hogy gyomra egy negyedóráig is üres legyen.

- Enni, enni akarok! - szólt azon az estvén is, amelyről már beszéltem.

Az éhség szomoruvá és rúttá tette; lusta, indulatos és méla volt, mint egy boa constrictor, amely már idején túl szűkölködött zsákmány nélkül. - S ilyenkor nem ismert tekinteteket és szemérmet:

- Enni, enni!

De nem ehetett még most sem. Jött egy rajongó, tiszta szivü és szemü, de vak férfiú, akinek eszményi érzésein annyit mulatott, de akinek - ha nem is nagy - anyagi segítségére rá szorult. (Pfüj! gondoltam a másik szobában és első sorban magamtól undorodtam.) Az idealistának játszott egy-két kaczerán eszményi scénát, aztán elküldte, bizonyos lelkiismeretfurdalással, mert azt lehetőleg mindég fentartotta a maga és az én számomra.

- Szegény! - mondá, amikor elment - ennek vége van!

- Miért?

- Tabetikus! - mondá komikus fontoskodással. Majd hozzátette: - Nem is tudom, mit akarnak körülöttem mindég ezek és éppen ezek az alakok!

Félregörbitvén az éhségtől most már halavány ajkát, mosolygott:

- Mért van körülöttem folyton egy egész ispotály, azt nem értem? Igérje meg, hogy nem fogja mellettem szivszélhűdés érni!

Megigértem, mire ő - hogy az időt, amíg a vacsorát föltálalják, betöltse, - fantáziáját szerte küldte ismerősei körül:

- Ha meggondolom: kik imádtak engem! A genie, akinek minden vágya az volt, hogy - dicsérjem, mint az istent; a belvederi Apollo, aki úgy túl volt a szerelmen, mint egy kiszolgált pinczér. Aztán a „ló-ember!” (Egy jóltevője, idősebb férfi, akiben az elővigyázatosságot is legyőzte és aki csaknem elvette feleségül.)

Az elbeszélés során következett - némi kihagyásokkal - egy másik férfi, aki szintén csaknem hogy elvette és akire e „csaknem” miatt úgy haragudott, hogy a tisztos és szerencsés családját megátkozta, úgy, hogy az átka fogott. (Milyen diadal volt ez neki.) A „vezér-motivum”, akiből néha ideális hőst, némelykor meg egy parázna, potrohos, tétlen és tudatlan papot csinált. Valaki következett azután, akit dicsért, ám úgy, hogy az erényeiért nagyon elszégyelné magát. A beszédje végén kitünt, hogy mint a naphevitett, felforralt görögdinnyék, úgy feküdtek a talpa alatt a legkiválóbb fejek - némelyik meglékelve, egy-egy kissé kipróbálva, de mind beteg, beteg...

- Magam sem tudom, én is mit akarok ezektől a beteg emberektől? És mit akarok az öregedő férfitől; - tette hozzá csufolódva, majd kikorrigálta magát: És ezt én mondom, aki mindenkinél öregebb vagyok.

... - Enni, enni!

Természetes és igaz brutalitása kitört rajta, mert a cseléd késett. Majd elbánik vele, csak haza jöjjön. A cseléd és ő! Sokba belevilágít az a viszony, amelyben ő a cselédségével állott. Ez azonban egy másik és lehet, hogy merőben új fejezet. Meg kell néznom: akkor ki volt nála, a szőke Treszka-e, akire egy kissé féltékeny is volt? A tisztességes házból eredő, de nem kicsiny orru és állu özvegyasszony-e, a Mari, vagy az Ilma? Rabszolgái és barátnői, született ellenségei és tanácsadói, akiknek fölolvasta a legbizalmasabb leveleit is. Mert titkolódnia csak bizonyos körülmények között tudott e szerencsétlen-szerencsés teremtés, hangosan kellett neki gondolkodnia, mint lady Macbethnek, akinek véletlenül egyéb ösztöneit is osztotta, ő is azt hitte: „a víz mindent lemos!” Még egyéb közös vonásuk is volt. Már emlékszem, hogy melyik cselédről volt szó: a beteg parasztleányról. Bár későn jött, nem kapott ki. Az urnője látta, hogy én ezt nem szeretem, sőt a cseléd-affaireket türni nem tudom. És ezen az estén én „a tökéletes férfiú voltam.”

Jegyzeteimből az tűnik ki, hogy ezen az éjjelen célzott először arra, hogy képes leszek-e érte minden nagy, eredendő és szent kötelességemet elrugni magamtól. Vizsgálódott: elég beteg, elég romlott, elég sivár vagyok-e már ahhoz, hogy egy testi szenvedélyért belemenjek egy konkubinátusba, aztán egy házasságba?

- Elvált már maga egészen? Független maga? - kérdezte reggelfelé, amikor az agyamban már nem volt semmi vér, csak fantázia, kifáradt és kiolthatatlan álmaim az Asszonyról. De vértelen agyvelőmben ott élt, ha megbolygatva is, a józanság és a tisztesség, amely két kvalitás miatt annyiszor megharagudott rám; érezte, hogy ezekkel nem bír. Az agyam vérét mind neki áldozhatom, a „legjobb matériát” is belepusztíthatja ebbe a tusába egy vagy két esztendő alatt, de a megvetett két tulajdonsághoz hozzá nem férhet soha. Nem bolygatta a kérdést, de nem könnyelműségből, hanem okosságból. Elaludt. Én ébren maradtam.

XIV.

Ébren voltam és néztem. Az asztalkáján künnhagyott levelek nyilván arra szánva, hogy elolvassam őket. De ezeket minden tiltakozásom ellenére már ő olvasta fel nekem, hogy alakjának bizonyos becses cache-t adjon. Izgatószereteknek használta ezeket és - ingyen parfümírozta velük a nehéz testét és illattalan pszichéjét. „Valaki miatta nem aludt egy egész éjjel”. Én. Valaki mint életfeladatát azt tüzte ki magának, hogy amikor már elmerült a forró iszapban: őt nézze, amint ott uszik - ő - hattyu. A levelek írói között voltak készen vett pantalonban járó Lohengrinek és számító altruisták. Meg kell adni, hogy jelentékeny emberek is akadtak e kigunyolt és nekem

fontszámra kimért levélírók között, akik között egy becsületes ember is akadt, aki akaratlanul és közvetve bár, védelmezni akar engem, ismeretlenül - a „kéjgép” ellen, mint ahogy a leányt elnevezte... Reátekintettem e levelekre, azután az asszonyra és voltaképp magamat néztem és magamat vizsgáltam: mi történhetett velem, hogy egy rossz nő szállásán alszom, amit a könnyelmű ifjukurban sem cselekedtem meg soha! És ha legalább most nem volnának rajtam kívül egyéb ügyelei?

„Ez már patológia. És mivel magamat nem vizsgálhatom meg, orvossal fogok konzultálni!” Ebbe nyugodtam bele és megfogadtam, hogy amikor - akaratom ellenére - elhurczol: erős leszek. (Néhányszor ellen is tudtam állani, de csak úgy, hogy futó szerelmekben, a régi barátnőkhöz való visszatérésekben kimerítettem magamat.) Mennyszer elüztem, hányszor otthagytam, de - fizikailag - ő volt az erősebb és szívósabb. Ő el bírta a legnagyobb megaláztatásokat és a kiméletlenség még tüzelte. Egészen egy pontig, amíg úgy vélte, hogy minden értékkel, amely bennem reá nézve becses - leszámolt. Ilyenkor kimeresztette szemét, hogy utód után nézzen, sokszor kényelmetlen, nehéz és különösen szegény voltam neki. Ha még valami reménye lehetett volna, hogy pénzbeli inkorrektségbe vihet bele. Ez volt ama nő típusa, aki sikkasztásba, váltóhamisításba és rablásba viszi bele azokat a tisztességes férfiakat, akiket husos és gödrös kezébe kaparint. Egy éjjel mondta nekem: „Unom a gépirást, tartson ki engem”. Egyszer-másszor - az én bűnöm - megvertem hasonló mondásaiért és a hangtalan, fölismert kisértéséért, de abbahagytam ezt a nevelést, amikor észrevettem, hogy ez neki bizonyos gyönyörűséget okoz.

A végső eredmény mégis az volt, hogy ott virrasztottam a szállásán, a közvetlen közelében és amint így elnéztem arcát, amely így jobban elárult mindent, mint fiókjába zárt és rá nézve nem mindig kedvező irányu levelei, amint forró karjához értem, már tudtam, hogy velem is megtörtént az, amiért annyi férfit lenéztem, én is hozzászórtam egy nőhöz, aki declassée. Ámbátor hogy az, erről az emberek vakságuk, ostobaságuk, gavallériájuk miatt csak kevesen tudtak biztosat. Akik erről nekem beszéltek, azokat keményen rendreutasítottam, tehát magam is benne voltam már a büntársaságban. De mit bűn! Most már én is odaérkeztem, hogy mentegessem magamban, sőt meg akartam menteni. Amíg aludt, megcsókoltam a homlokát és így szóltam:

- Mit is akartok tőle? Ennek igaza van! Ez a gyönyörűséget, ez a boldogságot, az élet teljes és kellemes tudását akarja. Nincs benne erkölcs? Honnan lenne? Falánk, mint egy kacsa? Miért ne lenne az, amikor olyan a természete? Az önzése és kegyetlensége, amivel mást ki akar használni: nerói, de a természete másrészt olyan mint egy tevéé. Nem érdekes-e ez? Ugy akarja de ösztönből is, hogy az én véreimből, elmémből, foszforomból, idegeimből és életerőmből el akar venni mindent, ami neki kell, - de ha ez a szenvedélye, ha én vagyok, akire éppen rátalált és ha én minden józanságom mellett olyan naiv vagyok, hogy ezt engedem, akkor nem ő, hanem én vagyok, aki nem egészséges és az élettani törvényeknél fogva kell, hogy én legyek a martalék. Hiába minden érzékenykedés, megölt társaikból táplálkoznak az emlősök, ez így igaz. Meg fogom tenni kötelességemet, kiszolgáltatom magamat neki.

Azonban közbejött valami.

Reggel, - amely mindig vidám volt - elment, hogy egy veszélytelen és pár perczig tartó operációnak vesse alá magát. Addig, amíg hazajött, aludni akartam, de nem lehetett.

XV.

Valami jelentéktelen foghúsgyulladás operálásáról volt szó, ami körül - a mégis csak egyedül álló leány lelkében - forgott már napok óta az egész világegyetem és minden élet. A nagy egészségű és becsületesen önző férfiak e tulajdonsága egy asszonyban már nem ingerelt és nem idegenített el. Már annyira benne voltam abban a tudatban, hogy a legszebb véges életnél is többet ér egy végtelen álmom, hogy mulattatott: mennyire imádja magát e magába is érzékileg szerelmes szervezet. Kedvesnek találtam azt, amit most utálatosnak találok és aggódva, becsengettem a cselédet.

- Nem lesz-e baj?

- Dehogy. A nagysága minden hajszálából oly nagy dolgot „csinál” - nyugtatott meg az okos parasztleány, aki tett-vett körülöttem, dolga is volt benn, meg nyilván beszélgetni is akart egy kissé.

Egyszerre csak mosolygós részvétellel nézett rajtam végig és kérdezetlenül szólt:

- Soha nem fog a nagyságos ur megszabadulni a nagyságától. Soha!

Ijedten dobtam el a cigarettát, amelyet épp az küldött, aki e pillanatban segített az operációnál és akit a gépirókiasszony épp oly szálnalmas alaknak állított be, mint minden férfit, aki alázatosan vagy dühösen szolgálta. Szerinte csak mi ketten voltunk dicsőségesek, ő meg én, különösen ő, mert bizonyos vagyok benne, hogy engem is elárult ahol azt hitte, hogy nem számíthat reám, vagy mutatkozik valaki, akire jobban számíthat. Az operáció pillanatában - példának okáért - egészen azé volt, aki megszabadította a fájdalomtól és aki egy óra múlva hazakisérte, hogy vigasztalja, óvja és gardirozza ez eszményi lényt, aki egy óra múltán már benn trillázott a hálószobában és mint a föld legnagyobb szenvedését, úgy adta elő a maga kis fájdalmát. Meg kell adni azonban, hogy becsületes orvos-kartársamat, aki megoperálta és hazakisérte, minden teketória nélkül, rövidesen küldte haza. Rövidesen azért hogy előttem érdemeket szerezzen ezzel is.

- Szegény, maga miatt még be se vezethettem!

Részvéte és sajnálkozása azonban nem akadályozta meg őt abban, hogy ugyanezt a nagy, jószívű és derék embert, aki széles és vastag nyelve alá nyult, ki ne kacagja s ugyanegy időben, amikor kigunyolta: egyszermind meg ne sarcolja - mindig adván a martirt és a hozzáférhetetlent - és ne szegezze rá örült akarátának fegyverét: hát ha elveszi feleségül? Ha én, a „kóborzigány”, elosonok. A „komoly” talán beleesik. Vagy eljön egy zöldcsőrü, aki nem sokat teketóriázik és a forró hus fizikai hatásának sulya alatt megtörik és szalad vele a paphoz, a jegyzőhöz. Természetesen, mielőtt a család, az anya, a testvér beleavatkoznék, mert ezektől félt, ezekkel szemben már csatát vesztett, tapasztalt. Szóval, családias érzés volt e nőben és ezt nem a tréfának okáért jegyzem föl, hanem mert újra meg akarom rögzíteni alapgondolatomat és az eredményt, amelyért e szokatlan vivisectiót végeztem. Mind a kettő kellett e nőnek, a szabad szerelem is, a törvényes is. Az utóbbira még jobban vágyott, reménykedvén, hogy az előbbit is megtarthatja majd. Ezért beszélt oly szelid mollban a sebészorvossal, az egyik férjjelölttel; és egészen másnak mutatkozott mint amilyenek én ismertem. Bánatos, szüzsies, sőt házias, ő, aki utálta a munkát és nő léteére könnyebben fojtott volna meg egy gyermeket, minthogy egy krumplit meghámozzon.

Sohse felejttem el kollegámnak - a sebésznek - szelid gordonkahangját és végső órámban is furdalni fog a lelkiismeret, hogy amíg e leány reá is szuggerálta, hogy foghusának operációjával a legnevezetesebb dolog történt meg, ami csak e világon történhetik: azalatt én egy második cigarettára gyújtottam rá bent a hálószobában és szinte kéjelegtem abban, hogy ime, elvesztem az erkölcs számára. Valamivé lettem, amire nincs is magyar szó, a fogalom oly utálatos és annyira nyugati. Valami torz káröröm fogott el, hogy annyira kivetkőztem a magam lényéből és életemnek becsületes ifjúságában megállapított tervétől im eltértem. Mégis mosolyogva ezt ismételtam magamban:

„Elvesztem, elvesztem”.

Meg kell vallanom, hogy az utolsó félesztendőben, amikor a gépirókiasszony már látta, hogy bár hálás, de nehéz sujet vagyok, egyszer-egyszer, mindég az én kezdeményezéseimre, adott egerutat, hogy meneküljek, felocsudjam, új életbe fogjak azokért, akiknek életemmel tartozom és nem lehetetlen, hogy egyszer-másszor az is eszébe jutott, hogy neki kellemetlen lehet, ha bizonyos rend és tisztesség nélkül talál befejeződni az életem. De várni akart a szakítással, amikor az neki

zavart nem okoz, kényelmes, a kellő időben való lesz. Aztán minden kalandvágya mellett egy kissé lusta is volt, gyorsan gondolkozott, de sokszor nehezen és nem egyszer ügyetlenül mozdult. Neki is volt azért életprogramja, „jövő”-je és a jövőhöz accompagnirozott egy ványadt, elgyötrött, szolgálatba szegődött, leigázott - okos és szegény asszonyt, aki gyermekek nevelésével és egyszersmind azzal foglalkozott - ingyért, - hogy a nagy szőke leánynak a büntársa legyen. „Ez a szolgálóm, a hordárom, az első miniszterem és ezt zárják be majd helyettem” - mondta róla kaczagva.

Nem volt tehát a kishivatalnok-asszony oly egyszerű, mint amilyennek az első hónapokban gondoltam és egészen addig, amíg eljutott a nem egyszerű hanem kényszerű, nem természetes érzékiségig és a könnyelmű büntársaságig, nem sokat fejlődött. Csak én nem láttam jól. Én nem láttam magamat sem. Nem akartam látni. Kifáradtam, aludni akartam egy nagyot, de altató szer nélkül. Csunyanak láttam az alakomat. Nem nézem tovább. Ez nem is én vagyok. El vele!

*

Eddig tartanak a rendszeres följegyzések. A jegyzetek többi része egy-egy mondat, axioma, összefüggés nélkül való feljegyzés. Így nem lehet az egészzet közreadni. Nekem azonban irodalmi és baráti kötelességem, hogy befejezetlenül ne hagyjam ezeket a dokumentumokat. Az irodalmi érdek az én szememben mindennél előbbre való. Ám a jegyzetek szereplő személyét - nem látom olyan komplikálnak, mint a jegyzetek írója látta. Egy nem érdektelen, de nem példa nélkül való érzéki eltévelyedés volt az egész ügy. Tárnya nem szép, de igaz és bizonyos literális zavart tisztáz. Megírása nem volt hiába való, már csak azért sem, mert a férfit, aki egy súlyos lelki válság közepette és még inkább veronál mérgezés következtében került egy neuraszténiát gyártó nő kezébe: néhány élő adatot szolgáltatott a szabad szerelem természetrajzához. A nő a megfordított Manon Lescaut volt és mint ilyen - mint minden ami megfordított - disztelen látvány. Egy ponton azonban rokonszenvünk akármennyire is hajlik a férfi felé - védelmeznünk kell a nőt. A világba kidobott férfiasan intelligens és egyébként is férfias leány csak asszony volt, élni akart. Még pedig jól. És hogyan, ha nem férfi, vagy férfiak által? Mentenünk kell őt, mert szerencsétlen volt és naiv vagy kicserélt lelkű, avagy egyszerűen parázna, asszonyok segítségét végérvényesen csak akkor vette igénybe, amikor a férfiaktól kifogyott.

Egyébként alapjában véve a végén jövök rá, egyszerű ez a némbor, nincs mit csudálkozni rajta s mint egy most fejlődő új irodalom új tárgyával talán érdemes foglalkozni vele. Rá unt a neuraszténiás férfiakra, akik azt akarják, hogy a nő ne is ember, hanem több legyen. A fele angyal, a fele ördög. Az angyalt el is engedik. De az ördög tüzes villáját viszont nem bírják.

Ama állítólagos Kovács István megölte magát. Helyesebben én megöltem magamat benne. Azóta föl is ébredtem, ime. A nő él és - ir - s nem a legutolsó azok között, akik ezer és ezer számra törnek utat maguknak ez érzéki és koldus világban.

Végszó, azaz a szerelem elmulásáról

Ujra elolvastam ezt az esszét, novellát, mit tudom mit és szemérmetlenül rossznak találtam. Nem szégyenlem azért, az enyém, mint akármelyik hibám, kívül és belül tele vagyok velük. De miért nem mondta, amikor irtam, a szemembe senki és miért nem mondta, hogy a beteg szerelmem az én beteg testem és lelkem - mondjuk lelkem - gondolata volt, aki írta. Lelketlen lélek, helyesebben egy parázna test, amely fel volt lázadva egy másik ellen, mert az is az volt. Csak a durva, de nagyszerű cseléd fia. Strindberg volt ilyen kiméretlen és igazságtalan e sorok írója előtt. Mentőségünk egyedül csak az, hogy nem beszéltünk össze - nem ismertük egymást, ő kint a világban, én a magam büszke, de elzárt nagy falujában.

Mélyen sajnálom, hogy az írást ime visszavonom és ez csak a munka kiadásával történhetik. Azért sajnálom főképp, mert elfogyott belőlem a vehemens egyoldalúság, mely az élet legszebb szépsége és egyuttal legnagyobb igazsága is.

Egy csaló férj, aki megöli a csaló asszonyt, egy csaló asszony, aki gonoszul féltékeny az urára - törvény ez, ezek a szerelem specziális ujkori formái. Kialakult, vagy véletlen formák: a részleteit, törvényeit vizsgálja a tudós, én csak író vagyok, helyesebben író akarok lenni - majd ezután! És mint elmúlt és leendő író, leteszem e nem jelentőségteljes munka zárókövét. Belevésve csak egy igen primitív rajz magyarázna meg mindent, de ezért magáért lefoglalnák a könyvet. Karczoljunk tehát a kőbe csak annyit, amit fiatal gyerekek elrejtett, sőt nagyon is nyilvános helyekre ábrázolni szoktak.

Végezném, de ágyban betegen feküdve írok, még pontot tenni sem tudok. Az élet minden edényében bennem kifogytak a nedvek s a mindenható tüzek. A szerelemből és annak a céljaira fabrikált alak - én. Jóbnak legutolsó tanítványa, feltápáskodok még egyszer itt az ágyban és elmondom még azt is, hogy próbált feltápáskodni tavaly ilyenkor.

Elzarándokoltam Velenczébe, hogy a szerelmes Kovács István - a magam - nyomait megkeresném. Csak cifra, nagyralátó kőépületeket, csupán büdös lagunákat találtam. A füstös baldachin alatt, ahol magam feküdtem, patkány ropogtatta az elmúlt egér csontjait. A borzasztó állatok közül egyik-egyik keresztülszaladt a testemen.

Féltem, - mondják, nem próbáltam az italtól való részegséget soha - a delirium tremensség szokásos és allegorikus jelenségei ezek. Rajtam talán az érzéki szerelemben való ittasságomnak és kijózanodásomnak a vége ez?

Velence, kinek minden követ forró csókjaimmal borítottam, úgy tűnt fel nekem, mint egy hamvveder. Azelőtt: mint aranyozott nászágy. Félek keveseket érdekel, de érdekel még engem s ez most végre a fontos, nem ami azelőtt volt: a másneműek érdeklődése. Közömbös szinte, hogy mint hallgatnak rá, mit olvasnak ki belőle. A kíváncsiságuk talán kissé idefigyel: majdnem minden ezen a helyen volt, - ami volt. Nyoma sincs, vágya sincs, még csak utálata sincs. Legalább az irtózatosszenvedései maradtak volna meg a vágyakozásnak, amely rendszeren ismert földi büntetése a hűtelen és önző asszonyablóknak.

Elégedetlenül írom le ez önvallomásomat, attól félek, hogy sajnálni találnak. És valami durva hang - egy az olvasóból, vagy többen is - sürgetik a frivolitást és százféle kérdést intéznek hozzám, mint a tárgyra vonatkozót, ilyeneket és ilyenformán:

Jó, jó az elfáradt és megöregedett férfi életörömeének kihunyását adja elő ön. Ismerjük, tudjuk, értjük. Miért jutott volna éppen önnek örök ifjuság. Hagyja ezt s mivel fogadkozott, hogy a nemi szerelem élettanáról referál, mondja meg, mikor mulik el „az” s hogyan?

Tehát röviden és zordonan: valamire való férfiuban akkor, amikor látja és érzi, hogy nővel szemben nem tud többé illúziót kelteni. Egyszer-egyszer még csalogatja magát azzal, hogy hátha hamis volt az ítélete a maga kárára, de jön a valóság: öreg! Milyen kegyetlen tud lenni egy asszony, még kegyetlenebb egy leány, hogyan megy el egy előregedett férfi mellett, mint egy temetetlen kadáver mellett, én láttam, én látom, én tudom. Igaz, az se valami kellemetes, ha olyan nővel találkozunk, akit fiatalnak ismerünk és ennek még a nyoma sincs meg rajta. Ha az utcán látjuk egyszerűen átmegyünk a másik oldalra.

Végeztem a beteg szerelem izgatott énekével. A vége carmen lugubre. A halotti ének maga nem lehet ilyen szomorú, mert ez az ének még feltámadást is ígér a léleknek. A testünk, akit úgy imádtunk, nem ad egy jó szót. És ezért úgy gondolom minden bölcs elmélyedés helyett, nincs más csak az, ami a bölcs önmérséklet ellentéte: véred vadságát, szájad szomjuságát, a magad életét mohón éljed ki. Nem lehet felraktározni, felgyűjteni, takarékoskodni vele. Elég eltűnik, tovaillan, mint azok a titkos elemek, amelyek felvillanását látjuk, elvillanása után pedig hiába kapkodunk. Szívd, edd, vakulj meg tőle, örülj bele, úgy sem tudsz meg róla semmit ami lényeg, csak azt, hogy nagyon-nagyon jó volt.

A m amor anyaga

A női szépség

A női szépségről kell írnom. Nehéz erről nem verset költeni és az az érzésem, hogy a tárgyról való studium: fontoskodás, a történelmi rész pedig egyenesen hivságos. Épp a szépek szépjeinek nem volt történetük; lettek és elmúltak, mint a szűz tavalyi hó. A feladat mégis izgat, mivelhogy végeredményében egyetlen, az egyetlen téma minden korok írója számára. Legfeljebb az essay formája, amelyben dolgoznom kell, nem kényelmes nekem. Mert meg kell őriznem nyugodtságot és nem törhetek ki tört, délszaki szavakban, északi sejtelmes hangokon, a troubadour módjával, a rapszód modorával. De különben is ez énekek éneke (sir hasizim) a bibliában meg van írva. És a mértéktartás szüksége, mintha megalázna. Mi és ki vagyok én, mivé lettem, hogy az asszony szépségét dicsérem és bírálom a más számára? Végül is, meghiggadva nyugszom bele, hogy ime: elmélkednem kell az abszolút és nem abszolút asszony külső formáiról. Mert a szépséget, mint klasszikus és abszolút dolgot kikapcsolom a problémából, mivelhogy mindjárt a lelegején szigorúan még kell állapítanom az első igazságot: a másik nem szépségének egy típusa nincs. Millió típusa van és ez is még korszakok, fajták és évek szerint, oszlik és változik. Ezenfelül még a legtöbb női szépség belülről árad kifelé és kevés köze van a külsőségekhez. Ez pedig a nőiség - megfoghatatlan, meg nem határozható, egyszerre szent és egyben égető - fluiduma.

De melyek azok a típusok, amelyek legjobban hatottak az emberiségre?

Melyek a szépség látható, a példákából levonható törvényei?

Kik a fajták, amelyek előljárnak?

A férfiak izlése - és tudománya - miben változandó és miben állapotodott meg?

Kik voltak világhódító hősei a női szépségnek?

A magyarság, mint race, kedves, drága, szomorú magyarom! hogy áll ebben a kérdésben?

Mint formálódnak a dolgok ma és hogyan látjuk szépnek a jövő nőjét?

Ezek a részletek azok, amelyekkel különösképpen foglalkoznom kell. Nagyon nehezen fogok a munkába, mert forró érzéssel áraszt el a gyerekkori emlék; csak a nagyon is erőteljes nő hat az érne kezdő fiúgyermekre és hogy milyen nagyon hat, ez a kedves és izgalmas emlékem. Azt hiszem, közös minden ép férfigyermekkel. Fontos, sőt döntő bizonyosságot látok e tényben. Azt, hogy ami a nőben nekünk legelsőbbben tetszik, az a fajfenntartás ideájának szolgálatában tetszik. Az anyaságra leginkább képes nő köti le legelőször is a friss, műveltség, esztétizis és más egyéb eltanulások által meg nem romlott férfi psychét. A schopenhaueri eszme ez, vagy helyesebben, egy idea, amely a német nőgyűlölő - tehát nőimádó - filozófus gondolatával rokon. Az erőteljesség és a fejlettség: ezek olyan kritériumok, amelyeket általánosságban el lehet fogadni. A Venus típust, amelyhez a modellt Lesbos szigetbeli nők állhatták a görög szobrászoknak, el lehet fogadnunk mint olyan alakot, amely minden időkben és mindenkinek tetszik. Erősen kifejtett nőiség, a gömbölyű vonásoknak majdnem zenei harmóniája: ezek a Venusok főjellemtvonásai. És Aphroditében már benne van Juno, egy-két év és aki elébed áll, az az isteni anya.

A VENUSOK.

Egy görög színház romjai között megtalálták a milói Venust és előre, csaknem két évszázadra, meg volt állapítva a női szépség fogalma. (Miután már elébb évezredekre így volt megállapítva.) A legszebbnek a karja hiányzik, a szerzője ismeretlen és amióta a föld alól kikerült, ő a legszebb márvány királynője a világnak. A medici Venus, aki Firenzében rejti el legbűbájosabb bájait, bár teljes egész s mosolygós a frivolitásig, a csonkakarú mellett szóba se jöhet.

Elnézem a párisi Louvre-ban - hol volna másutt? - álló csodát és kérdelem: csakugyan oly szép vagy-e és ki voltál, amíg éltél? Szébb voltál a valóságban, vagy a szobrász, aki szerelmes lehetett beléd, kipótolta, összeharmonizálta és befejezte, amit a természet alkotott?

Semmi válasz. És nem felel a vatikáni Venus, kinek jobbkarja könyöktől kezdve szintén hiányzik. És egy pillanatra úgy tetszik nekem, hogy ez a csonkaság szépség, így kell legyen. És úgy tetszik nekem, hogy ez a Venus még különb a többinél, a szelidségével, a szüziességével különb. Pedig lehet, sőt valószínű, hogy a modell egy Phryne volt.

Aztán jönnek a kar nélkül való Aphroditék, a szinte szabálytalanul rövid felső és gyönyörűen hosszú alsó testükkel. Szédítő és izgató, de egyben megindító látomások. Róluk mérte le az újkor a női szépség törvényeit, a kánont, és hozzájuk hasonló szeretne lenni - ösztönből - a velencei csipkeverőlánnyól fel az orleansi hercegnőig minden fiatal nő, akiben nemes tetszvágy lakozik.

Tehát ilyenformán állunk: Krisztus előtt ezer esztendővel, sőt Krisztus után csaknem kétezer évvel, a női szépség fogalmának nagy vonalakban egy az általános típusa - a Venusé. És annak előtte és a mi ezután következik? Ugy látszik egy és ugyanaz. Minden változandó, csak ez az egy állandó Homer - amíg vak nem volt - nem látta másképpen minden idők leghíresebb szép nőjét, Helénát, mint ahogy a szalónok mai első dámáját nézi a sokszemű - és még hozzá monoklis - Anatole France. A lényeg alig változik, a formák azok olykor - főképp a művészek kegyelméből - nagyon, néha lényegesen.

Boticelli úrnak, több mint félezer esztendő előtt, tetszett belészeretni egy hölgybe, aki nyilván sápkóros, vagy arra nagyon hajlandó volt. És úri kedvében úgy határozta el, hogy ez a Venus, úgy látta és érezte. A szűkvállú, beesett mellű hölgy így lett korának Aphroditéje. És így történt, a művész souverénitásának okából, hogy az elmúlt század egyik legdivatosabb festője, Makart, Venust, sőt Dianát, legjobb képét, egy bécsi probiermamsell-szépségből kreálta. Az újkor e vértelen - de nem érdektelen - Rubense minden szabad vásznára odafestette az ő szívének és szemének kedvesét, a szűkhomlokú, karvalyorrú, hosszúlábú asszonyságot, akit a világ lassanként elfogadott Juliának is, Dianának is... Bizonyos, hogy az ő látásuk és felfogásuk az irányító és fontos, és nekünk el kell tünnünk még a szeszélyeiket is; ha Velasquez egyszerűen meg se mutatja a híres Venusának az arcát, mivel Venusán csak hátsó vonalait ábrázolja. Lehet, hogy csak egy nagyszerű ateliercoup ez, de az se lehetetlen, hogy jelképes beszéd, a lessingi törvénynek egy korábbi kifejezése: a legfőbb szépet már megmutatni, ábrázolni se lehet! Vagy arról van szó, hogy az arc nem is olyan fontos?

És a Venus-kérdéssel itt egybetalálkozik - az Éva kérdése. A szépség és az anyaság, azaz a termékenység együtt, bizonyos korszakokban túlszárnyalta - szépség dolgában - a szépség istenasszonyait. A renaissance német festőinek a Venusai, a Düreréi is, így a Cranachéi is, hősiebbek, zörgő csontúak, a kor szárazan szüziess leányai, az ismerős, jó családbeli polgárkisasszonyok. A korszak Évái azok a gyönyörű teli asszonyok. És egy századdal később Tizián Évát festi meg Venusnak, az „égi szerelem”-ben, sőt a másik Venusa is, a temperamentumosan bájos, a kívánatos, de a telivérű - anya. Viszont a legújabb korszakbeli festők a legszebb női szépség ábrázolásában nem keresik többé Évát, sőt ellenkezőleg. Valami finom morbidezza és a kizárólagos egyéniség bélyege van ezeken a típusokon, a testiségből lehetőség szerint kivetkőztetve, a termékenységtől majdnem elzárva. Ramses valamelyik - sokadik - feleségének, körvonallal rajzolt felesége, a sokezeresztendő divathölgy és courtesane, a tenger időn át összeköszölődik, egy testvér, a Rodin márványsziklába vajt sovány hölgyével.

A kísérlet, hogy a nő szépségét túlnövessék az emberi határokon, virágot, drágakő ornamantumot, beszélő hatyut, szóval csodát csináljanak belőle - művészek örök álma, vad törekvése, amely elvezérli őket az örület határáig, sőt sokszor egyenesen be az örületbe. Viszont vannak festők, és a legnagyobbak közül valók, akik az asszonyi jelenségek tökéletességét úgy adják vissza, hogy sok-sok száz esztendő múlva azoknak még az egyéni parfümjét is érezzük. Ilyen a

Leonardo da Vinci ellopott - és ellophatatlan - Monna Lisá-ja. Ilyen a Raffael kedvesének első képe. Mintha ezek a geniek így szólnának: éppen elég nekünk a valóság is!

Szégyen, nem szégyen, a szépség típusának a megállapításában és megrögzítésében, a másik úr - a szabó. Mindig nagy úr volt, ma: nagyobb mint valaha. A harmadik uraság - a don Iuanok. Azaz: minden korszaknak divatos férfiai, akik egy vagy más nőt divatba hoznak. Mert a férfi ítélete ebben a dologban ilyen: aki a szerencsésnek, a vakmerőnek, az erős, a gazdag férfiúnak tetszik - az a szép. Ennek az emblémája a Rubens „Páris ítélete”. Az irigységnek és féltékenykedésnek külön esztétikája van, amelyről csak sejtéseim vannak, de törvényt hozni róla és becikkelyezni, nem is tudok, nem is merek.

A HISTÓRIAI NŐK.

A női szépség történetét csináló problémái végig foszforeszkálnak az egész művészet történetén. Nagyon érthető, hogy ezek a nagy, vagy szent alakok végig izgatták a festőket - sőt részben a szobrászokat is - főképpen azokban a korokban, mikor még az volt a művészi felfogás, hogy a tárgynak magának okvetetlen jelentőségteljesnek kell lennie. Különös admiratio veszi körül Juditot régebben és Salomé most. Igaz, hogy majdnem mindig költők járnak a piktorok előtt, ezek fantáziáját azok ingerlik fel, sőt sokszor ráirányítják is. Így divatja volt Eszternek, a francia enciklopedista és klasszikus drámairók után. Bernard Shaw és Richard Strausz, mondjuk: Hoffmannsthal nyomán Salome-tenger áradt.

A történelmet csináló nők között, engem igen érdekel Eszter, aki megmentette náczióját mert csókot adott a nagy úrnak. Vajjon szebb volt-e, mint amilyen okos? Az különben kétségtelen, hogy egy okos nő szép is tud lenni, ha akar, a nélkül, hogy szépnek született volna. A derék ókori leányt sűrű szemöldökű, molett fekete nőcskének ábrázolják. Bizonyos, hogy nem erős érvei és nemes ékesszólása hódították meg a királyt, hanem inkább még a mosolya, amely fogainak szikrázó sora fölött hirtelen fölfelé illesztette szájának friss sövényét.

Jeanne d'Arc se volt katona. Mint valami szűzi látomás, olyan szép lehetett és úgy is hathatott a durva katonákra, akik a madonnakultuszt még az anyjuk és a dajkájuk tejével szívták magukba. Egy kardos madonna, olyan fehér, mint a téli hold, de argot-t beszél! Minden nőben megvan a fetis, a mellyel uralkodhatik valamely férfin, csak a férfit megtalálja. Ez a normandiai paraszt leány maga volt a fetis és - akkoriban - minden férfi számára, aki előtt csak ellebbent. És mentek ölni, a fölöttébb egyszerű és valóban fehér leány iránt való szerelmükben. Nagyon férfias volt ez és igen férfiasan is végződött. Miután istennek láttak egy gyenge nőt és miután szegényke nem mutatkozott mindenben annak: leteperték a sárba és keresztül gázoltak rajta. Drága kis Jeanne, szépséged talán mégis a legnagyobb világtörténeti asszonyi hatás. Boldogság helyett, ha megelégszik emlékezeted ezzel, úgy dicsőség és béke veled!

Egy másik kis francziában Charlotte Cordayban nem vagyok olyan bizonyos, hogy valóban olyan szép volt-e? Az egykorú, részben klasszikus képek kissé szemfogatónak ábrázolják. Eltitkolta az eredeti ábrázatát, szebbnek mutatta magát, mint amilyen volt igazán.

Ez az, a szemfogatás! Bocsánatot kérek mindenkitől, akit illet, de az emberi küzdésnek, a világtörténeti problémának a magja: a nő, akiben megvan a képesség arra, hogy a férfival elhitesse azt - hogy ő nem is ember. Nem csalás ez, ősi ösztön és az igazi női szépségben mindig van egy gondolatnyi ebből a szent - csalásból!

Clémence Isaure, a XV. század második felében divatba hozta a virágénekeket az érzékiség nélkül való érzékiséget. Szép volt; csodájára jártak Toulouseba poétalelkű rajongói. Emléke örökkön élni fog annak a kornak fennmaradt költészetében. Leány volt s mindvégig az maradt - meggyőződésből, a tiszta poézis nevében.

REMBRANDT ÉS RUBENS NŐI.

A női szépség típusát Európa számára - amint mondtam - minden kétségen kívül a görög szobrászat állapítja meg. A típus marad egészen a nagy németalföldi mesterekig. Rembrandt - nekem legalább - a legnagyobb mester, aki az olasz renaissance nagy alakjait kétségkívül ismerte és szerette - állítólag Palmája és Lionardo da Vincije is volt magángyűjteményében. A leydeni vizimolnár fia már nem a keskenyarcú, szűkhomlokú Venust, avagy Madonnát tartja szépnek, hanem azt a hollandus nőt, aki közelében él, egyéni, föld illatu és eleven.

Az egyéni, a race női szépség előtérbe lép. Rembrandt bizonyára szépnek tartotta első feleségét, Saskiát és a másodikat, Hendrikjét is. Egyiket sem idealizálta, sőt van egy arczképünk Saskiáról, a melyen a patriczius leány egyenesen komikus egy kissé. A mi mesterünknek azonban az volt a fő, hogy egy izgatottan eleven, kíváncsian élveteg nőt ábrázoljon. A második feleségét, Hendrikjét, fürdő görög istennőnek pingálta meg. A görög istennőnek azonban olyan hatalmas és jóltáplált tagjai voltak, mint egy holland cselédleánynak a régi jó időkben és ahol a cseléd - az asszony. Ez a leány elébb szolgálója volt Harmens van Rhyn úrnak. A németalföldi, amint mitológiai, történelmi és polgári képeken a maga véleményét elmondja a női szépségről, azonosítja magát kar- és honfitársaival. A nő legyen erőteljes, élveteg, sok gyermek szülőanyja és sok-sok férfi kedvese. A rejtelmesség, a szentképszerűség, a nő istenítése, a fanatikus nő-kultusz ime véget ért. Rafael Sanzio még mint isten anyját festi meg, glóriával a feje körül kis kedvesét. Rubens a hitvesét meztelenül, de nem szüziesen ábrázolja és annak teménytelen rózsás húsát mintha martalékkul dobná oda a világkultúrának. Rubens második felesége, mint a női szépség típusa, bizonyos, hogy jogosult, s attól tartok, hogyha a nem is műveletlen férfiak többségét megkérdendők, hogy ki tetszik neki jobban, a Boticelli „Prima vera”-jának első hölgye-e, vagy a prémbe alig burkolt meztelen Rubensné, ez utóbbit választaná. (Magamról se tudom nem rá szavaznék-e.) Az antwerpeni buja fantáziájával nagyot változtatott azon a képzelődésen, amely a női szépség körül bizonyos mértékben már megállapodott. A férfi érzékiségét s ennek őszinte bevallását nagy bátorsággal és korlátozhatatlan temperamentummal vitte bele a problémába. Sok okom van azt hinni, de bizonygatni nem merem, mert kicsiny hozzá az apparátusom, hogy az asszony szépségének a típusát, bizonyos korszakokban művészek határozzák meg előre és a tömegek az ő szuggesztíójuk alatt fejlődnek ki izlésükben. Szóval nem lehetetlen, olvasó, hogy imádatod tárgyát nem szabad szemmel, hanem valamely nagy piktor, vagy pláne egy egész műtörténet képein át látod.

A NŐI SZÉPSÉG SZABÁLYAI.

A német akadémikus esztetiko-higienikus rendszere a szép női fejről - professzor Andinger gondos feljegyzése után - ez:

A fej magasságmérete $7\frac{1}{2}$ vagy legfeljebb $7\frac{3}{4}$ -szer találtassék az egész testben. A koponyarésznek jóval nagyobbak kell lennie, mint az arcnak. Hosszúkás, bogáralakú és szimmetrikus legyen. Az arczsont ne nyomuljon előre. A fogak függőlegesen legyenek elhelyezve a szájban. A homlok - persze - sima és az arc szélességének egy harmadrésze. A szemgödör jó nagy. A szemöldök ives legyen.

A szem - okvetetlen - nagy legyen és szögletei horizontál álljanak.

Az orrnak igen sok szép formája van. A törvény voltaképpen az volna, hogy ha orr, legyen görög orr. Azaz egyenes vonalban egyenesen a homloktól eredjen. Nem rossz a kissé hajlott római orr sem. A legfontosabb az orrlyukak kicsiny volta. A kicsi orr se mondható csúfnak.

Mind e törvények természetesen csak Európára szólnak. Vannak, nem is vad emberfajták, ahol az asszony nem is asszony, ha a tömpe orra fapálczikával nincs átluggatva.

Mi ezeknek az esztézisük? Mi ezeknek - mert van - a szépségtörvényük? E titkot most foglalja rendszerbe egy német...

A száj akkor a legszebb, ha a felső ajaknak az alakja az úgynevezett amor-iv. A teljes szélességének nem szabad többnek lennie, mint az egész arcz hosszúsága egy negyedrészenek. Viszont az ajak magasságának, a felső ajak szélétől az alsó széléig - a középén mérve - éppen olyannak kell lennie, mint amilyen a szem felső pillájától az alsó pilláig, de ezt is a közepén kell megmérni. A felső ajak kissé előre nyomuljon.

A fül-kérdés, az nagyon nehéz. Fölöttébb ritka a szép fül. Különös követelményei is vannak. Így csak kicsiny lehet. Egészen a fejhez kell simulnia, az alsó czimpája mégis független és szabad. A fülkagyló felső része egy vonalban van a szemgödör felső szélével. Viszont a kis fülczimpa horizontál terjedjen az orrczimpával. A fül széle - ez csak világos - keretes, a nyílása nem nagy, magassága és szélessége egyforma.

Csak az ives áll a helyes.

Az arcz - szabad kérdés. A főkellék: a simaság.

A haj legyen dus és sok, haj, haj! Az aranyszőke - ez az eszmény. De különösen érvényes a gesztenyevörösbarna hajzat is. A fekete is különösen szép lehet. Az albino szín - nem célirányos.

Igy a német, aki folytatja vizsgálódásait a női testen tovább. Én nem követem, de azért velük, higiénikus és czélszerűségi esztétikusokkal együtt vallom, hogy a modern öltözködés nem igen használ a női szépségnek, ők - a nagynémetországiak - könyveket irnak, sőt üzleteket alapítanak erre a búbánatra. Az való igaz, hogy a rossz vállfűző és a rossz czipő sok mindent elront. Aki valaki a nők között, az vállfűző nélkül, természetesen, tökéletesebb. De aki csúnya, reformruhában is az. A klasszikus szépségek nem igen ismerték a tengeri hal rugalmas csontjával való csúf mesterkedést és nem kívántak karcsúbbak lenni, mint amilyenek. Tudniillik fölöttébb karcsúk voltak. Azonban könnyű soruk vala az ó-görög hölgyeknek, az ő férfiak - általában - még jobban értettek a szépséghez, amelynek fogalma azóta össze-vissza zavarodott és individualizálódott. A mai romlott férfiú voltaképen naiv ebben - elhiszi a mieder alakját és illuziót ad neki egy ruha.

A MAGYAR NŐI TIPUS.

A milói és medici Venus mégis csak márvány, nincs annál természetesebb, minthogy nekünk legszebb egy magyar nő, ha szép. A közfelfogásban, a nép fantáziájában a szép magyar nő ilyen: barnapiros arczbőrű, fekete szemű, fekete hajú. Középmagas, inkább erőteljes, mint madárhúsú. Fontos, hogy sok-sok apró és fehér foga legyen - és ha lehet - állán és arcza egyik felén a vidám bájosságnak ama bizonyos kis gödre. Ez a sablon, de bizonyos, hogy a köztetszésben uralkodó. Nem egyedül, mert vidékenként, sőt városenként, változó, nem is szólva elrejtőzött falvak sajátos izléséről. Ismerek községeket, ahol a leányok meszet, agyagot vagy sok-sok citromot esznek, hogy halott-halványak, azaz szépek legyenek. Viszont ismerem amaz erőteljes izlésű községeket, ahol azok a szép leányok, a kik „duflák”, azaz kivételesen erősek. De ez a nép, amelynek e dolgról a legkülönfélébb izlése és ítélete van, mert sem a Venus, sem a Madonna idea nem befolyásolja, - úgy látszik, ennél már régibb, valósággal ősi érvek és vértisztaság munkálkodnak közre, - a sokféle, egymástól talán még fajtára nézve is különböző törzs, egymástól egészen eltérő ősi izlést hozott az őshazából és azon a tenger év, temérdek tapasztalat, az idők teljes, tökéletes megváltozása sem változtatott.

Reám nézve minden típus fölött áll az a parasztnő, akit egy kis hevesmegyei faluban, Kömlőn, láttam. Lehet, hogy kun vér is van ezekben a nőkben és valamely szorgalmas történetíró úri, sőt arisztokratikus nyomokra is akadna. A kömlői parasztleány, - még inkább a fiatal menyecske - jóval magasabb a középtermetűnél, a haja a feketénél feketébb, a szeme azonban aczélkék és olyan nagy, hogy a szempillák sűrű fekete pereme csak finom, ideges munkával tudja teljesen, tökéletesen befödni. Az arcuk, a nyakuk fehér, mint a lázi márvány. Nem tudnak lesülni, pedig mind a mezőn járnak. Egyáltalán - egészen érthetetlenül - nagy a hasonlatosságuk a görög szobrokhoz. Mozgásuk is olyan kötött, mint ezeké. A természet nagy játéka ez? Én láttam egy kömlői leányt, amint úgy vitte fején a szakajtót, mint egy régi görög vázán ábrázolt leány az ázsiai vázát. Ugy rémlett nekem akkor, hogy a női szépség, a maga legtökéletesebb fokán egy és a kairói múzeum négyezer esztendő királykisasszonya, a fővonalakban, megegyezik a kömlői leánnyal, aki szolgálni megy a kis boltoshoz Egerbe...

Azt hiszem, mindnyájunknak, minden férfinak van ilyen Kömlője és hivságos volna a magyar női szépséget vidékenként, sőt falvanként felkeresni és megkülönböztetni. Sőt helytelen is volna, mert a kérdés mélységeibe merülve, inkább azt kell megállapítani, hogy a magyar nőnek nincs típusa - az a típusa. Szláv, német, török, tatár, magyar és sémita keveredett itt össze, hiába választotta el a falvakat is az al- meg a felvég. Volt és van egy uzus, hogy még ezek se házasodtak össze a parasztságban. A polgári és úri elem nem így. Talán a régi, a kevés igazi arisztokrácia olyan tiszta és egységes még, mint a parasztság. Maga a középosztály azonban az angolszász szépségtől egészen a tatár arcú beautéig mindenféle típust megmutat. És Budapest mindebben előljár, itt szédítő a női szépség különfélesége. Nincs oly város, mely versenyezhetne vele. Én húsz esztendő bálkirálynőire emlékszem vissza; voltak köztük Loreleyek és széles csontú, erős arcú jettaturás szemű fekete nők, mint maga a Bűn. Érthető, hogy a szépség faconját, a társaságra nézve, ők állapították meg. Ők és a színművésznők. Blaha asszony sokáig úgy szerepelt, mint a tökéletes, akihez hasonlítani kellett annak, aki tetszeni akart. Voltak Pálmay-korszakok és nem is volt csinos nő az, akinek nem volt tótosan fitos az orra. A Márkus Emilia-korszak, úgy gondolom, még ma is él... Ámbár épp e pillanatban, párduczserű, óvatos és puha lépéssel új típusok alakulnak.

A magyar nő típusa, a külföld kissé tágas lelkében és nem megbízható fantáziájában, inkább a honi sémita vonatkozású hölgy. Erősen race, vékonycsontú, érzéseiben offenzív, csaknem fiús. Az ország fővárosának tömegszépsége, igaz, ilyen, mégis tiltakoznom kell ez általánosítás ellen. Kár, hogy ezenközben történelmi háttérre nem támaszkodhatom. Nehezen megközelíthető családi képtárainkban és a múzeumokban alig találunk egy-egy elmúlt és elmulthatatlan női szépségre. A boldog emlékű Zrinyi Ilona és a boldogtalan emlékű Báthory Erzsébet arcmásai nem megbízhatók. A szépséges Bercsényi Miklósné, Csáky Krisztina grófné arczképéről sem mondhatok egyebet. A magyar és még inkább az erdélyi arisztokrácia fiatal hölgyei mind gyönyörűek. De jaj volt a festőnek, aki a tizenhét században egy nőt nem a szépek szépének ábrázolt volna. Csak pillantsunk rá Metternich Kelemenné képére. A magyar úri családi képtárakban - vannak ilyenek is - bizonyosan élnek ezek az elmúlt szépek. A családok azonban féltékenyen őrzik arcmásukat.

A régi szépek, hajh, a régi szépek! Újkori festők friss fantáziájában láthatjuk ezeket csak, úgy mint a Murányi Vénust, akit Székely Bertalan álmodott újra a magyar lélek számára.

A multba nem látunk, de a jelen - az elkápráztató. Még akad csunya leány. Én igen rég nem láttam ilyent.

SZABAD FANTÁZIA A SZUBJEKTIV SZÉPRŐL.

Az íróit hideg és meleg borzongás futja át arra a gondolatra, hogy mennyi forró szépség mult el és lett egyenlő a hús földi porral! Volt egy öreg torzonborz, de igazán férfias poétánk, Vajda János, aki belenyugodott abba, hogy ledőlt és elmúlt „büszke Ilion”, Salamon temploma és az egész óvilág; de rettenetes volt elgondolnia, hogy elmulik merészen ivelt homloka és fehér kebele egy nőnek. Örjítő gondolat, amelyben hánykódva még az se csillapít le, hogy jönnek újak, talán még szebbek, vagy ugyanazok. Nem volna csodálatos, ha egy fantasztikus féltékenység fogna el, hogy nem látom, akik lesznek és égetne egy retrospektív féltékenység visszafelé a multba, egész Kleopatraig!

Milyen volt Kleopatra? És milyen volt a Murányi Venus? Csak színes és tüzes sejtéseink vannak róluk, költőkön és festőkön keresztül. Egyiptom királynéja olyan volt talán, mint egy nőstény fekete párducz, vakító asszonyi bőrben; a mi Széchy Máriánk pedig az arkangyal pánczélingben.

Melyik Venus tetszik nekem legjobban, a nagy művészek Venusai között? A Michelangelo Ledája, aki nem is Venus, de a komor firenzei restelte, hogy a tökéletes és édes széppel foglalkozzék. A velencei Leda azonban nekem legszebb, mert rejtelmes és félelmes, fölötte van a női szépségnek és az asszonyi czélnak. Ez a Leda többé nem vakító feketeségű termőföldje az emberi fajtának, a szépség - és szolgálja a szerelem - mint néma aczél áll elébed. Mikor először láttam e képet, torkom összeszorult, megdöbbenve és meghatva megértettem, hogy egy nő kedvéért le is lehet mondani a nőről és klastromba vonulni.

A szépek legszebbje talán mégis csak Io. Correggio Ioja, akit maga a görög isten tartott méltónak arra, hogy udvaroljon neki. Iromba felhő medve-karjával öleli Iot, akinek az arcán mélységes és világító a gyönyörűség. A gyönyör a női arczon. Ez a pogány, tehát görög, azaz legújabb kritériója a diadalmas asszonyi szépségnek.

*

Ám a szomorú mosoly, az is valami!

A magyar Felföldön leveles búcsúkon jártam. Mária havában van ez és bár a pápai encyklikában engedélyezett ünnep, mégis valóságos pogány jellege van. Friss lombból buja sátrakat ró a nép. A sátor naivul rejtelmes homályában Mária képe. Reprodukciók minden korú, rangú és rendű festők művei után. Sajátságos, de lehet, hogy csak én láttam a jóságos, de szomorú mosolyt e Mária-fejeken. Láttam például Palócországban, Parád faluban, leveles búcsún a Madonna im Grünen jó reprodukcióját. Az Assuntát mindenfelé. Gio' Bellini különösen fiatal és egészséges Máriáját is nem egy helyen. Ilyenformán a Szüzanya szépséges és jóságos művészi arcza a népben nem csak a hitéletet táplálja, hanem az asszonyi szépségnek is örökmécse.

*

A német rendszer, a kánon, nagyon is fölületesen bánik el a női hajjal. Hihetetlenül fontos pedig. Épp úgy az ókorban, mint ma, a keret néha lényegesebb, mint maga a kép. A haj a keret, amelynek színétől, még inkább formálásától függ a kép hatása. Szabálytalan arczból ez alkot szabályosat s a merev profilt ezt teszi lággyá. A történelmi női hajak királynéja volt és marad a Tizian-vörös, amelynek annak idejében is igen erős volt a succés-je. Olyan erős, hogy négyszáz esztendő után, igen előkelő hölgyek festik be a hajukat Tizian szerint.

A női szépségnek egy hallatlan kultusza van maguk között a nők között és a bálkirálynét, mióta e földi farsang tart, nem a férfiak választják, hanem a nők.

A női szempont a szépség megítélésében nagyjában - nem lényegében - ugyanaz, ami a férfiaké. Csak a ruha fontosabb. Mély hódolat, szinte vallásos tisztelet fogja el a nőt egy igazán szép ruhába öltözött, igazán szép nő előtt. Valósággal szerelmes lesz belé a maga módja szerint. A nő rajongása a női szépség iránt természetesen ideális. De megmérhetetlen és határtalan. Kánonja persze nincs, csupán Sapphoja van.

*

„Vade me liber ibis in urbem...” A vén és ravasz Ovidius könyvébe, az Ars amandi-ba belenéztem, hogy ki- és megtanulnám: mi volt az ó-római hölgyeknek szépség-titka. Az, ami a maiaknak: kaczérság. Az, ami minden idők nőjének: - „Nézz ide, férfi, ilyen vagyok, érted vagyok ilyen és egyedül csak érted és tied vagyok!”

A történelmi tény, a természettudományi tézis, a Törvény mégis csak az, hogy az a nő tetszik a férfinak, aki már előbb megmutatta, hogy tetszett neki - a férfi!

*

Csak semmi szerelem és semmi ditirambus. Legyünk komolyak, sőt tudósok, ha lehet. Disszertálnom kell a tárgyról akadémiusan és hidegen. Lássuk.

Milyennek látnám Venust, ha festő volnék? Az enyém ilyen: Majdnem magas legyen. Fejlett lába és keze legyen. Nem szeretem az úgynevezett piskótalábat és a piczi kezét, amelyen alig fér el egy-két csók és amely egészen elvész a férfi kezében.

Az én Venusom fejlett. Nem szabad, hogy egy tavaszi széláramlat derékon törhesse. Ember legyen, mint én és ne tetesse magát, hogy virág vagy kép. A homloka azért ne legyen nagy; ments isten, hogy nagy legyen; - halántéka azért nem keskeny és elől is olyan, hogy lássék rajta: ez gondolkodni is tud, nemcsak érezni csupán. A nagy, természetesen sötét, sőt bronzvörös színbe játszó haja ki a homlokból, nehéz nagy kontyba fonva hátul... A szem csak kék, sőt csak sötéten kék lehet, egymástól távol álló. Hideg nézésű közönségesen. De elboruló, kivilágosodó, el-sötétülő, százféléképen változó. Mindig a szerint, ami szerint. Az orr egyenes, inkább nagy mint kicsiny és egyszerű, a czimpának csigavonala. Nehogy „csepp”, picziny legyen a szája. Merész ivú, nagyon is vaskos és egy kissé mindig nedvesen piros. Az áll erős legyen, sohasem elég sok a női fej e gyönyörű részéből. De kettős rajza szigorúan tilos. Egy vonal legyen, egy előre hajló nagy sziv büszke vonala. A nyak, az még csak a fő! Hosszú és erőteljes, mégis majdnem átmenet nélkül tartsa a fejet és kösse a vállat meg a keblet, amelynek nem szabad hivalkodóan erőteljesnek lennie, sőt ellenkezőleg...

És a szín? A bőrnek finomsága és színe? Nem is olyan fontos, mint ahogy a nők hiszik. Az - nekem - lényeges, hogy ne hasonlítson a porcellán vagy a márvány hideg fehér színéhez. Legyen emberszínű. Valami finom és transzparens zöld vagy sárgát vegyíték bele és hamvas legyen, olyan hamvas, amit nem fog a dér.

A hamvasság - ez a legfőbb, a legkritikábilis része a női szépségnek.

Az esztétikusok között van egy párt, amely vallja: a férfi és különösen a férfi-akt szebb mint a női. Nem vitatkozom ezekkel a tudósokkal, - szegényekkel. Egy érvet, amely a nő mellett szól, elhallgatni azonban nem szabad még akkor sem, ha a hidegszemű professzorokkal szóba nem is állunk. A szép férfi-akt nem természetes, mert kifejllesztett izmok nélkül el sem képzelhető. Viszont ez izmok mesterségesen csináltak. A szép női test pedig mintha azon frissen került volna elő a mindenség szüzi kagylójából. Ugyanígy áll a dolog a mozdulatokkal is. A férfi szép mozdulata mindenképpen és egyformán - az erő. A nőé, az egyszerűen és egyedül - a szép.

Könnyű ezt így szóval megmondani, de nehéz szóval megmagyarázni. A német tudomány mindenféle ravaszságokkal segít magán. Példának okáért azt mondja: a nő felső teste kell, hogy ki

legyen feszítve, ez a szépség, a mozdulat, a bőr szépségének hasznára van. Szerencsére a nők még ravaszabbak, mint a germán és nem kérnek tőle tanácsot. Tudják, hogy a hullámos, könnyű és zenés mozdulat a szép. És igen, igen fontos. Maga Eugénia francia császárné és a legokosabb emberek megbolondítója: Sheridan asszony, de maga a vatikáni Venus is, klasszikus szépek nem lehetnének a mozdulatok kifejezhetetlen és leírhatatlan bája nélkül. Egy tökéletes nőalak tökéletes mozgása maga a muzsika, egy menuettenek klasszikus átírása, egy Beethovennél is Beethovenebb szerzőtől való. Finom komolyság, visszafojtott temperamentum, bizonyos könnyű melankólia - ezek a fővonalak, azaz a főhangok.

A hang! Az igazi hang! Ezzel csinál csak fura tréfákat a teremtés. Egy minta-szépség megszólal pávahangon - és vége a szépségének. Egy csinos nő kinyitja az ajkát és mintha szívéből jönne zengő szopránja. Egyszeriben kinyílnak tőle a legnehezebb zárú férfiszívek is és vége a tárgyias esztétikának. A legfőbb bíró, a férfi behódol és egyszerre érthető lesz, hogy egész - sőt több - generációk szerelmesek egy-egy széphanjú színésznőbe. Nemcsak énekesnőt értek, hanem beszélőt is. Azt kellene mondanom, hogy a szép hang mérgez, a bájos mozdulat elbódít. De nem disztíngvok külön és a legkerülőbb úton térek vissza az első és utolsó igazsághoz:

Az asszonyszépség ezer és egy tulajdonság összességéből áll. Ez ezer és egyet ismerjük, de legalább még ugyan ennyi - a titok. Félve és titkolódzva merek egyre, egyre gondolni ezek közül és mint valami álmot, úgy áramlik felém: az illat...

-&-